

MUISTEMIA

MATKOILTA

POHJOSEEN JA ETELÄÄN.

I.

YSTÄVIÄNSÄ VARTEN JULAISSUT

N. R. af URSIN.

VAASASSA,
ANTI HAUTALAN KIRJAPAINOSSA,
1904.

Pohjoismaiden korkeimmasta parantolasta.*)

I.

Fokstuen ²⁵/₈ 98.
Dovren vuoristossa.

Matkustin laivalla Turusta Tukholmaan. Siellä ostin kiertopiletin Kristianian kautta Otta'n asemalle eli niin pitkälle kuin nykyään pääsee Norjan pohjoisradan läntisellä osalla. Piletin hinta oli koko 872 kilometrin matkasta edes ja samasta verrasta takasin 79 kruunua 80 äyriä toisessa luokassa — joka oli sangen kohtuullista. Jos lähtee Tukholmasta klo 7 esim. perjantai-iltana, voi jo lauantaina myöhään, ellei poikkea Kristianiaan, olla Ottan asemalla. Täällä söin vaan päivällisen ja kiiruhdin nuo jälellä olevat 61 kilom. määräpaikalleni tavallisella hevoskyydillä. Norjan tiet ovat erinomaiset, mutta hevoset kulkevat hitaasti alasmäkiäkin ja kyytihintana on kallis, noin 2 mk. 40 p. 10:stä kilometristä. Oltuani yötä yhdessä noista Norjan yleensä sangen komeista ja hyvistä kestikievereista tulin seuraavana päivänä klo 1 tienoissa eli vähää ennen päivällistä tänne Fokstuenin sanatorioon, joka on 991 metriä eli noin 3,200 jalkaa merenpinnan yli. Tie kulki tasaisesti ylöspäin Ottasta pitkin Gudbrandin ylistettyä laaksoa, mutta 10 kilom. ennen kuin tulee perille nousee se melkein äkkijyrkästi pystyyn: Dovren ylänkö alkaa.

Fokstuenin sanatorio sijaitsee Dovren vuoristossa eräällä tasan-golla; yltymäri, varsinkin länsi- ja pohjoispuolella, kohoavat Norjan tunturimaailman jättiläiset kaikessa loistossaan taivasta kohti: korkeimpien tunturien huiput ja osaksi laidatkin ovat alati valkoisen lumen ja jään peitossa. Näköala sanatoriosta on sen tähden erinomaisen suuremoinen, suuremmoisempi kuin mistään muusta Norjan lukuisista parantoloista. Ennen kaikkea vaikuttaa Dovren kaunotar, sen korkein huippu, Snöhättan, mahtavasti katsojaan. Ja kun aurinko iltasin luopi säteensä pilvien läpi tähän maisemaan, syntyy ihmeen kauniita väri vaihteluja.

*) Nykyään (v. 1904) löytyy toinen hiukan korkeampi sanatorio Norjassa, jota en tarkemmin tunne.

Päätän Fokstuenin korkeasta asemasta voisi luulla, että ilmanala täällä on sangen kylmää ja koleata. Tosin voi lämpömittari illalla, kun päivä on laskenut, joskus osoittaa + 4° C, vieläpä sen allakin, mutta tämä on yleensä poikkeus, sillä tavallisesti on + 15° C ja monasti paljoa enemmänkin. Tänäkin yleensä kylmänä kesänä on ollut, etenkin loppupuolella, monta hyvinkin lämmintä ja herttaista päivää — niin herttaisia, ettei parempaa voi toivoakaan. Skodde'a eli taage'a (sumua) on näillä seuduin hyvin harvoin, paljon harvemmin kuin esim. Gausdalin kuuluisalla sanatoriolla. Merkillinen on muuten luonnon vaihteleva ulkonuoto. Sadan askeleen päässä Fokstuenin portista tapaavat monen sylen korkeisen kiuksen illaista lunta; sen laitoja myöten juoksee Foksan joki ja toisella puolen rantaa rehoittaa kasvullisuus ja koivut levittävät siellä viheriät oksansa! Sille, joka täältä hakee terveyttä, varsinkin hermostuneelle, ei liiallinen auringonpaiste olekaan hyvä; hiukan kylmempi ilma tuon intensiivisemmän valon ja kepeältä tuntuvassa ilmassa löytyvän ozonin kanssa vaikuttaa häneen terveellisemmin.

Fokstuenin parantola käsittää neljä päärakennusta. Vanhin niistä on n. s. Platourakennus, joka on saanut nimensä professori Platoun mukaan; tämä on nimittäin paikkakunnan merkillisin henkilö: hän, hänen sisarensa ja perheensä pitävät ystävällistä huolta siitä ja sen vieraista. Toinen pienempi rakennus on „Palmehuset“, jossa ei kuitenkaan ole mitään palmuja, mutta on nimitetty Fokstuenin ensimmäisen vieraan, erään ruotsalaisen kansakoulunopettajattaren mukaan. Sitä paitse löytyy kaksi suurta rakennusta, joista toinen alakerrassa käsittää ruokasalit, toinen seurusteluhuoneet. Valtion telefoni yhdistää kohta Fokstuenin muun maailman kanssa, sähkölennätinasema on peninkulman päässä. Vierashuoneisiin mahtuu yli 100 vierasta. Hinta *kaikesta* (paitse pesusta) on yhteensä 3 kruunua (= 4 m. 20 p.) vuorokaudessa eli noin puolet siitä, mitä saapi maksaa esim. Gausdalissa. Ruoka on ravitsevaa ja hyvään uneen tuudittaa sinua iltasin ohii juoksevan Foksajoen kohina, jonka selvään kuuluu makuuhuoneeseensa. Ja vihdoin ei saa unohtaa talon isäntää, hra Anton Sohlbergia! Hän on erittäin ystävällinen ja kohtelias ja koettaa saada jokaiselle täällä olon niin miellyttäväksi kuin suinkin. Olkoon tässä vaan yksi esimerkki hänen ystävällisestä menettelystensä. Aikomukseni oli ensin mennä Storlienin Ruotsissa enkä sen tähden voinut antaa tietoja olopaikastani perheelleni Suomessa niin pian kuin suotava olisi ollut. Pahaksi onneksi joutui vielä vaimoni ensimmäinen kirje matkalla hukkaan. Kävin tästä levottomaksi ja lähetin sähkösanoman varhain eräänä aamuna. Mutta samana päivänä ei tähänkään tullut vastausta. Kun seuraavana päivänä tapasin isännän kyselin sähkösanomaa: hän ilmoitti silloin, että semmoista ei vielä ollut tullut, mutta omalla kustannuksellaan oli hän minun tietämättäni lähettänyt peninkulman pää-

hän hevosen ja pojan vartomaan, kunnes sähkösanoma tulisi, koska, kuten hän sanoi: „minä huomasin, että siitä olitte jotenkin levoton“.

Jos muuten aika uhkaa käydä pitkäksi ja sinä olet metsästäjä, niin heitä pysy olallesi ja mene ampumaan vesilintuja, joita on hyvin paljon läheisyydessä. Peuroja ja vasta 25 p:stä elok. metsälintuja voit myös metsästää. Suuri lauma viljejä peuroja nähtiin äsken läheisessä vuoristossa ja toispäivänä lähti täältä nuori Platou niitä takaa ajamaan. -- Tahi tee useampien muitten seurassa huviretki 4 kilon. pitkälle Väla järvelle ja kalasta harr- ja örekaloja; kahvi ja ruoka maistuvat erittäin hyvin sen rannalla. Jos olet kasvien kokoilija, niin löydät täältä jotenkin paljon (noin 60—70 lajia) harvinaisimpia tunturikasveja: täällä kasvaa maailman pienin puu, tuumanpituinen *Salix herbacea* ja nuo sinisilmäiset *Gentiana nivalis* ja *Veronica saxatilis* katsovat sinuun niin viehättävän kauniisti, kun kuljeskelet tuntureilla. Voit myöskin retkeillä johonkin Sätärniin ja juoda nuorta maitoa siellä tahi kävellä Foksajoen „paratiisiin“ ja heittäytyä pitkäksi sen koivistossa, jos vaan tuuli käypi, sillä muuten eivät hyttyset jätä sinua rauhaan. Mutta ennen kaikkea nouse ympärillä oleville vuorille (Smörbollen, Gråhö, Blåhö) ja katsele niiden huipuilta maailman kauneutta! Tahi vielä paremmin älä huoli näistä pienokaisista, vaan tee tuttavuutta suorastaan Dovren kauniimman naisen, Snöhättan kanssa, et unhoita sitä ikipäivinäsi!

Satuin tutustumaan erääseen norjalaiseen tukkukauppiaseen ja hänen rouvaansa, jotka huviksensa matkustelivat ympäri. Päätimme yhdessä lähteä Snöhättalle. Ei se ole aivan pieni matka. Täytyy ensin vaunuissa ajaa 21 kilon. Hjerkin nimiseen taloon, jota myöskin käytetään sanatooriona; siellä astuimme hevosen selkään, jossa sai istua kokonaista 6 tuntia. Kello 4 $\frac{1}{4}$ lähdimme Hjerkinistä, tie oli ensimmäisen tunnin kuluessa Trondhjemiin vievää maantietä, mutta sitte kävi se yksinomaan kangasta myöten tullen yhä huonommaksi, monasti oli se ilman oppaan avutta melkein näkymättömässä, seutu kävi yhä autiomaksi. $\frac{1}{2}$ 8 tienoilla tulimme pienoiseen, matalaan ja kivistä rakennettuun Sätärniin, Snöhätta näytti olevan aivan lähellä ja kuitenkin oli sinne vielä parin tunnin matka. Sangen tavallinen näköhäiriö, kun kulkee tuntureilla! Hämärä rupesi laskeutumaan seudulle, mitä kauemmas kuljimme; maassa ei näkynyt muuta kuin kiviä, soraa, peuranjäkäliä ja joku katajapensas; taustassa hämöitti Snöhättan loistava lumipeite ja valaisi meidän yksinäistä kulkuamme. Tähdet tuikkivat taivaan laella, täydellinen haudan hiljaisuus vallitsi tuossa kuolleessa luonnossa; ainoastaan Svonjoen kohina muistutti meitä siitä, että eloa oli ympärillämme. Tie kävi leveitten kristallikirkkaiden purojen ja lumikenttien yli, vihdoin katosi se kiviroukkioihin ja illan pimeyteen. Kaikki tämä tekee matkustajaan sanomattoman vaikutuksen, joka ei milloinkaan lähde elävän muistista. Vihdoin viimeinkin oli tie lopussa: olimme

saapuneet Reinheimiin (peurojen kotiin), pieneen sievään rakennukseen, joka suurella vaivalla ja suurilla kustannuksilla (10,000 kr.) oli tehty Snöhättan juurelle. Yksinäinen, ystävällinen mies asuu siinä kesän aikaan, herätimme hänet unesta, hän valmisti meille aterian ja vuoteet. Kylmyys — toista huonetta, jossa minä naksin, ei voitu lämmittää — ja illan omituinen kauneus eivät sallineet minun maata. Nukahdin kuitenkin pariksi tunniksi, ja kun kello 5 aamulla heräsin, oli aurinko noussut taivaan rannalle kaikessa komeudessaan. En voinut olla kirjoittamatta Reinheimin vieraskirjaan (Vitaliksen mukaan) seuraavat säkeet:

Står jag om morgon på fjällets topp,
Af den blånande himmelen krönt,
Och ser solen i guld och purpur gå opp,
Jag tänker, hvad lifvet är skönt.

Kello 6 rupesimme nousemaan Snöhättan huipulle, rouva piti matkaa liian vaivaloisena, kun ensin oli noin neljännestuntin voimiansa koettanut. 2 1/2 tuntia kuljimme me, tukkukauppias ja minä ylöspäin täydellisessä kiviroukkiassa (Urissa, kuten norjalainen sitä nimittää) — kasvullisuutta ei ollut muuta kuin jäkälät ja muutama Ranunculus glacialis ja Arabis alpina. Kun matka tuntui liian vaivaloiselta, panimme jollekulle paadelle lepäämään, otimme evästä esille ja joimme raitista vettä, jota kuulumme lirisevän kivien välistä, mutta jota oli vaikea saada käsiinsä. Vihdoin loppui tuo suunnaton kiviroukkio, tulimme ikuiselle lumilakealle ja puolessa tunnissa pääsimme nyt sitä myöten huipulle. Ja tuolla huipulla (2,300 metrin korkeudessa) mikä äärettömän suuremmainen näkö! Yltympäri komeita valkopäisiä tunturihuippuja meidän *allamme!* Snöhätta oli kuin mahtava ruhtinar, joita nuo suuret jättiläiset kaikessa nöyryydessä palvelivat! Norjan suuremmainen luonto astui koko ylvytyydessään silmiemme eteen! Vuorien juurella oli sininen lampi („kedelen“-kattila), sen toista puolta reunustaa autio musta maa ja toista taas kiiltävä suunnattoman suuri lumikenttä, joka nousee Snöhättan tuonpuolista rinnettä myöten ylöspäin. Pilvet kulkevat lammen yli ja heijastuvat sen siintävään pintaan:

— — — „jag ser på molnens tåg,
hur ledda af en osedd hand,
de växla i din väg“.

Kaikki on niin sanomattoman kaunista! Kaikki näkyy niin selvästi, ainoastaan muutamat korkeat huiput eivät tahtoneet, kuin ihanat, kainot immet ainakin, näyttäytyä koko alastomassa kauneudessaan, vaan loivat ympärilleen hienon, läpikuultavan kooilaisen hunnun!

Tuuli oli huipulla läpitunkeva — puolen tunnin perästä astuimme alaspäin. Ei ole meneminen liian lähelle reunaa: ehkä joku lumikappale lohkeaisi ja veisi rohkean yrittelijän, kuten keran Göteborgs Handelstidningen'in toimittajan pojan, kapteeni Hedlundin, syvyyteen ikuisen lepoon! Kello 9 olimme tulleet huipulle, kello 11 olimme taas Reinheimissä: ääniämme oli kauan kuultu, mutta mahdotonta eroittaa meidät kivimöhkäleitten välistä.

Kun tulimme Hjerkiniin, valokuvattiin meidät hevosen selässä ja siinä puvussa, jossa olimme nousseet vuorelle. Se on hauska muisto tältä matkalta, mutta verrattomat ovat ne kuvat, jotka hautaan asti ovat mieleeni painuneet tästä matkasta.

Tämmöinen voi eläminen olla Pohjoismaiden korkeammassa parantolassa. Jokainen viepi sieltä kotinsa koko sylillisen terveyttä ja — unohtumattomia, häihtumattomia muistoja.

II.

Fokstuen kesällä 1902.

Väsyneenä useampien vuosien ponnistuksista ja työstä päätin lähteä uudelle virkistysmatkalle Fokstueniin pienen kuudenvuotiaan poikani kanssa. Eräänä lauantai-iltana kello 10 j. p. lähdimme Turun yläsatamasta ja junan saavuttua kello 11 kävi matka alasa-
satamasta länttä kohti. Meidän piti saapua päivällisaikana Ruotsin pääkaupunkiin. Mutta sallimus oli toisin määrännyt. Jo kello 4 vaiheilla aamulla seisahtui laiva — merimatkojen vanha vihollinen, sumu, oli meidät yllättänyt. Seitsemän tuntia seisoimme hiljaa — silloin loppui nähtävästi kapteenin kärsivällisyys. Ensimmäinen perämies lähti parin miehen kanssa veneellä tiedustelemaan seutua — tuli hyvällä mielellä takasin, kaikki oli muka selvällä: voimme hyvin lähteä liikkeelle. Matkustavaiset olivat hekin hyvällä mielellä, kun pääsimme pälkähästä. Kuljimme noin 10 minuuttia, seisoin poikani kanssa aivan etukannella ja tähystelin sumun läpi — silloin tuntui kauhea sysäys koko laivassa ja etupuoli alkoi arveluttavasti kallistua toiselle kyljelle. Olimme sattuneet karille. Kiiruhdin toiselle puolelle, peläten, että laiva laskisi täydelleen vasemmalle puolelle veteen. Poikani oli aivan ihastuksissaan, mutta muut sangen totiset: oli niitäkin, jotka olivat olleet Bore I haaksirikossa ja ennustivat samaa kohtaloa. Mutta miehet tulivat kohta ylös ruumasta ja ilmotivat, että plootut olivat eheät. Rautainen emäpuu oli vaan kolahtanut kalliota vastaan, siinä kaikki. Kauan seisot-
tuamme pääsimme arvion mukaan $\frac{1}{2}$ tunnin päähän Söderhamnin majakasta, kun taas sumu kävi niin paksuksi, että täytyi lakata kulkemasta: mutta kun ei ankkuri saavuttanut pohjaa lähti aluksemme, koneen seisahduttua, tuulen ajeltavaksi Itämerelle etelää kohti.

Vihellettiin joka viides minuutti, ettemme törmäisi yhteen jonkun toisen laivan kanssa — pari kiitikin ohitsemme, kuten tuo „lentävä hollantilainen“, ennustaan pahaa. Mutta kun vinha tuuli myöhään sunnuntai-iltana haihdutti sumun, huomasimme, että olimme joutuneet melkoisen matkan etelään väylän aukosta, ei aivan pitkälle erästä suuresta laivasta, joka kahdeksan päivää ennen sumussa oli joutunut karille hylkyksi. Kello 2 vaiheilla yöllä saavuimme vihdoin Tukholmaan iloisina siitä, että olimme päässeet suuttuneen merijumalan käsistä.

Seuraavana päivänä lähdin pohjoista kohti; ensin keski-Ruotsin viljavien vainoitten ja suurten kartanoiden ohi, sitte muuttui seutu jylhemmäksi ja autiomaksi, kunnes Jemtlandin lunivuoret tulivat näkyviin ynnä Åren ja Storlienin sanatoorit.

Juna ähki eteenpäin Störelvenä myöten Trondhjemlahtea kohti, jossa rauhotettu ejderlintu uiskenteli rannikolla ja lukemattomia lohiverkkoja oli näkyvissä. Luonto oli suuremmoinen ja ylentävä; sillä Trondhjemlahti on sekä laaja että mahtava muodostuksiltaan. Trondhjemin kaupungin varsinaisena vetovoimana on ja tulee aina olemaan sen ihana tuomiokirkko, joka aikoinaan oli Pohjoismaiden komein ja suurin katedraalikirkkko ja vieläkin on ihmeen kaunis. Viisi kertaa on tuli maan tahi taivaan puolelta hävittänyt tätä mahtavaa temppeliä, jonka pituus, kun se oli valmiina ja eheänä (vv. 1248—1328) oli 324 jalkaa ja leveys 124 j.; siinä oli 316 ikkunaa, 3,360 pilaria, 40 korkeata veistokuvaa ja 343 pienempää, alttaria oli ainakin 25. Se on enimmäkseen tehty vuolukivistä (klebersten, engl. soapstone) ja tämä, kun on suhteellisesti pehmeätä, on tehnyt mahdolliseksi koristaa kirkkoa erinomaisen runsaasti. Alkuperäinen yksinkertaisempi kirkko oli roomanilaista tyyliä, mutta kun kirkko v. 1152 muuttui arkkipiispan kirkoksi ja pöytä Eysteini tuli v. 1160 hiippakunnan hoitajaksi, rakennutti hän sen uudestaan osaksi vanhalle perustukselle kauniiseen gootilaiseen malliin, joka silloin tunkeutui Ranskan maalta Englantiin ja täältä Norjaan.

Trondhjemin kirkkoa on ruvettu uudistamaan vuodesta 1869; Trondhjemin kunta ja valtio uhraa siihen noin 80—100,000 kruunua vuosittain ja eräs „premielotterie“ on tuottanut $\frac{1}{3}$ miljoonaa. Rahoja siihen tarvitaan, kun ottaa huomioon, miten hienosti ja taidokkaasti tehtyjä kaikki pienet koristukset ovat olleet, joita nyt löydettyjen kappalten mukaan uudestaan muovailaan. Korkeakuori ja sen alapuoli ynnä poikkilaiva ovat jotenkin kunnossa, mutta tuon suuren temppelin länsiosa eli varsinainen pitkälaiva, joka kuitenkin kaikesta päättäen oli sen komein osa, on vielä aivan keskenäinen. Kun kaikki on valmista, on varmaankin Trondhjemin entinen katedraali Euroopan kauneimpia temppeliä; nytkin se tekee katsojaan mahtavan vaikutuksen. Läksin Trondhjemista sillä tunteella, että olin nähnyt jotain, joka ei hevin mielestä haihdu.

Olisin voinut ehtoolla lähteä Trondhjemista Kristiansundiin ja Moldeen, mutta silloin olisi paljon jäänyt yön kuluessa näkemättä. Matkustin sen takia sieltä varhain aamusella ja ihailin Norjan mahtavia kalliorantoja ja Atlantin merta. Poikkesin Kristiansundissa alkuperäisestä matkasuunnitelmastani; lähdin Battefjordin perukkaan ja sieltä hevosella Fanefjordiin, jonka rantaa pitkin tie kulkee 2 peninkulmaa. Tämä rantatie on kerrassaan ihana; Hjelsetista asti on se kokonaan molemmin puolin istutettu komeilla, hienoilla puilla ja toisella puolen rantaa on pitkä jono lumisia jäävuoria. Erinomainen kontrasti! Vihdoin tulee Molden pieneen kaupunkiin. Sieltä on kolmen tunnin matka yli vuonon ja vuonoon: suunnattoman korkeita, kohtisuoria rantavuoria: — tulemme sitte pieneen rantakylään Veblungsnäsiin. Ja nyt samaa luontoa edelleen: tie luikertelee syvän syvässä laaksossa Raumajoen rantaa myöten, silmä tuskin kantaa ylös molemmin puolisten vuorien huipuille. Vaengetinderna, Troldtinderna, Romsdalshorn, kaikki seisovat ne tuolla koko majesteettisuudessaan — ihminen on niin pieni näitten luonnon jäättiläisten vieressä. Ja sitte nuo ihmeen ihanat kosket, kuten esim. Slettafosen ja, jos mahdollista, vielä ihanammat vedenputoukset aina vuorien huipuilta saakka, Mongefosen, Brudesloret (= morsiusshuntu), kun vesi sulaa tuntureilla ja heittäytyy uhkarohkeasti alas niiden huipuilta sillä seurauksella, että se hajoaa hienoihin vesipisaroihin, jotka useimmiten, kuten viime mainittu, tosiaan ovat morsiusshunnuun kaltaisia. Tuskin voi nähdä mitään kauniimpaa kuin näitä vesihuuruja, kun ne kimmellelevät auringon paisteessa! Matka määräpaikalle on pitkä, mutta tällaisen suuremmoisen luonnon helmassa se tuntuu lyhyeltä: elämän jokapäiväisyys haihtuu, tuntuu ihan kuin olisi puoleksi jumalien seurassa.

Tulemme vihdoin Domásiin, jossa usein tapaa monta suomalaista. Mutta siellä on vielä liian alhaista viipyäksemme kauemmin. Pyrimme korkeammalle; tie nousee melkein pystyyn; neljän kilometrin kuluessa nouset 350 metrin korkeuteen, ja vähän lisää, niin olet Pohjoismaitten korkeimmassa sanatooriassa, Fokstuenissa.

Moni pysähtyy alemmalla laaksoissa, lukemattomissa parantoloissa, mutta se, joka tahtoo tosiaan raitista tunturi-ilmaa, hän pyrkii, kuten minä, tänne, jossa ikuisen lumen peittämät vuoret ympäröivät Dovren ylänköä. Ilman eron huomaa silloin, kun Domäsestakin nousee tänne. Meidän lääkärimme pelottavat kyllä joskus pyrkimästä näin korkealle, mutta ken on näistä pelottamisista huolimatta noussut nauttimaan Dovrefjeldin läpipuhdasta, kirkasta ilmaa yhdeksi kesäksi, hän ei sitä kadu ikinä. Ja hän saapukoon tänne samaa tietä kuin minäkin; ei hän tule sitäkään katumaan. Luonto palkitsee häntä pitemmästä matkasta ylevällä kauneudellaan.

Olen lyhyesti kertonut nämä matkamuistelmani sillä nimenomaisella tarkotuksella, että ne houkuttelisivat yhä enemmän kansalaisia hakemaan terveyttä Fokstuenin suurenmoisesta luonnosta ja mielen ylennystä Norjan korkeilta tuntureilta, mahtavilta koskilta ja syviltä, viheriöiviltä laaksoilta.

Vedi Napoli e poi muori.

I.

Venezia 29. 03.

Tuo italialainen sananparsi: „näe Neaappeli ja kuole sitte“ oli jo vuosikausia kaikunut korvissani, mutta turhaan olin odottanut tilaisuutta voidakseni muuttaa tämän unelmani todellisuudeksi. Hain sitä varten erityistä matkarahaa; pyyntö hylättiin. Hain taas kasvatusopillista matkarahaa, sain kouluhallituksen yksimielisen suosituksen, mutta senaatti katsoi minut sittenkin ansaitsemattomaksi. No niin — mene sittenkin, kuului sisällinen ääni ja minä läksin matkalle.

Asia oli sitä paitsi siten, että matka ei ollut missään tapauksessa tarkotettu yksinomaan huvitukseksi. Roomassa alkaa kesäkuun 22 p. arkeologinen kurssi, joka myös ulottuu Pompeijiin. Kukaties ei semmoista tilaisuutta enää tarjoudu sinulle, ajattelin minä — ja seurassa on aina hausکمپی ja hyödyllisempi tutkia muinaisjäänöksiä, varsinkin kun oli johtamassa etevii tiedemiechiä, muun muassa entinen studiokumppalini Mommsenin seminaarista vv. 1880 ja 1881 prof. Chr. Hülsen.

Kesäkuun 6 p:nä otti meidät — erään suomalaisen maisterin ja minut — „Per Brahe“ vastaan viedäksensä meidät Itämeren aaltojen yli Lybeckiin. Tämä reitti on parempi kuin toinen Tukholnan ja Trelleborg—Sassnitzin kautta, koska tämä viimemainittu tulee melkoista kalliimmaksi. Meno- ja paluumatka Turusta Lybeckiin toisessa luokassa, etuhytissä, ei koko kesäpurjehduksen aikana maksa enempää kuin 52 markkaa 50 p. — joka tosiaan on tavattoman halpaa *).

Kun klo 6 paikoilla i. p. saavuimme Hankoniemen satamaan, ilmoitettiin meille, että me kyllä saisimme olla maalla kolmanteen laivosoittoon saakka, mutta jos toisen soiton perästä menisimme laivaan, emme enää saisi palata maihin. Tämä pikku seikka ei kuitenkaan millään tavalla häirinnyt niitä juhlallisia tunteita, jotka valtasivat meidät, kun jätimme oman maamme rannikon ja yöpuo-

*) Nykyään (1904) on hinta korkeampi.

lolla „Hangon silmän“ tuikkiessa ja suojellessa meitä lähdimme Itämeren aavalle ulapalle, jota me jo Bellevuen ravintolasta olimme koko majesteettisuudessaan ja mahtavuudessaan ihailleet.

Ilma oli kaunis ja pitkällä laivamatkalla tutustuvat melkein kaikki helposti toisiinsa, muodostaen niin sanoakseni yhteisen veljellömäisen perheen. Aika kuluikin hauskaasti — silloin tällöin valtasi minut kuitenkin kotoisten muistojen kaiho. Tuonnempana kiihtyi tuuli ja laiva rupesi kiikkumaan, kuitenkin ei yhtäpaljon tietysti kuin eräs avonainen pieni purjevene, joka Saksan puolelta purjehti Möenin saarta kohti. Kapteenimmekin arveli, että hänkin olisi pe-loissaan tuommoisessa purtilossa keskellä Itämerta kovassa tuulessa, kun ei voi istua muuten kuin öljyvaatteissa eikä päivällä ehdi maalle.

Lybeckin kaupunki oli meille vanha tuttu, niin ettemme siellä liioin viipyneet. Kävimme vaan järjestämään piletti- ja raha-asiamme. Mutta siinä kohtasikin meitä heti vastuksia. Säästäkäseni aikaa olin kirjeessä Piehl ja Fehlingiä pyytänyt Hamburgista hankkimaan minulle kiertopiletin Italian itärajalle ja taas sen länsirajalta Geneven, Pariisin ja Brüsselin kautta takasin. Mutta kun tulimme satamaan, ilmoitettiin heti minulle, että nyt oli jo Italiakin yhtynyt kiertopiletirayongiin ja kun en ollut maininnut kirjeessäni Italian paikkoja, joissa aijoin käydä, täytyi heidän jättää piletti ottamatta. Ei muuta kuin muuttaa matka ja lähteä Hamburgin kautta Berliiniin. Mutta ennenkuin lähdimme Lybeckistä, sattui matkakumppalilleni vielä suurempi ikävyys. Hän oli ottanut mukaansa yksinomaan Suomen rahaa ja se oli vaihdettava eri maitten rahoiksi, kuten minunkin vekselini, joka oli osotettu „Lybecker Privatbankille“. Kun minun asiani oli toimitettu, kävi hän vaihtamaan rahansa. Vaihdettiin kaikenmoiseksi rahaksi, loput oli annettava Saksan rahassa. Kun olimme jo lähteneet pois ja käyneet muualla, huomasi kumppalini, että nuo 1,000 Saksan markkaa (= 1,240 Smk.) olivatkin jääneet saamatta. Riensimme takasin, pelkäsimme pahinta, ainakin että meidän pitäisi odottaa, kunnes kassööri oli laskenut päiväkassansa. Mutta kun hänelle esitimme asiamme, hän vaan hymyili (arvattavasti säikähtyneille kasvojemme ilmeille) ja ojensi meille nuo 1,000 Saks. markkaa. Tämä saksalainen pankkirehellisyys ansaitsee tosiaan mainitsemista. Jos olisimme särkeneet rahat jossakin tavallisessa „Wechslergeschäftissä“, olisi luultavasti käynyt toisin. Asiaa ei arvattavasti olisi „muistettu“; muistin huonoutta tällöisissä asioissa olemme usein matkallamme saaneet kokea — se korjautuu vaan sillä, että pitää silmät auki.

Ikävä oli, että olimme luvanneet ottaa vastaan Berliinissä ja ohjata asuntoon pari turkulaista tyttöä, jotka olivat saksan kieltä melkein taitamattomia ja ensikertalaisia Saksassa. Emme olleet päättäneet lähteä Hamburgiin ennen kuin erosimme niistä, emmekä enää niistä selkoa saaneet. Hamburgin kaupunki oli siinä osassa,

missä me kuljimme, tavattoman kaunis: komeat rakennukset seisovivat keskellä puistoja, niiden edessä on erittäin ihania kukkaislaitteita, aivan kuin Göteborgin ylimystökortteleissa. Menimme pienellä höyrylaivalla Alsterin yli Hamburgin komeimpaan ulkoravintolaan, luonnonihanaan Färhaus'in, jossa usein on soittoa, ja jonka ympäri tätä kuulemaan kokoontuu suunnaton joukko pieniä veneitä, täynnä iloista kansaa.

Vielä samana päivänä, oltuamme vaan muutamia tuntia Hamburgissa, jatkoimme matkaamme Berliiniin. Matkan varrelta en muista mitään erityistä paitsi Bismarckin mausoleumin Friedrichruhe'n tilan kohdalla: se oli rakennettu maalaiskirkon ulkomuotoon eikä tarjonnut mitään kauneutta ohikiitävälle silmälle; näytti yhtä kylmältä kuin itse rautakansleri eläissään. Paljon hauskemman näön tuottivat silmälle nuo äärettömät viljavat lakeat ja rehevät pyökkimetsät.

Berliinin kaupunki oli meille vanha tuttu — olinhan minä siellä ennen elänyt yhteensä noin 2½ vuotta — emmekä sentähden sielläkään viipyneet. Kävin hominaamassa saksalaista painosta „Työväenkysymyksestä Suomessa“, jonka eräs saksalainen oli ottanut kustantaaksensa, sekä sammoista katsomassa, joka 20 vuoden kuluessa oli lisää tullut. Siinä suhteessa mainitsen ensin uuden suuren „Gewerkschaftshaus'en“, jossa on 48 ammattikunnan kokoushuonetta, 5 suurempaa salia, (yksi 1,500 hengelle) ja useampia „Herbergiä“, joissa työkansa saapi, kuten hotellissa, huoneita 25 p.—1: 50 p. maksusta. Sitä paitsi on kylpylaitos, kirjastohuoneita y. m. Koko laitos on maksanut noin pari miljoonaa Saksan markkaa, mutta tuntui kuitenkin siltä kuin olisi „Folkets hus“ Tukholmassa ollut sievempi ja siistimpi. Gewerkschaftshausissa tutustuin persoonallisesti Saksun yleisen ammattilaisten lehden päätoimittajaan, P. Umbreitiin, jonka kanssa olin ollut ahkerasti kirjevaihdossa ja joka oli pienentänyt, mutta älykkäänköinen mies, sekä muutamiin muihin järjestyneen työväestön luottamusmiehiin. Ravintolassa söin hyvää ja maukasta hanhipaistia päivälliseksi. Mielihyvällä kävimme myös tuossa komeassa pergamolaisten kuvien museossa, jota ei vielä viime kerran Berliinissä käydessäni ollut, vaan nuo etevät taideteokset olivat „vanhan museon“ lattialla ja ainoastaan n. s. Zeus ja Ateena ryhmät olivat pystyssä „Rotundassa“. Nyt olivat ne saaneet arvokkaan tyyssijan jäljitelyn „ara maximan“ ympäri ynnä muut löydöt Pergamon klassillisesta maasta. Miten paljon enemmän ylevää kauneudentuntoa valuukaan noista rikkonaisista taidemurusista kuin koko Vilhelm suuren mahtavasta monumentista jalopeuroineen ja kanuunoineen joka nurkassa, vaikka se onkin Begas'en tekemä!

En voinut olla käymättä katsomassa „Nationalgalleriassa“, vaikka aikaakin oli vähän, tuon suuren luonnontulkitsijan Arn. Böcklinin tauluja, joita siellä on useampia (Selbstporträt, Die Insel

der Seligen, Frühlingstag, Pietä, Qvellennymph, An Meeresbrandung, Eremit) sekä mainion Ad. Menzelin osaksi jo ennestään tunnettuja maalauksia (Tafelrunde, Flötenkonsert, Walswerk y. m.) monesta muusta puhumatta. Aivan uusia taideteoksia oli siellä myös useampia, esim. ruotsalaisen Zorninkin heleävärinen, silmiä melkein häikäisevä „Maja“, oikea „puhuva“ todistus luministien erinomaisesta taidosta „maalata“ eikä vaan piirustaa värillisesti.

Useampia rutontapauksia oli Berliinissä juuri meidän siellä ollessamme eikä sekään meitä siellä juuri pidättänyt. Menimme jo seuraavana päivänä toisen vanhan tuttavan luo, Dresdenin taidekaupunkiin. Kumppalini kehotuksesta rupesimme asumaan n. s. Hospiziin Zinzendorfstrassen varrella ja siellä oli meillä erittäin hyvä olo 2: 50 Saks. markasta huonetta kohti. Pistäydymme Albertinumissa, jossa tarkemmin tutkimme antiikin originaaliteoksia (mainitsen vaan kauniin herkulaanumilaisen naisen, lemmiläisen Ateenan ja sievät terrakottakuvat Tanagrasta ja Myrinasta). Emme myöskään voineet olla pistäytymättä Zwingerin suureen taulukokoelmaan, vaikka sen jo ennestään tunsimme, ihailaksemme maailman suurimpien mestarien kuuluisimpia teoksia, varsinkin sixtiinilaisen madonnan taivaallisen ihania kasvoja ja viattomia enkeleitä. Brühlische terasse'lla oli paraikaa suuri, lähes 500 numeroa käsittävä saksilainen taidenäyttely, johon möi pilettiä elävä sixtiiniläinen madonna, suloisesti hymyilevä, kauniin nainen, minkä minä pitkään aikaan olen nähnyt. Hän olisi epäilemättä ansainnut tulla oven sisäpuolelle marmorin veistettynä Prellin Afroditen ja Sefnerin Evan viereen, tuo mustakutrinen Evan tytär!

Kävisi lukijalle pitkäksi kuulla pelkkiä nimiä kaikista noista kauneuden ilmiöistä, jotka astuivat silmiäni eteen. Ehtoolla olimme oopperassa kuulemassa Luciaa ja Donizettin kauniita säveleitä. Sängen omituisen vaikutuksen teki minuun tämä ooppera Dresdenissä, jossa Gironin ja Louisen rakkauten draama vähän aikaa takaperin näyteltiin niin surullisella loppukohtauksella sek. Hauskemmalle tuulelle tuli taas, kun sai nähdä surinäytelmän loputtua suuren „Tanzidyllin“ jaapanilaisen teehuoneen edessä. Seuraavana päivänä läksimme Dresdenin kodikkaasta kaupungista; juna kiiti kohti Sächsische Schweizin kauniitten seutujen läpi basalttimuodostuksiineen, viheriöitsevine kukkuloineen ja keskiaikaisine linnoituksineen, jotka, kuten usein tällaiset „Raubburgit“ riippuvat vuorien rinteillä, niinkuin jotkut ryöstölintujen pesät kallioiden rotkoissa. Paikottain rientää junamme vähä väliin tunnelien läpi, jotka kuuluvat olevan erittäin sopivia, kun tahtoo rankaisematta suudella kaunista vastapäätä tahi vieressä istuvaa tyttöä. Tätä tilaisuutta ei tietävästi kuitenkaan käyttänyt naimaton matkakumppalini, vaikka minä kyllä asiasta huomasin, hän kun koko ajan näyttäytyi yhtä vakavaksi tässä suhteessa kun Jooseppi Potifaarin vaimon edessä.

Ja sitte me muutamien tuntien perästä saavuimme tuohon mo-

nessa suhteessa niin merkilliseen Pragiin, jossa vanhaa ja uutta sekaantuu yhteen kummallisessa sekasotkussa. Läksimme kulkemaan noita mutkaisia katuja myöten, kävimme Teinkirkossa, jossa Tyko Brahe lepää ja Wallensteinin vanhemmat (hautakivi on tsekin kielellä!) ja käännyimme kuuluisaa juutalaista kaupunginosaa kohti. Likaisuus ja epäsäännöllisyys, jotka yleensä ovat Pragissa vallalla, kävi täällä aivan silmiin pistäväksi. Saavuimme sokkeloiseen katu-järjestöön — muutamat kadut olivat sangen kapeat, yksi, jolla kuljimme, ei ollut leveämpi kuin sateenvarjostimeni pituus. Sieltä ulostultuamme tarjoutui eräs mies ystävällisesti oppaaksi; emme heti häntä ajaneet tichensä, olin niinkin kohtelias, että maksoin hänen edestänsä limonaadilasinkin, koska hän hankki minulle tilaisuuden ensi kerran puhua italian kieltä erään akan kanssa. Mutta sitä ei minun olisi pitänyt tehdä, sillä kohta huomattiin, että mies olikin veijari ja nyt olimme pälkähässä. Yleensä en ole missään tavannut niin tungettelevia oppaita kuin juuri Pragissa — tuskin he löytävät vertaistansa Italiassakaan. Kohtelias tervehdys ja jos siihen vastaa, on niistä pääsemättömässä. Täytyi vihdoin hosua tuo äsken mainittu mies melkein väkisin luotamme. Mutta tämä taas teki, ettemme sinä iltana, perjantaina, tulleet juutalaisten kuuluisalle hautausmaalle, koska oli varma, että tuo mies meitä siellä vaanisi, emmekä tahtoneet olla missään tekemisissä enää hänen kanssansa. Ja siitä johtui sitte eräs toinenkin seikkailu, vieläpä vaarallinenkin, josta kerron tuonnempana. Läksimme nyt tallustamaan Karlbrücken yli, jolla kolmikymmenvuotisen sodan aikana ruotsalaiset ja Pragin ylioppilaat taistelivat ja josta pyhä Nepomuk syöstiin alas Moldaun jokeen, koska tarun mukaan hän ei tahtonut ilmaista kuningas Venzeslawille, mitä hänen puolisonsa hänelle, rippi-isälle, oli uskonut. Sen toisessa päässä tapasinme koko jonon nuoria katolilaisia pappeja, joiden tylsissä katseissa selvästi oli luettava uskonkiihkkoa ja henkistä orjuuden tuntoa. Muuten huomasimme monessa paikassa, että nyt olimme katolilaisessa maassa, varsinkin alituisesta ristimerkin tekemisestä, kun käytiin noitten lukemattomien „pyhiin“ kuvien ohitse. Illempänä nousimme Laurenzbergille, suurimmaksi osaksi hammasradan avulla, ja katselimme 385 metriä meren yli kohoavasta Pentzin tornista Pragia ja sen ympäristöä, muun muassa „valkoista vuorta“, jossa tuo suuri tappelu kolmikymmenvuotisen sodan alussa suoritettiin. Sangen ystävällinen torninvartija selitti meille kaikki, mitä tahtoimme tietää. — Seuraavana päivänä kuljimme kaupunkia katsomassa, olimme Strahowin premonstratenser luostarissa silmäilemässä „hakkapeliittien“ suuren vastustajan Pappenheimin hautaa, mutta Dürerin kuuluisaa „Rosenkransfestiä“ emme saaneet nähdä (vasta Wienissä siitä jäljennöksen) koska prior oli kaupungille lähtenyt ja ottanut avaimet mukansaa. Soitimme myöskin kolme kertaa päästäksemme suureen kirjastoon, mutta pater, kirjastonhoitaja, oli kai nukkunut, -- sillä kotona hän oli —

tahi oli hän ehkä viinikellarissaan maistamassa rypäleen „jumalallista“ nestettä, kuten Grütznern niin mainiosti on kuvannut — ei hän ainakaan meille aukaissut. Yhtä turhaan kävimme taidekokoelmahuoneustoon Rudolfinumiin — siinä korjailtiin ja se oli sen takia suljettu. Parempi onni oli Rathhausissa, jonka seinän ulkopuolella on melkein samallinen kello kuin Lybeckin Mariankirkossa: vissillä kellonlyönillä tulevat apostolit esille ja kumartavat, jonka ohessa vielä kukkokin kiekku.

Hradshinin kaupunginosassa katselimme korjauksen alaista goottilaista doomia ja linnassa oli vielä se huone entisessä kunnossaan, josta nuo kaksi kuuluisaa raatiherraa heitettiin ulos ikkunasta — ensimmäinen aihe kolmikymmenvuotiseen sotaan. Täältä saavuimme erittäin hupaiseen paikkaan, tuon kuuluisan Wallensteinin (oikeastaan Waldsteinin) palatsiin, jossa vielä hänen jälkeläisensä asuvat. Siellä huvitti minua erittäin eräs luola jäljitellyineen staktiittipylväineen katossa, jossa Wallenstein kylpi — ammeen rikkoivat kuitenkin ruotsalaiset soturit — ja josta johti käytävä yläkerrokseen, vastaanottohuoneeseen. Tämän yläpuolella taas oli ennen se tähtitorni, jossa tuo taikauskoinen sotaherra Senin avulla tutki tähtien ennustuksia. Hauska oli myös toisessa huoneessa nähdä täytettynä Wallensteinin sotahepo, joka ammuttiin hänen altansa Lützenin tappelussa ja kuva hänen ihmeestä tyttärestään, Max Piccolominin morsiamesta, tuosta „kauniista Theklasta“, kuten Schiller häntä nimittää.

Käytyämme loistavassa Nicholaskirkossa ja Nostiz'in taulukokoelmassa, jossa on Dürerin, Rubensin ja Rembrandtin tauluja pistäydyimme tavattoman komeaan museorakennukseen, jossa muun muassa on Gustaf Aadolfin miekka ja suuri, kaunis kivikokoelma, (myös useampia meteorikiviä). — Illalla ajoimme Pragiin haute volée'n kokouspaikkaan Baumgarten'in kauniiseen puistoon, jossa on korsoajoa ja soittoa melkein joka päivä. Sieltä koetimme vihdoin päästä tuolle ylempänä mainitsemalleni juutalaiselle hautausmaalle. Sen läheisyydessä jo tuli meitä vastaan koko joukko juutalaisnukkoita, jotka tarjosivat palvelustansa ja huusivat niin, ettei voinut kuulla, mitä ne oikeastaan sanoivat, kun toinen kiljui yhtäkaa kuin toinenkin. Hosiimme ne luotamme ja kävimme lähemmäksi. Vastaan tuli eräs juutalainen, ilmoituksensa mukaan hautausmaan kaitsija, joka ilmoitti, ettei voi katsoa sitä lauantaina, koska on juutalaisten sabatti. Sen tiesimme jo ennenkin. Mutta olimme kuitenkin lähteneet sinne siinä luulossa, että voisimme jollain tavalla saada sitä edes kaukaa katsoa. Pyysin aukaisemaan porttia, kun korkea aitaus esti mitään näkemästä. Mutta siihenkään ei kaitsija suostunut, ehdotti vaan, että me astuisimme läheisen rakennuksen ylikertaan, josta voisimme nähdä edes jotain. Arkailematta menimme sinne, vaikka ainakaan minä en ole tottunut luottamaan tuntemattomiin ihmisiin. Katsoimme vähän aikaa ja kun aloin pa-

lata, ilmestyi etemme vieras mies, joka voi meitä rappusia myöten alas. Kaitsija alkoi myös kulkea samoja rappusia. Mutta vähän kulettuamme huomasiin, että olimme joutuneet aivan toiseen käytävään, joka yhä vaan — pimeni! Silmänräpäyksessä kiiruhdimme samaa tietä ylös, asetuin jyrkästi käskevällä äänellä kaitsijan eteen ja huusin: „ulos“, muuten olin valmis hyppäämään toisen kerroksen ikkunasta alas. Hän pyysi anteeksi — ei muka tuntenut taloa, viereinen naapuri, vaikka oli tervehtinyt tuttavallisesti asukkaita ja heidän kanssansa vaihtanut katseita. Mutta minä olin vakuutettu, että olimme päässeet melkoisesta vaarasta ja nähtyäni uloskäytävän, laskin helpotuksen hengähdyksen. En tullut pitkään aikaan oikein entiselleni. Iltasella joimme teetä eräällä kauniilla saarella Moldaun keskellä.

Sunnuntaiaamuna menimme matkalle Wieniä kohti. Prag on jotenkin täydellisesti tsekkiläinen kaupunki, paljon suuremmassa määrässä kuin Helsinki on suomalainen. Raitiovaunujen osotteet ja katujen nimet ovat yksinomaan tsekkikielisiä — seikka, joka suuressi kaupungin mutkikkaisuuden kanssa yhteydessä vaikeuttaa vieraan kulkua. Mutta saksankielellä pääsee kaikkialle; alempi kansa puhuu kuitenkin monasti hyvin virheellistä saksankieltä.

Matkamme Wieniin kulki viheriöitsevien vuorisautujen läpi. Tiellä näki kivihuilikaivoksia ja tiilitehtaita sangen paljon. Brünnin seudulla oli kymmenkunta noita tunneleita, jotka minuun vaikuttavat melkein yhtä ikävästi kuin Zolaan. Vihdoin suuria lakeuksia (m. m. Wagramin, jossa tuo suuri tappelu oli) ja Wien hämmöttää jo edesämme „an der schönen blauen Donau“. Vesi Donaussa huomattiin kohta aivan toisenlaiseksi kuin siniseksi, mutta tuo iloinen kaupunki oli tosiaan „schön“, paljon kauniimpi kuin Berlin, Dresden ja Prag, sen huomasimme kyllä, kun kuljimme illempana katsomassa sitä Opernringin, Burgringin, Franzensringin ja Schottenringin kohdalla. Mikä joukko komeita palatseja ja kirkkoja, Ferstelin, Schmidtin y. m. taideloomia! Ja sitte nuo kauniit Rathauspark, Volksgarten ja Stadtpark, muista puhumatta. Viime mainitussa tapasimme joukon hienosti veistettyjä patsaita, kuten Schubertin ja Makartin, tuoksuvia ruusutarhoja ja sievän lammen, jossa uiskenteli joutsenia majesteettisissa rauhassa; rannalla seisoi edesämme haikara, joka nähtävästi sen toimista päättäen ei ollut pienin filosofi lintumaailmassa. Oli tosiaan hauska istua siinä ja nauttia luonnon kauneutta sekä seurata eläinten moninaista elämää!

Ja Prateria ei saa unohtaa, kun on kysymys iloisesta Wienistä. Asumme juuri sen edustalla ja astuimme sen takia jo samana iltana, kun tulimme Wieniin, sitä katsomaan. Prateri on suuri, komea puisto, Berliinin Thiergarteniin verrattava; sen „hienommassa“ osassa käypi Wienin ylimystö itseänsä ja hevosiansa näyttelemässä, toisessa osassa näkyy melkein yksinomaan „kansaa“ — tämä on n. s. Wurstelprater. Kävimme sielläkin, otimme osaa kansan huvituksiin

ajamalla hirveän lohikäärmeen vetämissä vaunuissa pimeään luolaan. Saimme nähdä vuorenkääpiötä, Punahilkkan, purkautuvan Vesuvion, jääkarhuja ja vihdoin saavuimme — helvettiin pirujen keskelle ja sieltä onnellisesti ylämaailmaan takasin.

Kun seuraavana aamuna klo 1/2 9 astuimme tuohon komeaan gootilaisdoomiin, Stefaninkirkkoon, oli siellä juuri jumalanpalvelus ja kirkko valaistu. Se teki sen vielä komeammaksi. Eri kuoreissa polvistuivat useammat uskovaiset, jotka kirkkoon tullessaan heittivät oven vieressä seisovasta astiasta pyhää vettä päällensä ja sitten hartaasti ottivat osaa jumalanpalvelukseen, jonka 5 pappia alttarilta toimitti komeissa puvuissa. Meidän käveleminen edes takaisin ei heitä häirinnyt; he rukoilivat yhtä hartaasti kuin ennenkin, välittämättä meistä vähäkään. Omituista oli täältä tulla toiseen kirkkoon, kapusiinien, sillä sitä voi varsinaisesti nimittää kuolleitten kirkoksi. Sen maanalaisissa holveissa makaavat nimittäin itävaltalaisen keisarihuoneen monet jäsenet, suuressa komeassa sarkofaagissa Maria Theresia ja viimeisetkin, tuo kaunis Elisabeth, jonka kirstun edessä seisoi valkonen, kukkiva lilja, ja aivan hänen vieressään hänen onneton poikansa Rudolf, molemmat lukuisain seppeleitten peittäminä. Kuten muistettanee, kuoli jälkimäinen rakkauden seikkailussa: luotettava kertomus tästä tapauksesta lienee se, että Rudolf oli rakastunut Vetseraan, joka, vaikka olikin kihloissa toisen kanssa, vastasi tähän rakkauteen; Meyerlingin linnassa ampui V:n sulhanen Rudolfin, tämän apurintti sulhon ja Vetsera myrkytti itsensä. Niin tuo kaikkivaltias rakkaus, luonnon mahtavin voima, lopetti tässäkin kolmen rakastavan elämän! Kaiholla seisomme hänen ja hänen murhatun äitinsä hautakirstujen edessä. Mutta tuo ystävällinen paatteri vaatii jo meitä menemään, jotta voisi sulkea holvin, jossa onneton äiti ja ehkä vielä onnettomampi poika lepävät sukunsa keskuudessa. Isä ja puoliso elää vielä — iäkäs keisari Franz Joseph.

Kävimme katsomassa hänen kesälinnaansa, Schönbrunnia, jossa tuo vanha keisari kesäisin asuu. Puisto on linnan edustalla leikattu Versaillen jäykkään tyyliin — selvää väkivallan tekemistä luonnolle — linna ei ole ulkopuoleltaan minkään näköinen. — Paljon on tuo iäkäs hallitsija saanut kokea. Vähän aikaa sen perästä kun oli astunut valtaistuimelle, pelastui hän erästä murhayrityksestä ja Maximilianpalatsille rakennettiin sen johdosta n. s. Votivkirche, kauniimpia kirkkoja, mitä olen nähnyt, sekä ulko- että sisäpuolelta gootilaiseen tyyliin: varsinkin voittavat sen ikkunain lasimaalaukset hienoudessa ja suuruudessa suuren kilpailijansa, Stefankirkon.

Keisarin asuntoa kaupungissa, Hofburgia, emme huolineet katsoa sisäpuolelta; ainoastaan arrekamarissa pistäydyimme, jossa muun muassa säilytetään keisarinna Elisabethin tosiaan erinomaiset päät-, kaula-, ranne- ja rintakoristet: kauniimpia jalokivitaideoksia tuskin on löydettävissä, se on ehdottomasti myönnettävä, vaikka on sääli,

että tämmöiset äärettömät rikkaudet makaavat hyödyttöminä, kun suuri kansa tarvitsee leipää. Mutta, kuten sanottu, äärettömän kauniita, eikä vaan kallisarvoisia, ne olivat! Mahtoivat suurestikin koristaa tuota ihmeen kaunista ruhtinatarta!

Ja nyt vielä muutamia sanoja lisää Wienin taiteesta ja taiteen luonnista. Jo seuraavana päivänä tulomme perästä koetimme päästä Wienin hovioopperaan, jossa esitettäisiin Wagnerin Lohengriniä, mutta turhaan. Ainoastaan 7 Smk:sta ylöspäin oli pilettejä, emmekä tahtoneet niin kalliita paikkoja ostaa. Vasta Aida oopperaan saimme paikan neljännelle riville neljästä Smk:sta kappale. Esiintyi muun muassa oopperan „kunniajäsen“ hra Winkelmann Radamesene, ja niin kaunista tenooria en ole vielä kuullut. Hän huudettiinkin erään näytöksen perästä noin kymmenen kertaa esille. Egyptiläistä loistoa oli kolmannessa näytöksessä yltä kyllin: noin 300—400 henkilöä oli yhtäkaa näyttämöllä, mitä komeimmissa puvuissa. — Olen jo puhunut Wienin suuremmissa rakennuksista; mikä erotus esim. Wienin ja Pragin yliopistorakennusten välillä: jälkimäinen melkein semmoinen kun se oli silloin kun se rakennettiin v. 1348 ja toinen koko korttelin käsittävä loistorakennus marmoriportaineen ja torneineen joka nurkassa. Parlamenttirakennus oli yhtä komea, rakennettu puhtaaseen antiikiseen, kreikkalaiseen tyyliin ja koristettu sekä sisältä että ulkoa kreikkalaisilla jumalankuvilla. Mutta tässä, jos missään voi syyllä kysyä, mitä on esim. Poseidonilla tekemistä itävaltalaisen edustajahuoneen kanssa, ellei mahdollisesti joskus heittääkensä vettä noitten kiivaitten ja riitelevien edustajain yli! Aivan paikoillaan on, varsinkin tämmöisissä tapauksissa, uudemman taiteen vaatimus, että rakennuksen tyylin ja ulkomuodon tulee olla yhteydessä sisällyksen kanssa. Wienin suurimmat taidekokoelmat ovat Hofmuseum ja Lichtensteingallerie. Molemmissa on tavaton joukko taideteoksia. En tahdo väsyttää lukijaa niiden luettelemisella. Edellisessä on useampia sieviä antiikisiä originaaleja (esim. vallan eheä Siegerstatue vaskesta) ja taideteollisuuskin on hyvin edustettu: erityisesti herättivät minun ihailuani ne serviisikalut, jotka Maria Teresia sai isältänsä, kun meni naimisiin, vaikka ne olivatkin barokkityyliä, hyvin kaunis oli varsinkin eräs kannu, tehty puhtaasta kullasta, kuten useimmat muut myötäjaiskalut. Norsun luusta oli erittäin hienoja teoksia. Samoin mainioita leikkauksia buxbaumista, tuosta kovasta puusta. Kalliita kiviä oli äärettömän paljon, m. m. eräs smaragdikivi, nyrkinkokoinen, joka maksaa 1 milj. Smk. — Vanhempaa maalaustaidetta sai nähdä paljon (Raphaelin Madonna im Grünen, Correggion Jupiter ja Io, Fra Bartolomeon Simeon ja Kristus temppelissä, Palma Vecchion „Violante“ ja Tizianin Danae ynnä Madonna mit Kirschen, Dürerin Anbetung der Drefaltigkeit ja Rubensin muutamat taulut ovat etevimmät); uudemmasta maalaustaiteesta tekivät minuun pysyvimmän vaikutuksen Lindenschmidtin Vilhelm v. Oranienin murha, Payerin Nie Zurück,

(pohjoisnapamatkue). Marschahin Maisema (hienoa „Luftmalereita!“), Defreggerin das letzte Aufgebot, Matejko'n der Reichstag zu Warschau 1773, R. von Hannenin kaksi maisemaa (erinomaisia „Stimmungsbilder“). — Paljon kaunista oli myös katsottavana Lichtensteingalleriassa, joka ehkä on maailman suurin yksityinen taidekokoelma; mainittakoon vaan Rubensin kaksi poikaa sekä Rembrandtin suloinen sisar ja oma muotokuva, jossa valo niin kauniisti heijastaa samettivaipalle ja oikealle poskelle; puhumattakaan Andr. del Sarton, G. Renin, Halsin, Hobbeman, Ruysdaelin, Everdingenin ja Gainsboroughin sievistä teoksista). Olen ehkä jo rasittanut lukijaa pelkillä nimillä — suotakoon se minulle anteeksi, kun kauneus nimien takana vielä niin elävästi kuvastuu mielessäni!

Jätimme Wienin kiiruhtaaksemme Veneziaan, tuohon upeaan laguunien kaupunkiin. Vähän kulettuamme alkoivat taas tunnelit, yksi oli 1 $\frac{1}{2}$ kilometrin pitkä — melkein lukemattomat ja viaduktit, kahdessakin kerroksessa; juna kulki suuresti ylöspäin erityisen vuoriveturin kuljettamana ja edessämme oli mitä ihanin vuorimaisema, jossa jättiläisvuoret ja syvimät laaksot vaihtelivat. Kolmen tunnin perästä olimme tulleet Semmeringin kuuluisalle ylängölle. Mikä suuremmoinen panoraama! Ja sitte yhä vaan samaa ylänkömaata; siellä täällä joku keskiajan ritarilinna ja Tarvis'en seudulla kohotti vihdoin ensimmäinen jäävuori valkoista huippuaan taivasta kohti. Mutta, se oli totta, vielä merkillisempi ilmiö oli kirkko melkein kuin pilvissä 1,800 metrin korkuisen vuoren huipulla — pyhiinvaelluspaikka katolisille uskovaisille; niin, mikä kumma, jos herran temppeli tuossa puhtaassa korkeudessa taivasta lähempänä kuin muut houkuttelisi luoksensa kaikkia hartaita sieluja. Tulimme Pontafelin asemalle — pieni joki — ja me olimme Italian pyhässä, mutta kuten heti näimme, köyhässä maassa. Vielä ylänköä, vielä parikymmentä tunnelia, sitte Italian lakeus, Udinen ja Trevison kaupungit — vihdoin tuo kauan kaivattu „Adrian meren kuningatar“, „la bella Venezia“. Olimme tulleet siihen kaupunkiin, jonka kauneus ei laskenut luotaan lord Byronia eikä Richard Wagneria ja me kiiruhdimme sen syliin, mieli täynnä kummallisia selittäättömiä tunteita.

II.

Capri 9. 7. 03.

Kauniissa Venetsiassa! Hurmaavan kauniissa tosiaankin! Ihana on Paolo Veronesen jumalatar Venetzia dogepalatsin katossa, mutta monta vertaa ihanampi todellinen Venetzia koko luonnollisessa yle-vyydessään! Nouse esim. Giorgio maggioren kampanilaan (kello-torniin) ja sinä näet osan maallista paratiisia! Näet canale granden

majesteettisesti kiemurtelevan talorivien läpi, jotka kaikki ikäänkuin Vellamon ihanat neidot nousevat meren syvyydestä ihailemaan taivaan sineä. Tuossa on Vendramin-Calergin komea renessanssi-tyyliin rakennettu palatsi, jossa Richard Wagner veti viimeisen hengenvetonsa, tuossa Pésaron upea talo, sekin samaa tyyliä ja tuossa taas Foscarin venetzialaiseen gotiikkiin valettu palatsi, jossa kerran asui yksi Venetzialaisen tarmokkaimmista dogeista, ja ennen kaikkia, ihmeen kaunis Cà Doro, jonka nimi mielestäni olisi kirjoitettava Ca d'oro (kultainen huone) ylevän ihanuutensa takia, ja lukemattomia muita komeita palatsia canale granden varrella. Ja saman kanavan alussa hämmöttää Maria della Salute kirkon puhtaat piirteet ja mahtava kappeli! kaiken tämän ympäri laguunien auringon valossa kiiltävät aallot ja Italian hymyilevä taivas!

Mutta taivas ei hymyillyt, kun saavuimme Venetziaan, sillä oli pimeä keskiyö. Pohjolasta tulevalle on outoa tämä etelän pimeys; Suomen ihanat kesäyöt, jolloin valo hallitse melkein koko vuorokauden ja linnut laulavat rakkaudenlaulunsa lehdikossa, kun päivä varhain nousee vuoteeltansa ja levittää kultaiset säteensä yli kauniin isänmaan — ne yöt eivät saavu tänne etelään. Ne ovat pohjolan kauneus, helmivyö Suomiäidin kauniilla otsalla. Mutta kun palajan takasin, silloin on hän tuo rakas äiti yhtä pimeä kuin etelän hurmaava kaunotar!

Tuntui hiukan omituiselta, melkein pelottavalta saapua tuon kaunottaren luo ihan pimeässä — onhan se vaarallista noin antautua tuntemattomalle kaunottarelle. Emme yhtään tietäneet, minne meidän gondolieremme meidät vei, vaikka kyllä olimme määränneet matkan loppumaalimme. Himmeästi tuikkivat lyhdyt kanavoitten laidoilla, siellä täällä torkkui joku ihminen ylimenopaikoilla; muuten olisi vaikka voinut luulla, että se oli Kaaron, joka vei meidät manalan aavoille kentille Styx-jokea myöten. Gondola kiiti melkein äänettömästi eteenpäin canale grandella, sitte poikkesi se syrjäisille kanaville, jossa tuntui vielä oudommalta ja autiommalta — vihdoin noin $\frac{3}{4}$ tunnin perästä saavuimme hotellimme rantalaiturille.

Seuraavana päivänä otimme gondolan koko päiväksi ja lähdimme ensin Maria formosan kirkkoon katsomaan sen kallista aarretta, Palma Vecchion Santa Barbaraa. Aina siitä asti, kun minä olen osannut taideteoksia ihailla, on tämä kuva ollut minun erityisen ihailuni esineenä: niin täyteläistä, niin ylevän, melkein miehuullisen kaunista, ja samalla niin vion ihanaa naista tuskin missään muualla saa nähdä. Kauan seisoin tämän pyhän neitosen edessä, melkein rukoukseen vaipuneena; vaikeaa, kovin vaikeaa oli siitä erota.

Koko Italian matkan ajaksi oli pyhä Barbara valanut sieluuni kauneutta — koko elinajaksi. Laimealta näytti Giovanni Bellinin-kin kaunis Madonna Barbaran vieressä Zaccarian kirkossa, jonne sitte menimme. Katsottuamme Arsenalissa muun musssa dogien

komeata juhlaivaava (bucenteroa) nousimme maalle Giardino publicossa, Venetziän kauniissa julkisessa puistossa, jossa eteläiset puut, palmut, akaasiat y. m. keskenänsä kilpailevat. Kahden grafofonin soidessa, joista toinen edusti mies- ja toinen naisääntä, joimme kahvia palmujen varjossa, astuimme taas gondolaamme ja lähdimme kiikkumaan laguuneilla Lidoa, Venetziän ulkosatamaa kohti. Sanomattoman nautintorikas matka! Istuimme gondolassa baldakiinin alla, vienot tuulenpuuskat puhaltelivat ympärillämme ja lievensivät muuten painostavaa kuumuutta, takanamme ja edessämme maallisen paratiisin kauneutta ja tultuamme Lidoon, aava Hadrian meri, äärettömänä, loppumattomana!

Paluumatkalla poikkesimme San Lazzaron armenilaiseen luostariin, jossa on suuri kirjapaino, 36 eri kieltä varten. Ystävällinen diakooni näytti meille kaikki ja lahjotti malleja luostarin komeasta armenialaisesta kuukauslehdestä. Katsoimme muitakin hienoja julkaisuja — oli siinä Pietari suurikin Suomen rannikolla — ja silmäilimme kirjastoa, jossa Lord Byron oppi armenian kieltä Venetziassa ollessaan samalla aikaa kuin hän täysissä, ehkä liiankin täysissä siemauksissa nautti Venetziän kauneudesta ja etenkin sen kauniista naisista. Kirjoitimme nimemme vieraskirjaan uuden rubriikin alle (Finlandia), sanoimme herttaiselle paterille jäähyväiset ja palasimme kaupunkia kohti.

Seuraavana päivänä kiiruhdimme jo varhain siihen paikkaan, jota A. Springer nimittää maailman ehkä kauneimmaksi rakennustensa puolesta, Markustorille. Totta tosiaan; vähälle alalle on saatu mahtumaan maailman kauniimpia rakennuksia. Jos asettuivat piazza di San Marcon länsipuolelle ja luo katseen molempien procuratsien ohi, joissa on suunnattoman suuri joukko hienoja kaupapuoteja täynnä ylöllisyystavaroita, kohtaa se Markus kirkon suuremman fasaadin ja osan Dogepalatsin komeasta rakennuksesta. Ja kun siitä siirtyy l'orologion edustalle, on näköala vielä vaikuttavampi: vasemmalla tuo komea Marcuskirkko ja Dogepalatsi, oikealla Sansovinin ihmeen kaunis Libreria (kirjasto) puhdasta renässanssityyliä ja edessä meri, tuo kaunis, ihana laguunimeri ja sinitaivas kaiken yläpuolella. Unohtumaton muisto jääpi mieleen tästä ihanasta paikasta.

Sekä Markus kirkko että Dogepalatsi puhuvat Venetziän entisestä suuruudesta. Astukaamme jälkimäiseen vaan hetkeksi. Joka paikka siellä on muistoja täynnä, kaikkialla myös Paolo Veronesen ja Tizianin mestariteoksia. Me kuljemme sen salin läpi, jossa suuri raati piti kokouksiansa, toisessa otti doge ja hänen kollegionsa vastaan vieraat lähettiläät ja valmisteli ehdotuksia suurelle senaatin istunnolle — täällä on katossa Veronesen mitä ihanimpia maalauksia, etenkin itse Venetziän kuva. Tulemme siihen saliin, jossa nuo kymmenen inkvisiittoria istui ja vihdoin siihen, jossa nuo kolme „capi“, inkvisiittorien päämiehet hallitsivat. Venetziassa oli, kuten

tunnettu, ylimysvaltainen hallitus päässyt huippuunsa keskiajalla; turhaan koettivat tarmokkaammat doget saada muutosta toimeen. Vielä nytkin näytettiin meille esim. tuon lauluissa ylistetyn Marino Falieron maanalainen vankila, jossa hän odotti kuolemaansa itse dogipalatsissa, ja se paikka, missä nuo onnettomat vangit hirtettiin maan alla, verenvuotokolot ja aukko, josta ruumis heitettiin kana-vaan „huokausten sillan“ (ponte dei sospirij) alla. Mahtava oli kerran Venetzia, mahtava suuren kauppansa kautta; suurimman mahtavuuden hetki oli epäilemättä se, joka on kuvattuna suuren raadin salissa: vanha doge Enrico Dandolo kruunasi neljännen ristiretken aikana Balduinin bysantiinilaisen valtakunnan keisariksi! Kävimme katsomassa tuon kerran mahtavan dogen asuntoa, joka kruunasi keisareitakin: alakerrassa oli hyvin yksinkertainen kahvila ja yläkerrassa istui nainen ja kaksi miestä korttia pelaamassa! Sic transit gloria mundi! Niin maailman mahtavuus häviää!

Venetzian suurimmat taideteokset ovat joko hajallaan useissa kirkoissa tai Accademian pinakotecassa. Kiidimme gondolassa kirkosta kirkkoon. San Sebastianossa ihailimme P. Veronesen Esterintarua katossa (Esterin kruunaus vallan mainio), Frarikirkossa Tizianin Pesaron madonnaa ja hänen komeaa Itävallan keisarin kustantamaa hautakuvaryhmää — Tizian itse ihanassa kokokuvassa ja ympärillä hänen pääteoksensa — sekä Canovan viehättävää hautausta, jonka edessä eri sukupolvet surevat poismennyttä mestaria. Mahtavasti vaikutti myös Tizianin 89 vuoden iässä maalaama Maarian ilmestys, jossa enkeli on niin kaunis, San Salvatore kirkossa, San Giovanni e Paolossa monta hautapatsasta ja kopiokin Pietari martiiran taulusta, joka v. 1867 paloi poroksi Rosarion kappelissa. Suuremmoiset ovat myös viime mainitun kirkon lasimaalaukset. Ja Colleonin erinomainen ratsupatsas sitte kirkon ulkopuolella, joka on niin realistisen todellinen, että ei parempaa voi nähdä — Verroccon kuuluisa mestariteos. Muita uudempia patsaita on Venetziassa monta, mutta paraimpia, mitä milloinkaan olen nähnyt, on Garibaldin, suuren kansallissankarin Giardino publicon laidassa: siellä hän seisoo niin lempeästi katsovana luonnollisen kalliokiven huipulla, alempana yksi noita kuuluisia garibaldisteja ja yltymäri pieni lampi ja istutuksia.

Olimme jalkasinkin kulkemassa Venetziassa varsinkin tutustaksemme hiukan varsinaisen kansan elämään. Huomioon astuu heti, ettei säätyerotus Veneziassa näy olevan täysin niin suuri kuin monessa muussa paikassa Italiassa — ehkä tilan puutteesta. Sillä paljon liikkumisalaa mannermaalla ei ole: kadut ovat suunnattoman kapeita (lukemattomien siltojen yhdistämiä) ja tämä vie eri kansaluokat lähemmäksi toisiaan. Elämä kaupungissa on, kuten Italiassa yleensä, sangen vilkasta, kaikki kaupittelevat tavaroitaan korkealla äänellä — mies se, joka kovemmin jaksaa huutaa, lapset juoksevat jaloissa, tekevät kaikellaisia kuperkeikkoja ja pyytävät

siitä viisipennisen, tytöt iskevät silmää ja varsinaiset kerjäläiset — niitä on Italiassa lukemattomia joukkoja — keksivät jonkun joutavan palveluksen saadaksensa nekin viisipennisen ja, elleivät mitään keksi, pyytävät he kursailematta, kunnes ajaa ne luotansa. Mutta ellei ota liiaksi lukuun näitä puolia ja luonnollista viekkautta, kun on kysymys raha-ansiosta — siinä he ovat häikäilemättömät — ovat italialaiset herttaisia ja ystävällisiä, vieläpä oikein sympaattisiaakin. Kysyin esuur. eräältä vanhalta muijalta, joka ilmoitti, että hänellä oli 6 tytärtä: „Ovatko ne kauniita?“ ja hän vastasi oikein herttaisella, sydämeen käyvällä hymyllä: „no niin, ennen kaikkia ovat he hyviä.“ Semmoinen on tämä merkillinen kansa yleensä: rahanhimoinen (etenkin köyhyytensä takia, sillä köyhä se on, vaikka luonto sen ympärillä hymyilee, hymyilee niin suloisesti), venyttelevä ja viekas, mutta sydämessään herttainen, hyväntahtoinen, vilkas ja elämänhaluinen; tuskin voi ymmärtää, mitenkä tuo suuri pessimisti Giacomo Leopardi on voinut syntyä Italiassa, ellei muistaisi, miten suuressa kurjuudessa varsinainen kansa elää. Kun me sunnuntaina kuljimme Giardino publicosta riva degli schiavonia pitkin Markustorille, silloin saimme oikein nähdä tuota mylleröivää kansanelämää, joka niin suuresti poikkeaa meidän kansamme esiintymistavasta.

Pistäydymme myöskin katsomassa, mitenkä nuo kuulut venetsialaiset korulasit valmistetaan ja sormien näppäryys — kaikki on nim. käsitellessuuta — oli vallan hämmästyttävä. Komeimmat lasitavarat valmistuvat melkein silmänräpäyksessä. Yhtä taidokasta tekoa olivat Jesurumin nyplästyöt, joita tekee ent. kuningatar Margheritan aloitteesta monta kymmenkuntaa köyhää tyttöä, vaikka ei voi kyllin ihmetellä, että niin paljon työtä — usein kuukausien — pannaan jonkun hienon pitsikauluksen valmistamiseen.

Laskimme vielä pitkin tuota komeata canale grandea. katsoimme sitä taloa, missä Giordano Bruno, tuo „rakkaudesta hehkuva panteisti“, paavin polttama, asui ja missä Byron kirjoitti Don Juanin, itse Venetizian suurin Don Juan, sekä Marino Falieronsa, ja nousimme maalle Accademia di belle arti'ssa, jossa me ihailimme niin monta suurta taideteosta, Lionardon luonnoksia hänen pyhään ehtoolliseensa, Bellinin madonnoja ja Tizianin Johannes Kastajaa erämaassa, hänen suloista pienen Maarian temppeliin käyntiänsä ja ennen kaikkea Tizianin suuremmoista „l'Assuntaa“ eli neitsyt Maarian taivaaseen lähtöä, yhtä taiteen ylevimmistä luomista, joita milloinkaan on nähty. Sieltä suureen kansainväliseen taidenäyttelyyn — liian myöhään sinä päivänä ja seuraavana täytyi meidän jatkaa Roomaan, että tulisi sinne oikeaan aikaan, sillä arkeologinen kurssi alkaisi kesäk. 22 p:nä. Täytyipä mennä yönkin läpi ja jättää Florenssi paluumatkalle. Höyrylaivalla — ei ollut enää aikaa käyttää noita romanttisia gondoleja — läksimme asemalle, vuokra-

sin patjan ja jotenkin hyvin nukuttuamme saavuimme mainitun päivän aamulla Florensiin ja klo 1 päivällä tuohon maailman pääkaupunkiin -- ikuiseen Roomaan!

III.

Kummallista! Olinko tosiaan Roomassa, tuossa kerran niin mahtavassa kaupungissa, joka muinoin levitti valtansa yli koko tunnetun maanpiirin. Ciceronin, Cæsarin, Auguston, mutta myöskin Caligulan, Neron ja Domitianon Roomassa! Miten mahtavasti sykki sydämeni tätä ajatellessani! Ja kuitenkin kuinka kummallista. Kun tulin edeltäpäin määrättyyn hotelliini, miten paljon mahtavammin sykki taas sydämeni, kun ovenvartija ojensi minulle kirjeen omaisiltani, jossa sain tietoja kotimaastani ja rakkaimmiltani. Eläköön Suomi! Klo 5 oli jo orienteeraava esitys Roomasta ja sen muinaisjäännöksistä Monte Pinciolla mahtavien Feenikspalmujen ja sypressien varjossa. Monte Pincio on hyvin kaunis puisto, täynnä marmoripatsaita Italian suurista miehistä, osaksi Aurelianon kuuluisan muurin reunustama. Ennen siinä oli Sallustion, historioitsijan ja Lucullon, imperatorin puutarhoja. Illempänä pistäydyimme eräaseen kirkkoon, joka oli juhllallisesti valaistu. Ja sitte nukuimme väsyneinä ensimmäisen yön Roma aeternassa.

Tohtori Amelungin sangen taitavalla johdolla tarkastimme seuraavana aamuna Kapitoolisen musein taideteoksia. Mainitsen näistä vaan muutamia etevitä: juopunut vanha akka, joka autuaallisessa ilossaan pitää kiinni viinipullosta, Eros ja Psyche erittäin suloisessa, ensimmäistä lempeä todistavassa asennossa, eräs Venus (capitolinus), jonka koko ruumis, mutta varsinkin selkäpuoli, on sangen kauniisti muovaeltu, Perseus ja Andromedarelieffi, Endymion, kaksi Kentauria, (Amor selässä, vanhempaa tämä nähtävästi vaivaa, nuori taas on siitä hyvin iloinen), Kresilaan Amazooni, Praxiteleen Satyyri, kuoleva Gallilainen ja uscampia roomalaisia keisarikuvia ja muita kuuluisia miehiä (Sokrates, Scipio, Corbulo). Luennon perästä katselimme entistä Tabalariumia, yhtä niitä sangen harvoja rakennuksia, jotka ovat jällellä Rooman tasavallan ajoilta. Myöhemmin menimme skandinaavilaiseen yhdistykseen vieraiksi -- mutta sen enempää emme tulleet siellä käyneiksi.

Juhannus-iltana samana päivänä oli suuri juhannusjuhla. Varsinainen kansa viettää tätä juhlaa Giovanni in Laterano kirkon edustalla myöhään illalla läpi yön. Päätimme käyttää tätä erinomaista tilaisuutta saadaksemme nähdä varsinaisen kansan elämää, mikäli siitä yleensä lyhyessä ajassa selkoa saapi. Klo 9 tienoilla ajoimme paikalle. Heti kohtasi meitä semmoinen kansantungos, että oli vaikea päästä läpi ja huuto ja kiljunta, jommoista en mil-

loinkaan ole kuullut ihmiskurkuista lähtevän. Poikanalikat olivat erinomaisessa toiminnassa. He juoksivat sinne tänne, huusivat minkä jaksoivat, lauloivat ja kilistelivät savikelloja. Yksi heistä toittotti torvella aivan erään ruotsalaisen rouvan korvaan niin voimakkaasti, että korva melkein meni umpeen. Kaupiteltiin kinkkuja ja muita, enimmäkseen öljyssä valmistettuja ruokia, valmistettiin jäätelöä laulun säestyksellä y. m. — Sanalla sanoen melu ja rähinä oli sanomaton, suurempi kuin milloinkaan muuten Italiassa, jossa tottasiaan kansa ainakin osaa huutaa. Mekin innostuimme(!) niin, että kilistimme kellojamme italialaisten korvia vastaan, josta he kylläkin hämmästyivät, mutta myös makeasti nauroivat. Kaikki tänä tapahtui soitettujen ja valoaurinkojen valaistessa paikkaa — kansan riehuna sai siten vielä omituisemman värityksen. Paluumatkalla kotiin poikkesimme ravintolaan juodaksemme kupin teetä — lukemattomien kaupustelijoitte joukossa saapui sinne myös nainen, lapsi sylissä, joka niin suloisesti oli nukkunut äitinsä olkapäälle, silleaikaa kun tämä 10—11 välillä, ehkä puolen yötäkin kaupitteli sanomalehtiä. Kuva tunkeutui syvälle sydämeeni. Ostin lehden, se maksoi 5 penniä; annoin 5 penn. lisää: „per la bambina“ (pikku tyttöä varten); „grazie, signore“ (kiitoksia, herra), sanoi nainen sydämmellisellä äänellä ja herttaisella katseella. Se oli köyhyyden kiitos varakkaammalle sydämmen pohjasta. Rakas lukija, tämä pieni kohta on minun hauskipia muistoja Rooman kansan elämästä. Menimme nukkumaan, mutta nukkumisesta ei tullut paljon, sillä melu kesti läpi koko yön aamuun saakka.

Seuraavana päivänä oli meillä sangen hauska matka Tivoliin. Tiellä poikettiin n. s. Hadrianon huvilaan, jonka samanniminen rakennushaluinen keisari teetti itsellensä. Tässä hän etenkin jäljitteli monta paikkaa, jotka hänen laajoilla matkoillansa häntä miellyttivät, mutta tästä nyt vaan rauniot ovat jäljellä (teatteri, Tempeja Canopus laaksot, kirjastot y. m.). Ja sitten me vihdoin saavuimme Tivoliin (Tiburiin), jonka läheisyydessä Horatsiolla oli huvila: „sit meæ sedes utinam senectæ!“ Katselimme ihastuksella noita muinaisuudessakin kuuluisia vesiputouksia ja n. s. Sibyllan ympyriäistä temppeleitä ja koska päivä oli herttainen, läksin ruotsalaisen ystäväni, toht. Bergmanin kanssa uimaan, ensi kerran Italiassa — Aniojokeen: aivan poikien tavoin riisuimme vaatteet rannalle ja hypäsimme jokeen, kun italialaiset eivät ole ymmärtäneet laittaa edes yksinkertaisia uimakoujujakaan, vaikka he muuten tietävät, miten rahoja voi saada ulkomaalaisilta. Sireenan ravintolassa, kauniit putoukset silmiemme edessä, söimme ensimmäisen yhteisen päivällisemme, johon myös luennon pitäjä, toht. Amelung oli pyydetty; yhdessäoli oli sangen vilkas ja hupainen. Monen monta puhetta pidettiin (Amelungille, Bergmanille, kurssin toimeenpanijalle, suomalaisille, toivotun pohjoismaalaisen arkeologisen institutin perustamiselle Roomassa y. m.) — aika kului pian ja lähtö oli käsissä. Oli niin

hauska („sireeni lienee meidät lumonnut“), että suurin osa ei ehtinyt viimeiseen iltajunaan, vaan heidän täytyi ajaa osa matkasta vaunuilla Roomaan. Ehtoolla pistäydyimme vielä komeaan Lorenzo-kirkkoon, jossa viimeistä edellinen paavi Pio nono, „världens sista päfve, du“, kuten Topelius saneli, lepää yksinkertaisessa ruumisarkussa, ja kauniilla hautausmaalla sen likeisydessä. Viimeinen käynti sinä iltana oli tuossa entisessä kuuluisassa praetorianein leirissä, jotka niin monta Rooman keisaria asettivat valtaan ja myöskin syöksivät valtaistuimelta, tahi oikeammin vaan sen edustalle, sillä, kun minun piti astua sisään vahdista välittämättä, esti minut siitä päättäväisesti, mutta sangen kohteliaasti eräs kuninkaallinen sotamies, ilmoittaen, ettei käynti ollut luvallinen, koska tuo entinen leiri oli tavallinen kasarmi. —

Kuumus vaivasi meitä koko ajan, sekä päivällä että yöllä. Unikin oli sen mukaan, kun aamulla välttämätön vaatekappale oli aivan märkä. Jano päivällä oli ainakin minulla melkein sietämätön, jonka matkoilla koetimme sammuttaa jos jollakin, appelsiineillä, vedellä, missä sitä oli saatavissa ja, vaikka olen raittiusmies, välistä viinilläkin. Muuten olisi nääntynyt. Mutta innostus pani meidät unohtamaan pienet kärsimykset. Saimmehan suunnattoman paljon nähdä ja kokea. Ja se oli suuri pääoma koko elämälle, suurempi kuin moni puusta katsoja aavistaakaan.

Koetti 25 p. kesäkuuta. Amelung vei meidät n. k. konservatorion palatsiin Kapitoliolla. Uudet kauneudenkuvat! Silmiemme eteen aukenivat muun muassa oikea Anakreonin kuva, runoilijan, joka niin herttaisesti on laulanut viinistä ja rakkaudesta; kauniin Amazonipää, mikä on olemassa, lysippolainen hevonen, ja ennen kaikkea tuo kuuluisa naarassusi (Romulon ja Remon imettäjä) sekä suloinen poika, joka on kyyristynyt jalkansa yli vetääkseen siitä ulos jonkun piikin.

Äkkiä ilmestyi nyt vanha studiokumppalini Mommsenin seminarista, prof. Hülsen, ja selitti meille perinpohjaisesti eräälle suurelle seinälle kiinnitetyn n. s. „Forma urbis Romae“, vanhan niin sanoakseni Rooman kartan (vv. 203—211), joka on tehty Agrippan kuuluisan kartan mukaan. Ainoastaan pieni osa 1,050 löydetystä kappaleesta oli ehditty kiinnittää seinään. — Ehtopuolella johti meitä taas Hülsen, Rooman topografian paras tuntija nykyään, Colosseumin, maailman suurimman teatterin raunioilla, eikä ole kumma, että ne tekivät Goeteenkin niin mahtavan vaikutuksen, kun hän niitä katseli kuutamossa, jolloin ne oikeastaan ovat katsottavatkin. 50,000 ihmistä (eikä 87,000, kuten yleensä ilmoitetaan) mahtui tähän istumaan ja katsomaan joko gladiaattorien ja marttyyrein taitelua keskenänsä tahi petojen kanssa. Edellinen huvi loppui jo 405, jälkimmäinen Totilaan aikoina ja tuota mahtavaa rakennusta käytettiin sitte moneen tarkoitukseen, esim. salpietarichteaksi, joten se pääsi osaksi rappeutumaan. Mutta ajan hammas ei ole sittekään

jaksanut järsiä tuota jättäjäistä maahan, suuri osa on vielä pystyssä ja paljon rahaakin on sen pystyssä pysyttämiseen pantu: esim. paavi Pio VII antoi noin puoli milj. mkkaa. Ja hämääntys, minkä tämä rakennus katsojassa vielä tänäkin päivänä herättää, kasvaa ehdottomasti, kun tietää, että se on rakennettu valmiiksi ainoastaan 9 vuodessa (71—80 j. Kr.). Lopuksi selitti meille Hülser vielä Konstantinon triumfikaaren ja sen merkilliset vaiheet, jotka melkein viittaavat varkauteen.

Olimme väsymättömiä näkemään ja kuulemaan, vaikka seurassamme oli 7 naistakin. Jo seuraavana aamuna jatkoi Amelung taideteosten näyttämistä museo nazionalessa. Heti käytävässä kohdasi meitä taulu, joka muutamia vuosia sitten löydettiin Tibervirrasta ja jossa kerrotaan keisari Auguston toimeenpannusta sata-vuotisjuhlasta: siinä sanotaan nimenomaan että „carmen composuit Q. Horatius Flaccus“. Se on juuri hänen tunnettu „carmen secularensa“.

Varsinaisissa huoneissa loisti koko komeudessaan Winckelmannin, Goethen ja Schillerin ihailema Juno Ludovisi, joka vieläkin tekee mahtavan vaikutuksen, vaikka sen maine meidän aikoinamme nähtävästi (ehkä ilman syyttä) on hiukan himmentynyt: — ovathan sen kasvoissa ylevyys ja lempeys aivan erinomaisella tavalla yhdistetyt. Siellä istui sotajumala, Amorn valtaamana ja katsoo kaipuulla eteensä, päättäväisesti on gallialainen iskenyt miekkansa oman vaimonsa kupeeseen ja työntää nyt sen omaan rintaansa uhkarohkeasti katsoen ylöspäin ikäänkuin hän tahtoisii sanoa, että hän ennen kuolee vaimonsa kera kuin antautuu viholliselle. Tuossa keskellä lattiaa polveutuu kuuluisa „Subiacon poika“ kellertävästä marmorista, joka on valmis vastaanottamaan jonkun pallon tahi ehkä torjuu (Ganymeedena) Jupiterin häneen iskevää kotkaa — pää ja osa käsivarsista ovat poissa niin, ettei voi saada toiminnasta täyttä selkoa, mutta järeillä jäänyt ruumis on ihmeen kaunis, vaikka patsas onkin Lysippon jälkeiseltä ajalta. Sangen kaunis on myös kahden muun naisen avulla merestä kohoava Venus ynnä sivukuvat (morsian ja ilotyttö) eräässä kohokuvassa persilaisotien ajoilta — selvä todistus, että jo silloinkin kreikkalaiset voivat luoda erittäin kauniita veistokuvia. Täydellisenä vastakohtana tälle on tuo kovasti realistinen nyrkkitaistelija (Esquviliinosta), nenä ja korvat iskuista ovat menneet pilalle ja sittekin istuu siinä voitonriemuisena. Tuossa on Sulotar läpikuultavissa vaatteissa, tuossa hieno satyyri, tuossa nukkuva Meduusa; mutta tuossa on myös vastenmielinen mies-nainen, hermafrodiitti, vaikka sangen hyvin kuvattu. Niin, kaunist, taiteellisesti kuvattua on paljon ja yhä enemmän tulee lisää, mitä enemmän Roomassa kaivamiset edistyvät.

Kun luento oli loppunut, kiirehdimme Farnesien palatsiin Raffaelin ihanaa Galateaa ja hänen sekä Giulio Romanon suloisia Amor ja Psychekuvia katselmaan. Juttelin ystävällisesti vartijan kanssa

niin että hän erityisesti meille vielä näytti Romanon Lucretsian ja Kleopatran sekä Rafaelin Satyyrit, mutta lempitauluani Sodoman Aleksanteria ja Roxanea en sittenkään mistään hinnasta päässyt katsomaan, koska se oli omistajan yksityishuoneissa ja tämä oli lukinnut ne ja ottanut avaimen mukaansa. Sain vain lohdutukseksi vartijalta kuulla, että olin sangen iloinen ja hauska herra, mutta mahdolluuksia ei hän voinut saada toimeen.

Ja nyt maailman suurimpaan temppeliin, mahtavaan Pietarin-kirkkoon, Bramanten, Michel Angelon ja Rafaelia melkein ylenluonnolliseen rakennukseen maan päällä!

Pietarinkirkon vaikutus on niin valtava, ettei sitä käy sanoissa sanominen. Suuruuden suhteet selviävät jokaiselle, kun vaan mainitsen, että yhden kappelin puolivalisssä kuvatun tavalliselta mieheltä näyttävän apostolin *kynä* on yli 2 metrin pituinen! Koko kirkko on 123 m. korkea! Sinne ylös! Ensin 142 porrasta myöten varsinaisen kirkon katolle, jossa, kuten Zolakin Romassa meille kertoo, alituisesti asuu useampia työmiehiä erityisissä kammioissa. Ja sitte tornin huipulle! Oli työläs tehtävä sinne kiivetä! Matkalla loimme useammassa paikoissa katseen kirkon sisäpuolelle; mikä hurmaava näkö! En tarkota tuota marmorin ja kullan runsautta, en muutakaan prameutta, jota on yllin kyllin; ainoastaan kokonaisuuden suuremmoisuutta ja eri osien sopusuhtaisuutta. Miten pienet ja mitättömät ihmiset tuolla alhaalla! Tuskin näkyvät. Kuinka pikkunen sinä, ihminen kuitenkin olet suuressa luomakunnassa! Ja huipulta taas tuo ylevä näköala yli maitten ja mantee-reitten aina merelle saakka. Vielä valtavampi oli kirkon vaikutus seuraavana Pietarin suurena juhlapäivänä, jolle ainoastaan joulu ja pääsiäinen vetävät vertoja: se oli aivan hurmaavan loistavasti valaistu ja ylpeä kirkkoruhtinas Rampolla piti itse jumalanpalveluksen; soitto ja laulu täyttivät sen holvit ja tuhansia ihmisiä aaltoili sinne tänne sen avaralla lattialla. Semmoista jumalanpalvelusta ei saa nähdä koko protestanttisessa kristikunnassa. Elävästi johtui mieleeni kuningatar Kristiina, Kustaa Aadolfin tytär, joka luopui siitä uskosta, jonka edestä hänen isänsä oli taistellut ja kuollut, ja joka sen johdosta saikin viimeisen lepopaikkansa kristikunnan upeimmassa katedraalissa. Seisahduin hänen sarkofaaginsa eteen. Sydäntä ahdisti, kun näin hänen paavin edessä polvillaan ja luin marmori-taululla sanat: „abiurata haeresi“ (hän luopui väärästä uskosta). Ja kaiken tämän rumensi vielä hänen kuvansa tuolla ylhäällä! Koko kirkko on täynnä paavien mahtavuutta; paavien hautapatsaitten kuvatkin henkivät paljon enemmän kopeutta, kuin sen mieltä, joka kutsuu itsensä „jumalan palvelijain palvelijaksi“ — kauniin poikkeuksen tekee kuitenkin Canovan kuva Clemens XIII:sta, joka polveutuen rukoilee, pää kenossa jumalan edessä, alapuolella seisovat usko ristineen ja kuoleman enkeli alaspäin käännettyine soihutuineen. Tuskin Thorvaldseninakaan Pio VII:lle pystytetty hautapatsas vetää

tälle vertoja (ainoastaan voiman symboli on ihmeen kaunis). Kirkossa on monta muutakin kuuluisaa taideteosta, etenkin Michel Angelon Pietä ja sakaristossa Melozzo da Forlín ihanat enkelit. — Pietarin kirkosta kiiruhdimme kuuntelemaan Amelungin viimeistä luentoa Vatikaanin antiikkiosastossa. Minun on mahdoton edes lyhkäisesti kertoa kaikesta siitä kauneudesta, minkä tässä kolmen tunnin kuluessa saimme nähdä. Useimmat ovat kuulleet Laocoonista, Belvederen Apollosta, knidolaisesta Venuksesta, komeasta Augustuspatsaasta, Demosteneskuvasta, jonka kasvojen piirteissä niin mainiosti kuvastuu suru isänmaan alennustilasta, mahtavasta Zeus Otricolista, Lysippon raapijasta — kaikki nämä patsaat seisovat siellä ylevässä kauneudessaan edessämme ja vielä monet, monet muut. Emme ehtineet edes kaikkea nähdä, ennenkuin kokoelma oli suljettava — täytyy säästää loput siksi, kun tulemme takasin Caprista. Edeltäpäin tehty suunnitelma määräsi meidät nyt Palazzo Rospigliosiin, jossa saimme ihailta Guido Renin mainiota „Aamuruskoa“: tästä valorikkaasta taulusta oli meidän sangen vaikea erota. Sivuutimme kuninkaallisen linnan (Kvirinaalin), tarkastimme noita kuuluisia hevosia sen ulkopuolella, menimme Maria maggioren kauniiseen basilikakirkkoon ja sitte — oli jo kiire — Rooman muinaismuistojen pääpaikalle, forumille, jossa professori Hülsen meitä odotti. Hänen kanssaan olimme edellisenä iltana kävelleet Palatiinon vuorella, jossa Rooman kaupunki ja maailmanvalta ensin syntyi, olimme katselleet keisarien ennen komeita palatseja, joista nyt vaan oli raunioita jäljellä, kävimme Tiberion seinämaalauksilla (Io ja Argus m. m.) koristetussa kotitalossa, maanalaisen käytävän läpi ja otimme huomioon, missä arvattavasti Ciceron huvila oli ollut. Nyt oli vuoro forumilla ja sen rakennuksilla. Ehdimme suurella uteliaisuudella tarkastaa „lapis niger“ia, jonka alla arveltiin Romulon hauta olleen, kävimme forumin museossa ja Juturnan lähteellä, jossa jumalatar paransi sairaita — silloin sairastui oppaamme ja me saimme omin neuvoin ottaa lopusta selkoa. Paljon oli katsottavaa. Hauskimpia paikkoja oli entinen puhujalava, Vestan temppli ja vestalisten neitsyitten talo, missä vieläkin seisoo monta päävestalien patsasta sekä yksi pontifex maximus, ainoa mies, joka tähän naisten pyhäkköön pääsi. Sangen omituista oli astua „via sacralle“, pyhällä tiellä, vielä entisillä paasilla, joilla m. m. Rooman triumaatorit valkoisessa neljävaljakossa ajoivat Kapitooliolle Jupiterin, Junon ja Minervan temppeliin, sille paikalle, missä nyt (palasso Caffarelli) Saksan lähetystön huoneusto seisoo. Monenmoiset muistot ja tunteet heräsivät sielussani nähdessäni nuo epäsuhtaiset katukivet via sacralle! Illempänä menimme hyvin kuuluisaan rakennukseen, Rooman entiseen vankilaan, Tullianumiin ja carceriin, jossa Jugurta ja Vercingetorix saivat loppunsa ja jossa Cicero mestautti Catilinan salaliittolaiset. Siellä näytetään myöskin se paikka muurissa, johon muka Pietari ja Paavali olivat kahlehditut. — Tullianon

on sen takia nykyään pyhä paikka, johon monta ihmistä vaeltaa. Saimme sen kokea, sillä kun emme tietänet ottaa lakkiamme päästä, huomautettiin meille siitä kohteliaasti. Yleensä ovat italialaiset kohteliaita eikä ole tietysti mitään syytä kohdella heitä toisella tavalla. He ovat siitä sangen hyvillensä, myöskin siitä, että osaa puhua heidän kieltensä.

Sunnuntaina kesäk. 28 p. läksimme kaikki huvimatalle Frascatiin ja sieltä aasien selässä muinaiseen Tusculumiin. Olin saanut jotenkin laihan eläimen ja kun en itsekään monien juoksujen takia ole ehtinyt lihota, väitti eräs muassa oleva norjalainen — kurssilematta — että näytin Don Quichotelta, vaikka kyllä panin vastalauseeni, koska tämä kuuluisa ritari lienee ratsastanut hevosaakin selässä. Komplimangi oli kumminkin kohteliaampi kuin Aug. Schauman vainajan Rafaël Herzbergille, kun tämä oli valokuvauttanut itsensä aasin selässä — kuten meitäkin nyt valokuvattiin — ja kysyi Schaumanilta, oliko kuva onnistunut: „kyllä“, sanoi S. kauan katsottuaan kuvaa, „mutta kuka hiidessä on tuossa selässäsi“. — Tusculumissa näytettiin meille paikka, missä Ciceron huvila muka oli ollut ja entisen teatterin edessä pysähdyimme levätäksemme. Seutu on nykyään aivan autio eikä voi saada leipäpalastakaan eikä vettäkään vanhassa Tusculumissa. Se oli meille kaikille suuri pettymys. Pulasta pelasti meidät kuitenkin eräs saksalainen, sangen ystävällinen perhe, joka luovutti meille ateriansa tähteet, vieläpä hyvätkin tähteet, ja virkistynein voimin astuimme taas vähän ajan perästä aasimme selkään. Aasi ei suinkaan ole mikään tyhmä eläin, ennen päinvastoin, mutta kiljua se osaa kuin oikea italialainen, hänen herransa, ja ahne se näkyy olevan syömään: monta kertaa se huolimatta lautumella olostaan meidän levätessämme haukkasi ruohoa ja lehtiä oikealta ja vasemmalta pannen minut siten useasti harmilliseen välikäteen, kun en ollut mikään harjaantunut ratsastaja.

Matka kävi osittain erittäin hauskojen seutujen läpi: tunnin perästä saavuimme päivällispöytään, jossa kohta puheitten sarja alkoi (puhe latinaksi johtajalle, johon tämä samalla vastasi, puhe isänmaalle Pohjolassa, puhe naisille, johon, vaikka se pidettiin ruotsiksi, eräs *nainen* vastasi *latinaksi*). Koko kotimatalla laulettiin yhtä mittaa ruotsalaisia ja suomalaisia lauluja ja laululla saavuimmekin asemalle kaupungissa. Erittäin hauska päivä! Illalla menimme vielä Castel Constantinolle Aventinolle syömään ja ihailemaan kaunista näköalaa ja myöhemmin „piazza Colonnalle“, jonka keskellä Marcus Aurelion patsas seisoo, ja johon varsinkin „hieno maailma“ kokoontuu hyvää soittoa kuulemaan.

29:säs päivä oli vapaa „omia tutkimuksia ja kävelymatkoja varten“. Kumpallini ja minä menimme sen takia aamulla San Onofrion luostariin, jossa Italian suuri runoilija Torqvato Tasso eli mielipuolena. Siinä on hänen komea hautapatsaansa ja museo,

täynnä Tasson kuvia ja muistoja. Olisin mielelläni myöskin nähnyt Leonoran, sen prinsessan kuvan, joka saattoi Tasson rakkaudesta hulluksi, mutta pater vaan hymyili herttaisesti, kun sitä kyselin. Vähän matkan päässä luostarista on vanha, jotenkin tuuhea, pönkitty tammi, jonka siimeksessä Tasso (taulun mukaan) „silentioso“ (hiljaisuudessa), niitti „miserie sue tutte“ (kaikki elämänsä vauksia). Niin, olihan Tasso onneton ihminen — syyttä ja vielä enemmän syystä. — Marcellon suuri teatterijäännös houkutti sittemeidät suurten holviensa suojaan, jossa tuo kaunis isänmurhaajatar Beatrice Cenci istui vankina eräässä huoneessa, kunnes San Angelossa, Hadriaanon entisessä hautarakennuksessa, kuristettiin kuoliaaksi. Kävimme sitte katsomassa porticus Octaviae, Fortuna virilisen sekä n. s. Vestan (Portunusen) temppeliä, muinaisen suuren likaviemärin suuta, Janus, quadrifronsia ja sitte Rooman komeinta kirkkoa — lukuunottamatta Pietarin — San Paolo fuori le mura. Ehtoolla olimme kaikki kutsuttuina toht. Amelungin luo, joka asuu Kapitoliolla; vietimme siellä sangen hauskan illan yhdessä.

Ja sitte tuli viimemainen kokonainen päivä Roomassa, kesäk. 30 p. Kaikki ajoimme useammissa vauuissa varhaan aamulla ulos kuuluisalle via appialle, jossa katsottiin Caecilia Metellan myöhemmin, kuten San Angelokin, linnana käytettyä hautaa, Maxention Circusta — ainoata nykyaikaan jotenkin säilynyttä sirkusta Roomassa. San Sebastianon kirkossa saimme nähdä Kristuksen jäljet ja myös erään pienen kirkon, jonka luona Kristus muka kohtasi Pietarin hänen paetessaan Roomasta ja oli tämä kysynyt mestariltaan: „domine, quo vadis“ (herra, minne menet), — kuten Rydbergkin kertoo — ja tästä sai sitten kirkko nimensä. Mutta merkkillisin oli sinä päivänä käynti katakombeissa vahakynttilöitten ja soihtujen leimuessa, niihin kummallisiin hautakammioihin, joissa lepää monta miljoonaa ihmistä ja joiden yhteenlaskettu pituus lieene kaikkiansa noin 80 kilometriä! Kummallinen tunne valtaa ihmisen, kun hän astuu ihanalta maanpinnalta näitten kuolleitten asuntoon. Hän johdattaa mieleensä ne ajat, jolloin kristillinen kirkko vielä oli taisteleva (militans), jolloin sen tunnustajat saivat kärsiä, vieläpä kuollakin vakaumuksensa takia. Ja sen takia hiipii pyhä tunne mieleen, kun lähtee tuonne alas, jossa nuo vakaumuksensa puolesta taistelevat ovat saaneet viimeisen tyyssijan. Ja taistelua oli joskus itse katakombeissakin — merkkillinen todistus on siitä esim. se eräitten portaitten hävitys, jonka kristityt toimittivat, kun pakanat hyökkäsivät maanalaiseen turvapaikkaan, ja edelliset pitivät hartaushetkensä. Tämä on vieläkin nähtävissä Calixtuskatakombeissa. Käytävät ovat yleensä korkeintaan 100 centtimetriä leveät ja molemmin puolin ovat seinään haudat hakatut, joihin ruumiit kätettiin ja peitettiin marmorilevyllä. Mutta pyhimysten luut eivät enää tavallisesti ole paikoillansa, sillä myöhemmin kävivät ne niin pyhiksi, että kaikki kirkot ja yksityisetkin taltoivat semmoi-

sia ja siten ovat katakombit niistä melkein tyhjä. Erittäin vetävät puoleensa paavien ja etevämpiä, kuten esim. pyhän Cecilian haudat, useat niistä ovat muita komeampia. Vähän sen perästä, kun olimme jättäneet katakombien ummehtuneen ilman, saavuimme erääseen toiseen hautakammioon, ossuarioon eli kolumbarioon, johon laumottain vapautettujen orjien poltetut jäännökset kätettiin. Seiniä myöten pieniä puoliympyräisiä koloja satoihin asti ja niihin kuolleitten tuhka! Mutta olihan tässä pieni elävä olentokin kuolleitten jäännösten seassa, eräs skorpioni, joka meissä herätti hie-man pelkoakin, vaikka eläin ei ollut suurikaan. Kotimatalla poikesimme vihdoin katsomaan Caracallan vielä nytkin raunioina mah-tavaa kylpylaitosta, jossa muun muassa lämmityslaitoskin oli nähtävänä. Lämmitys tapahtui nimittäin saviputkien avulla, jotka kulkiivat kahden seinän välillä.

Kuunuuden takia olimme jo klo 7 aamulla lähteneet matkalle, joten jo $\frac{1}{2}$ 12 siltä palasimme. Olimme viimeisen kokonaisen päivän Roomassa emmekä vielä olleet ehtineet Vatikaanin kuuluisiin ja suuremmosiin maalaus- ja kirjastokokoelmiin, joita varten useimmat ihmiset juuri matkustavat Roomaan. Se oli nyt viimeisessä hetkessä korjattava. Kuinka kertoa kaikesta siitä kauniista, kaikesta siitä ihanasta, minkä saimme näissä paavin kokoelmissa katsella. Michel Angelo, mielestäni ehkä suurin taidenero, mikä milloinkaan on elänyt, on sixtiniläisen kappelin seinälle maalannut viimeisen tuomion, jolloin Kristus koko majesteettisuudessaan tulee tuomitsemaan eläviä ja kuolleita. Mahtava taulu! Mutta se on tarkoin tutkittava, ennenkuin kaikki on selvillä. Millä ylevän uhkaavalla katseella Kristus langettaakaan tuomionsa vasemmalla puolella seisoville, niin että itse äiti hänen vieressään näkyy pelästävän! Ja millä iloisella katseella taas manalan ruhtinas niitä vastaanottaa! Ja katossa taas suuren mestarin luomishistoriaa esittävät kuvat, miten ylen mahtava isä jumala, kun hän kiittää avaruuden läpi luoja ja miten suloinen äsken luotu Eeva, kun hän kohottaa rukoillen käsiään luojaansa kohti! Ja kaikki nuo lukuisat profeetat ja sibyllat, toinen toistansa parempia! Rafaelkin ja hänen oppilaansa ovat „loggioissa“ kuvanneet raamatullisia tapauksia (huomioon astuu erittäin Mooses, kun hän kansallensa näyttää lakitaulut): se on Rafaelin kuulu „raamattu“. Mutta vielä suuremmoisemmat ovat Rafaelin kuvat n. s. stanzeissa eli kuten lyhyesti sanotaan Rafaelin stanzit. En voi (tilankin puutteesta) ryhtyä näitä selittämään: erinomaisen vaikutuksen tekivät minuun varsinkin Ateenan koulu, jossa esiintyy yli 80 sivistyksen edustajaa, Platon ja Aristoteles ylimpänä, samoin Parnasso, jossa runottaret, Kreikan, Rooman ja Italian suuret runoilijat ja runoilijattaret ihastuneina kuuntelivat Apollon soittoa, Pietarin pelastuminen vankilasta (erinomainen valovaikutuksensa kautta), mutta muissakin kuvissa on paljon ihailtavaa, esim. nainen, joka „linnanpalossa“ ojentaa käsiään

paavia kohti, muistuttaen Paolo Veronesen „uskoa“ edustavaa, ihmeen ihanaa naista Lepanto tappelussa Dogepalatsissa. Emme voineet olla menemättä vielä kerran viimeisenä päivänä näitä yleviä kuvia ihailemaan, vaikka muut jo päivällä läksivät Neapeliin. Samalla ehdimme heittää silmäyksen Vatikaanin komeaan kirjastoon, jossa katsottiin Vergilion codex vaticanus, vanhin painettu raamattu y. m. harvinaisuuksia. Myös paavin taulukokoelma sisältää monta erinomaisesti maalattua taulua; uiin on esim. Loverinin suuri, syvästi uskonnollinen taulu „femina nobilis caput Alexandri martyris sustulens“ hurmaavan kaunis värimaalaus, jolle harvat nykyajan taulut vetävät vertoja. Oltuani uimassa „keltaisessa Tiberissä“ ponte mollen (pons mulvius'en luona, missä Konstantinus voitti Maxention, voitto, joka niin mainiosti on esitetty G. Romanon kuvassa Vatikanissa) kiiruhdimme Hülsenin luo illalliselle, jossa muutkin olivat ja jossa mieliala oli hyvin hilpeä. Saimme samalla nähdä Saksan arkeologisen institutin huoneuston, jossa professori Hülsen asuu; siltä paikalta pahantekijät ennen muinoin syöstiin alas Tarpejan jyrkännettä myöten. Palatessamme myöhään illalla, saimme nähdä, miten avonaisessa etehisessä varsinainen kansa, kokonaisia perheitä oli asettunut yölevolle, yhtä vähän riepua allansa kun niillä päivällä on yllänsä.

Ennenkuin läksimme iltapuolella heinäk. 1 p. Neappeliin, menimme Panteoniin, tuohon mahtavaan Agrippan rakennukseen, jonka suuremman kupoli on ollut Michel Angelolle aiheena Pietarinkirkon kupoolille. Panteonissa ei enää ole jumalien kuvia, mutta siellä on Rafaelin, Victor Emanuelin ja Umberton haudat ja tuo muinaisuuden komea sopusuhtainen temppelelly synnyttää nykyajan katsojassakin yleviä tunteita. Ehdimme vielä ennen lähtöämme Roomasta käydä Neron „kultaisessa huoneessa“, josta vielä on niin paljon jäljellä, että tähteet herättävät ihmettelyä — näimme myös hiukan niistä freskeistä, jotka Rafaelille antoivat aihetta loggioitten maalaamiseen — katselimme Museo Kirchnerianossa kuuluisaa „ficonilaista cistaa“ ja tuota merkillistä praenestiniäistä aarretta kullasta, elektronista y. m., etenkin solkea, jossa on vanhin latinalainen kirjoitus, mikä meillä on jäljellä — vanhempi kuin lapis nigerinkin — silmäilimme Agrippan perustaman Neptunontemppelin jäännöksiä (nykyinen pörssi) ja vihdoin — ihailimme San Pietro in Vincoli-kirkossa uudemman taiteen ehkä suurinta mestariteosta, Michel Angelon Moosesta, jonka suuruuden kuvaamiseen (vaikka se seisoo liian alhaalla) eivät mitkään sanat riitä. Tämä mahtava kuva mielessämme lähdimme illalla Neappeliin.

IV.

Itämerellä $\frac{9}{8}$.

Ihana Napoli! Vihdoin olimme päässeet sinun luoksesi! Suuremmoisella tulituksella olit sinä meitä vastaanottamassa, kun myöhään illalla saavuimme. Oli festa di Gesù ja sen takia oli Napoli juhlapuvussa. Tulo oli muuten meille ikävä: se alkoi melkein tapelulla. Kun pääsimme junasta, oli näet kymmenkunta kantajaa vastassa, jotka tahtivat matkakapineitamme kantaa. Saatiin tuskin muulla kuin kepillä hädetyksi. Mokomaa tungettelevaisuutta en ole missään tavannut, en edes Pragissa. Ja ajuri sitte! Se oli oikea italialaisen viikkauksen tyyppi. Olimme selvästi sopineet $1\frac{1}{2}$ markan korvauksesta vähän matkan ajosta ja saavuttuamme hotelliin maksoimme sen. Sattumalta katsoimme molemmat, että rahat olivat oikeat. Mutta heti sen perästä kun olimme sulkeneet hotellin oven, koputti ajuri sitä ja kun aukaisimme, oli tuo yksi liira muuttunut 20 pennin kappaleeksi ja vaadittiin markka sijaan. Suutuin moisesta epärehellisyydestä ja selitin, että me molemmat selvään näimme, mitä annoimme; mies vaan ei hellittänyt, niin että ovenvartijan vihdoin täytyi heittää hänet portaita myöten alas. Semmoista väkeä kuuluu olevan Napolissa paljon, niin että siellä on muodostunut erityinen seura vieraitten auttamiseksi.

Napoliin varsinainen merkittävyys on sen suuri muzeo nazionale, jossa säilytetään muun muassa melkoinen osa niitä esineitä, jotka viime aikoina ovat Pompeijissa esille kaivetut. Vaikka muualakin on samallaisia (esim. Berliinissä, Dresdenissä ja Pariisissa), on täällä muinaistutkijalla täydellisin kokoelma semmoisia: monemmoisia talouskaluja, vieläpä leipiä, munia, hedelmiä, nuoria ja langanpätkiä aivan semmoisia kun ne olivat Pompejin hävityksen aikana — nautittavat ainekset kuitenkin kivettyneinä. Erityisesti vetivät huomion puoleensa kuuluisat seinämaalaukset (Medea, Iphigenia y. m.) ja tuo komea mosaikki, joka esittää Aleksanteri suuren ja Dareion Isson tappelussa — suurin, mikä meillä muinaisuudesta on jäljellä. Täällä on myöskin muinaisuuden suurin meille säilynyt veistokuva, farnesilainen sonni, mahtava kaikissa suhteissaan. Sangen sievät ovat myös tanssiva Satyri ja n. s. Narkissos, kaksi pronssikuvaa Pompeijista, mutta erittäinkin Orfeon jäähyväiset vaimollensa: — satu näet kertoo, että Orfeus, Kreikan Väinämöinen, oli manalan jumalille laulanut niin liikuttavasti, että he suostuivat jättämään hänelle takaisin hänen kuolleen puolisonsa, jos mies ei vaan katsoisi häneen, ennen kuin oli maan päällä; mutta Orfeus ei voinut olla vaimoansa sitä ennen katsomatta ja silloin vaipui tämä taas manalan varjoihin takasin. Liikuttavan kauniisti on tämä eron hetki esitetty. — Sangen hnpaista oli meidän nähdä, miten nuo Herkulanossa, löydetty kreikankieliset papyros-lehdet, jotka kuuluivat eräaseen Kristuksenaikaiseen kirjastoon, erityisellä gela-

tiiniprosessilla saatettiin lukukuntoon. Heitettyämme vielä katseen Tizianin ihanaan Danaeen, lähdimme Napolin suuremmoisesta mu-
seosta.

Ehtoopuolella pistäydymme kaupungin akvarioon, joka lienee suurimpia Euroopassa — siellä oli myös noita kauheita haikaloja — ja sieltä menimme kaikki n. s. Posilippoon, Vergilion haudalle, josta muistoksi otimme laakerioksan kotiimme (Vergiliolla on myös pieni temppele, peristylos Napolin kauniissa puistossa, villa nazionalessa) ja Vergilion haudalta ajoimme lounaaseen päin, pitkin Mergellinaa, jota italialainen runoilija Sannazzaro liioittelematta on kutsunut „taivaasta maan päälle pudonneeksi kappaleeksi para-tiisista“.

Niin, kuinka sanoin lausua mitä sain täällä nähdä! Unohtu-mattomasti painui se mieleeni! Istuimme trattoria della Stella'n verannalla. Ilta lähestyi. Edessämme Napolilahden ihmeellinen sini, tällä sinisellä pinnalla valkoset purjeet, yltympäri rehottava luonto; taivaan sini tummeni tummenemistaan ja verhosi vähitellen tummenevaan vaippaansa koko tuon ihanan maiseman, juuri kun Vesuvius näköalan taustassa pimeätä sinitaivasta kohti heitti tulta ja kivensekaista savua. Ja vieressämme istui Italian mustavärisiä kaunottaria ja alhaalta kuului mandolinien ja gitarrien suloista soittoa! Semmoinen hetki ei milloinkaan voi lähteä ihmisen mielestä! Vaikeata, vaikeata erota siitä! — Palattuamme myöhään kaupunkiin menimme katsomaan Napolin vilkasta kansanelämää ja — eksyimme — emme olleet panneet hotellimme katua ja numeroa mieleen; poliisikaan (!) ei tuntenut hotellia eikä ajurikaan: kello oli jo $\frac{1}{2}$ 12 yöllä. Ainoastaan kysymällä toiselta ajurilta pelastuimme pulas-tamme.

Seuraavana päivänä kävinme Napolin komean renessanssityy-liin rakennetun Umbertobasaarin läpi, otimme vaunut ja teimme huvimatkan entiseen Bajaeen. Tahdoimme omin silmin nähdä nuo monet entiset paikat aina Misenoon asti. Ja sekin matka jätti useampia hauskoja muistoja mieleemme. Ensin jouduimme n. s. koiraluolaan. Tässä luolassa, josta jo koulupoikana olin maantieteen oppikirjassa ihmeekseni lukenut kertomuksen, nousee kuolettava kaasu jonkun puolen metriä maapinnasta, niin että vaaratta voi siinä seisoa pystyssä. Mutta koira ei tarvitse kuin vähän aikaa ennenkuin se on kuoleman oma. Vartija tarjoutui näyttämään tämän, suostuimme siihen vaan sillä ehdolla, ettei koiralle mitään vahinkoa kokeesta syntyisi; surkeata oli kuitenkin nähdä, miten vaikeata koiran oli toipua hengitettyään tuota myrkyllistä kaasua, joka silmänräpäyksessä sammutti suuren loimuvan soihdun. Koko seutu on tulivuori-ista, vähän matkan päässä koiraluolasta on „pikku Vesuvius“ ja Solfataran melkein sammunut tulivuori; hauska oli edellisen aukolla seistä ja katsoa, miten rikkihajuinen savu tupruili esille maan sisältä ja kuulla, miten ontolta maa kumisi, kun heitti

suuren kiven maan siinä vaan jonkun kymmenen metrin paksulle kamaralle. Sitten saavuimme Horation ylistämälle Lucrinon järvelle, jossa tarjottiin meille spinole kalaa (scamber?) ja ruokasimpukoita (conchylia) sekä läheiseltä Falerno vuorelta viiniä. Sen läheisyydessä on kuuluisa Arvernerjärvi, josta muinaisen tarun mukaan tie vei manalaan: mekin kuljimme soihdun valossa hyvin pitkää maanalaista käytävää myöten n. s. kuunealaisen sibyllan asuntoon, vaikka emme tällä tiellä, kuten Aeneas, Vergilion kertomuksen mukaan päässeetkään manalaan saakka.

Kuljimme vielä monen merkillisen paikan ohitse, ja saavuimme Bajae'n, muinaisen Rooman kuuluisimpaan kylpypaikkaan, jossa ennen maailmankaupungin hienolla yleisöllä oli monen monta huvilaa ja jossa sen mellastelukenttä kesäisin oli: nyt se on mitätön kylä, jossa en enää voinut saada kunnollista merikylpyä, koska uimahuonetta ei ollut, vaan täytyi mennä läheiseen Puzzuoliin (Puteoliin)!!

Kuu paistoi hopean heleästi Napolinlahdella, kun illalla saavuimme kuolleitten kaupunkiin, Pompeijiin. Omituinen tunne valtaa ihmisen, kun hän astuu tämän kaupungin alueelle, tunne, joka muistuttaa häntä samalla luonnonvoimien mahtavuudesta ja sattumuksen oikeista. Tunnettu on, että Pompeiji haudattiin elok. 24 p. 79 j. Kr. Vesuvion purkauksen kautta, samoin kuin kaksi muutakin kaupunkia Herculaneum ja Stabiae (nyk. Castellamare). Mutta varsinkin laavavirta ei sattunut Pompeijiin, vaan sen yli satoi hohkokiveä ja tuhkaa, joita vesi vaan jossain määrin on kovettanut. Sen takia on voitukin kaivaa sen jäännöksiä noin puolilleen esille — olimmehan mekin läsnä katsomassa, miten eräs Bakkon pää pilkotti esille tuhkasta. Ja siellä seisovat nyt Pompeijin talot suureksi osaksi semmoisina, kun ne olivat kun purkaus tapahtui. Kuitenkin on yliosaa hävinnyt, se kun pisti useimmiten esille ja siitä syystä houkutteli kaivajia aarteita hakemaan ja hävitystyöhön: talojen sisustus on enimmäkseen, paitsi viimeisistä kaivoksista, muualle viety. Joku osa on parissa pienemmässä paikallismuseossa, joissa voi m. m. nähdä hohkokivien alle haudattujen ruumiit kipsijäljennöksissä: kun liha mätäni, jäivät vaan luut jällelle ja aukkoon valettiin kipsiä. Näin on saatu selviä kuvia eräästä äidistä ja hänen tyttärestä, naisesta ilmeisesti raskaassa tilassa, lapsista ja koirasta, joita katselee surumielin.

Oppaaksi Pompejin kaupungissa olimme saaneet sen parhaimman tuntijan, prof. Mauin, joka kolmessa luennossa selvitti meille raunioitten pääkohdat; viimeisenä päivänä menimme itseksemme kertaamaan ja merkillisimpiä jäännöksiä tyystemmin tarkastamaan. Vielä autiommalta tuntui silloin koko tuo kuolleitten kaupunki — sisiliskot, jotka nuolen nopeudella kiitivät sinne tänne, olivat ainoat asukkaat, ainoat elävät olennot siellä, lukuunottamatta paria, kolmea uteliasta vierasta. Mutta sangen hupaista se sittekin on vaeltaa

tuolla autiolla paikalla. Sillä se on ainoa kaupunki, joka antaa tutkijalle jonkualaisen „elävän“ kuvan muinaisuuden jokapäiväisestä elämästä. Onhan siinä nähtävänä vielä temppelit, kaupunginhuoneet, teatterit, torit, portit, kadut (suurilla laavakivillä peitetty ja rattaitten uurtamat), kaivot, ruokapuodit, kylpylaitokset merkillisine vesi- ja lämpöjohtoineen ja itse talot, varsinkin Vettioiden upea rakennus, aina yleisiin tarve- ja ilohuoneisiin saakka. Kaikki, koko muinainen kaupunginelämä astuu mielikuvituksella katselevan kävijän eteen, vieläpä kuolleitten monenlaiset hautakammiotkin, jotka kahdenkertaisesti muistuttavat kuolleitten kaupungista.

Mauin kanssa ihailimme vielä viimeisenä iltana golfin yli levinyttä kaunista kuutamoa ja juttelimme tieteellisistä ja paikallisista asioista tuttavallisesti; seuraavana päivänä pakotti meidät kuumuus heittäymään meren syliin — jolloin muutamien täytyi vartioida toisten vaatteita heidän uudessaan vuorotellen — ja sitte kiertelimme vaunuissa golfin korkeata, ihmeen ihanaa rantaa myöten Castellamareen ja Sorrentoon. Täälläkin, — Sorrentossa — kun piti ostaa pilettejä laivamatkaa varten Caprinsaarelle, sainme kokea italialaisten petollisuutta, kun otettiin suurempi maksu kuin se oikeastaan oli; siitä huomautettuani laivassa maksettiin kuitenkin ero takasin.

Tuossa hämmöttivät Caprin korkeat rannat jo edessämme eikä matka sinne ollutkaan pitkä. Olimme kaikista rasituksista niin väsyneet, että päätimme jäädä sinne viikoksi lepäämään. Saimme erinomaisen tyyssijan „Schweitzerhofin“ ravintolassa, Kruppin entisessä komeassa huvilassa, joka nyt oli muuttunut ravintolaksi. Se sijaitsi korkean Solarovuoren juurella keskellä suurta, komeata viinitarhaa, käytävän sinne muodostivat viikuna-, pomeranssi- ja akaasiapuut, sekä mahtavat kaktukset y. m. kasvit. Pihalla sai juoda kahvia tuuheassa viinilehdossa ja näköala oli yli meren ja golfin siintävien, hohtavien vesien, taustassa tulta suitsuva, ylevä Vesuviusvuori! Kaiken tämän näki huoneestansa, kun istui ikkunansa edessä taihi balkongilla! Ja olo siellä oli hyvä ja helppo — 6 mk. vuorokaudelta kaikesta, johon kuului komea huone ja — $\frac{1}{2}$ pulloa viiniä joka ateriaan. Juomavettä siellä ei ole lainkaan — *täytyi* juoda viiniä, ellei tahtonut tyytyä mauttomaan, tympäsevään sadeteveen. Asukkaat kertoivat, että Krupp olisi aikonut 13 milj. Smk:sta kaivattaa kalliosaareen meren pohjan alle kaivon, mutta tämän hyödyllisen hankkeen keskeytti hänen itsemurhansa. Juomavesi onkin ainoa, mitä puuttuu täydellisestä maallisesta paratiisista. En voi yhtään ihmetellä, että keisari Tiberius, samoin kuin Kruppin valitsi tämän saaren olopaikakseen elämänsä loppupuolella. Kummallista oli muuten nähdä nuo Tiberion palatsin rauniot, jonne me kaksi ynnä toht. Bergman jo seuraavana päivänä läksimme, silläikaa kuin muut kävivät „sinisessä luolassa“. Nyt seisoo pieni kirkko Tiberion palatsin kohdalla ja kristillinen erakko on astunut tuon

pakanallisen erakon sijaan! Mutta näköala tuolta huipulta on sama, yhtä hurmaava kuin ennen, katsottakoon sitte alas, ylös tahi eteenpäin!

Palattuamme Tiberion matkalta — jolla ainoastaan „kauniilta Carmeliinalta“ saimme hiukan virvoituksia — olimme kovin nälkäisiä ja väsyksissä. Ihanata oli kuitenkin heittäytyä kristallikirkkaaseen veteen, ennenkun menimme tyydyttämään ruokahaluamme.

Eron hetki oli käsissä. Tuo suuri seura söi nyt Caprissa viimeisen yhteisen aterian, sitte meni se hajalleen, ainoastaan muuttamat jäivät saareen. Mieliä oli juhlallinen, mutta samalla herttainen. Olimme yhdessä oppineet niin paljon, nähneet niin paljon, nauttineet niin paljon.

Caprin luonnonihannoista on erikseen mainittava „la grotta azurra“, sininen luola. Sinne ei pääse joka tuulella, sillä aukko on meren puolelta ja niin pieni, että pikkunen vene vie siitä läpi, kun kaikki makaavat pitkällään veneen pohjalla. Laine heitti minut sittekin aivan märäksi, mutta mitä se teki. Kun tulimme sisään hohti sini koko luolassa melkein häikäisevästi. Ja poika, joka yhdestä markasta hyppäsi veteen, oli kerrassaan muuttunut täydelliseksi hopeapatsaaksi! Tosiaan eriskummallista valonheijastusta! Jatkoimme matkaamme saaren ympäri: sinisen luolan sijaan tuli punasen viheriä ja valkoinen luola, stalaktiitteja riippui viimemainitussa ja nuora, jota myöten rohkea *nainen* oli kiivennyt ylös. Sitte nuo upeat Faraglionilohkareet! Eriskummallinen on kuitenkin luonto muutamain paikoin, eriskummallinen ja samalla kaunis ja mieltä ylentävä! — Hauska oli käydä tuolla ihanalla saarella pitkin sen kaitoja katuja kuutamossa, tähtien tuikiessa *kello 9 illalla* 9:tenä päivänä *heinäkuuta*. Mutta kerranhan sieltäkin piti lähteä. Tuolla Vesuvius houkutteli! Tahi oikeammin: ei se niinkään houkutellut, sillä vihainen se viime aikoina oli ollut. Mutta emmehän voineet jättää Italiaa, käymättä jättiläistä tervehtimässä. Siis sinne suoraan Caprista! Klo 10 aamupäivällä astuimme Napolissa vaunuihin, kaksi korsekaa hevosta edessä ja kuitenkin olimme vasta klo 2 Vesuvion juurella. Laulu paikottain seurasi vaunujamme, varsinkin jyrkimmissä mäissä. Laulavia kerjäläisiä. Pienet tytöt toivat kukkia tai hedelmiä ansaitaksensa viisipennisen. Köyhää kansaa kaikkialla! Ja likaa, likaa myöskin kaikkialla, sitä sai nähdä kyliksi varsinkin Napolin syrjäosissa.

Vuoren entistä mahtavuutta kuvasi selvästi nuo suuret jäähtyneet laavavirrat pitkin sen rinteitä. Ja kun tulimme sen huipun juurelle, silloin alkoi vasta eriskummallinen matka, sillä „funicolare“ (rautatie ylöspäin) ei ollut kunnossa. Täytyi *kuntaa* meitä tunnin aikaa huipulle! Meidät asetettiin vanhoihin nariseviin kantotuoliin, kaksi miestä takana ja yksi edessä nosti meidät olkapäillensä ja sitte suoraan — ei toki ristin rastin vuoren jyrkkyyden vuoksi — ylöspäin laavasuljussa. Se oli jo hiukan hirvittävä, sillä henkemme

oli kantajien käsissä. Yltympäri höyrysi monesta paikasta, kun tulimme huipulle noin 50 metrin päähän kraaterin suusta. Silloin kuului äkkiä hirveä jyrinä ja tulivuori purki kiviä ja tuhkaa. Vähän aikaa ja uusi purkaus entistä ankarampi. Kiviä sinkoili ympärille aivan jalkojemme juurelle. Katselin alaspäin. Mikä hurmaava näkö! Mutta sydäntäni ahdisti. Mieleeni johtuivat melkein itsestänsä sanat: „tämä on jumalan koettamista“. Tuo sama jättiläinen oli kerran haudannut kolme kukoistavaa kaupunkia ja vielä v. 1898 levittänyt tuhoa ympärillensä. Kuka takaa, ettei se *juuri* nyt tekisi samoin, varsinkin kun se viime aikoina oli ollut tavallista levottomampi. Oikeastaan on jokainen kuoleman vaarassa, joka kraateria lähestyy. Lähdimme paluumatkalle. Pelkoni ei vähentynyt siitä, että kantomiehet pudottivat minut rinteillä. Elävänä ilman vammoja tulin sieltä kuitenkin pois.

Palasimme Napoliin Herkulaneumin kautta. Kauheata oli kulkea Portici-Resina kaupungin likaisten korttelien läpi — ja hajukin oli melkein sietämätön. Astuimme 30 metriä maan syvyyteen katselemaan soihtujen avulla Herkulaneumin teatteria — muun muassa sai siellä nähdä haudatun ihmisruumiin piirteet laavassa. Vasta myöhään illalla palasimme Napoliin, katsoimme sen vilkasta yöelämää — vaikka emme noudattaneet kutsua näkemään, miten 25 kaunotarta tanssisi tarantellaa Eevan puvussa — ja astuimme yönäunaan, joka aamulla vei meidät takasin Roomaan.

Siellä viivyimme pari päivää — tahtoimme vielä kerran käydä kaikissa museoissa kertaamassa, mitä olimme nähneet ja oppineet, koska opastuksen alaisena ei saa suurempia taideteoksia kylläksi kauan katsella. Yhtä ja toista oli sitä paitse jäänyt katsomatta. Servion muuri, Michel Angelon suuremmoinen Kristus Maria sopra Minervassa, Trevin kaunis suihkulähde (jonne raha on heitettävä, jos mieli uudestaan päästä Roomaan), Sophokleen ihana patsas lateranisessa museossa, scala santa (joita rappusia myöten polvillaan konttaajat (paraikaa juuri vanha akka) saavat syntinsä 9 vuodeksi anteeksi), lateraaninen komea kirkko (jossa Leo XIII tulee oman määräyksensä mukaan lepäämään) ja monet muut merkillisyydet käytiin katsomassa. En tahdo väsyttää lukijaa niitä luettelemalla. Olimme myös kävelemässä villa Borghesen laveassa ja kauniissa puistossa sekä museossa, jotka valtio äsken oli ostanut ja pari päivää ennen tuloamme avannut yleisön käytettäväksi. Olisin myöskin hiukan persoonallisesti tutustunut Italian työväenliikkeen johtajiin, mutta onni oli täällä, kuten Wienissäkin epäsuotuisa: sekä prof. Ferri, työväestön nykyinen johtaja että Bissolati oli poissa matkoilla.

V.

Roomasta meni matkamme Piisaan. Kun olimme matkustaneet entisten muistorikkaitten etruskilaiskaupunkien ohi ja roomalaisen hedelmättömän maremman läpi, yllytti meidät ankara ukkonen — toinen ja viimeinen sade koko Italian matkan aikana. Samassa vaunussa istui kaksi iloista italialaista naista: pääsimme vilkkaaseen keskusteluun, toinen rupesi vielä opettajaksenikin ja oikaisi lystillisesti milloin puhuin väärin hänen äidinkieltänsä; leikkiä laskettiin, kun vaunu rupesi vuotamaan, sadevarjostimet pantiin levälle ja näin olimme huomaamatta tulleet — Piisaan. — Piisa oli keskiajan alkupuolella mahtava kauppakaupunki, kuten Venezia ja Genova ja niiltä ajoilta ovatkin sen suuremmin tuomiokirkko tummasta ja valkoisesta marmorista (jossa ihailin Andrea del Sarton pyhää Agnesta: lammas sylissä kohottaa hän ihmeen kauniin yliluonnollisen katseen taivasta kohti), sen kastekirkko (battisterio) ja tuo kuuluisa „kalteva kellotorni“ (campanile) sekä juhallinen hautausmaa (campo santo). Kastekirkko on tunnettu N. Pisan tekemästä saarnastuolista, joka merkitsee uudemman, puhtaamman taiteen voittoa ja vapautusta keskiajan jäykästä kirkollisesta taiteesta. Ihmeellistä oli myöskin kuunnella ihmisäänen kaunista, soitannollista kaikua tuossa korkeassa battisteriossa. Mutta vielä ihmeellisempää oli nouseminen tuohon kaltevaan kellotorniin, jonka kaltevuus ei suinkaan ollut tarkotettu, kuten ennen luultiin. Pyhillä tunteilla astuu Pisan campo santoon, jossa niin moni kuuluisa mies on haudattu. Keisari Heinrich VII:n ja Pisanojen joukosta löysin myös kreivi Schuvaloffin 18 vuotiaan v. 1821 kuolleen tyttären sangen komean hautapatsaan, jonka murtunut äiti oli pysyttänyt ja varustanut liikuttavan kauniilla latalaisella hautakirjoituksella. Tuo sureva äiti kumartuu nuoruuden kukoistuksesaan poismenneen, iloisen ja lahjakkaan („puella ingenio excellenti, forma egregia, moribus optimis rarissimis, laeta“) tyttären haudan yli pyytäen, että hän vielä haudassaan muistaisi surevaa äitiään („esto memor matris, qvam ad luctum et lacrimas reliqvisti“). — Se teki minuun syvän ja pysyväisen vaikutuksen. Liikutettuna lähdin eteenpäin. Tuli eteeni Orcagna'n kuuluisat taulut „kuoleman voittokulku“, „viimeinen tuomio“, joka ilmeisesti on ollut Michel Angelon esikuvana samannimiselle taululle sixtiiniläisessä kappelissa ja „helvetti“ — kaikki kyllä tekniikin puolesta vaillinaisia, mutta sisällykseltään mieltä suuresti järjestyttäviä. —

Mutta meille tuli jo kiire. Täytyi rientää Piisasta Firenzeen (Florensiin), jossa emme matkalla Roomaan ehtineet pysähtyä. Firenze on taiteen varsinainen koti. Jos sen takia enimmäkseen käsittelem sen taideteoksia, toivon, että lukija antaa minulle anteeksi: missä vaan Firenzessä astuu, tapaa taidetta. Eikä se ole kummaakaan, kun muistaa, että tässä elivät ja vaikuttivat sellaiset mesta-

rit kuin Brunelleschi, Michel Angelo, Massaccio, nuo suuret tienraivaajat rakennus-, veisto- ja maalaustaiteen alalla ja vielä moni muu taiteen suurmies, kuten Donatello, Rhobbia, Ghiberti, Fiesolo, Raffael, Fra Bartolomeo, Ghirlandajo y. m.

Meillä oli tosiaankin täysi työ, kun muutamissa päivissä tahdoimme nähdä ja nauttia kaikista etevimmistä Firenzessä olevista taideteoksista. Jo Uffizi ja Pittikokoelmat ovat niin rikkaat, että ne vaativat oikeastaan yksistään päiviä. Mikä rikkaus edellisessä taiteilijain muotokuvia kaiken maailman tahoilta, mikä joukko Raffaelin, Tizianin, Correggion, Fra Angelicon ja Botticellin tauluja, etenkin Raffaelin paavi Julius II:n muotokuva ja Madonna del Cardellino, Tizianin loistavan kaunis „Flora“ ja „Venus“ valkoisella vuoteella ja ehkäpä ennen kaikkia Fra Angelicon ihmeen ihanat enkelit triptychonin sivuilla (etupäässä tuo pasuunaa puhaltava, tähtivaippaan puettu), joissa uskonnonhinen hartaus kuvastuu yhtä voimakkaana kuin hänen kuuluisassa Kristuskuvaan San Marcon museossa! Ja onhan samassa Uffizigalleriassa ihana merestä noussut, hieman keimaileva „medicealainen Venus“, joka kainostellen käsillään koettaa peittää sulonsa utelijaitten katseilta, painiskelijat, hioja ja Niobiidit, jotka elävästi näyttävät, miten ihmisen kopeileminen vihdoin viepi hänet turmioon, muita mainitsematta. — Ja Pittikokoelmassa saimme ihailia Rafaelin Madonna della Sediaa, äidinrakkauden korkeata veisua; sinä suhteessa vielä voitamatonta maalaustaiteen tuotteiden joukossa — jääköön kaikki muut sen rinnalla mainitsematta. Pittikokoelmasta riensimme viheriää luontoa ihaillemaan likiseen Bobolipuistoon monine luolineen, suihkulähteineen ja näköaloinen ja sieltä Michel Angelon sievälle piazzalle. Aurinko meni juuri maillensa, kun sinne pitkän matkan perästä saavuimme; näköala sieltä oli erittäin kaunis, nyt, kun päivän viimeinen keltainen valo heijasti kaupungin ja Arnojoen monien kaarisiltojen ylitse ja kultasi ne kimmeltävillä iltasäteillään.

Maankuulut ovat Firenzen battisterion mahtavat pronssiovet. Ne ovat Ghibertin tekoa eikä sellaisia ovia näe missään muualla koko kristikunnassa. Ei syyttä Michel Angelo sanonut, että ne sopsivat itse paratiisin sulkijoiksi. Katso vaan, miten häikäisevästi valo hivelee Israelin lapsia, kun Mooses seisoo tuolla ylhäällä Sinain vuorella. Ja kun täältä käännyt katseesi taaksepäin, kohtaa se tuota suuremmoisena kaunista tuomiokirkon etusivua, jolle Brunelleschi loi mahtavan kuppelin samalla kuin Michel Angeloon rohkeutta Pietari-kuppelin luomiseen. Ja etusivun oikealla puolella Italian kaunein torni, Giotton ja muitten ihana rakennus. Mieli täyttyy kauneudesta, kun näkee kaiken tämän, voimasta, joka sekin kohottaa ja ylentää, puhdistaa ja kirkastaa ihmisten sisimmän olennon. Sillä kauneus on sekin suuri voima ihmiselämässä.

Kun jatkaa matkaansa pitkin Calzajolia, tulee oikealla puolella Or San Michelen kirkkoon komeine ulkopatsaineen (etenkin Petrus)

ja sitte Signoriia'n torille, jolla noin 500 vuotta sitte Savonarola hirtettiin ja poltettiin. Kuva tästä tapahtumasta on Savonarolan kopissa, jossa on muitakin muistoja hänestä, San Marcon silloisessa luostarissa, joka nykyään on museona. Tämän merkillisen miehen aloitteesta, joka kolme vuotta oli Firenzen hallitsija, rakennettiin kaupungin raadin kokouksia varten Palazzo vecchiossa Signoriorin varrella suuri sali, jossa vieläkin seisoo Savonarolan patsas, katse haaveksivaisesti käännettynä taivasta kohti. Palazzo vecchion vieressä on kaunis Loggia dei lanzi, vahdin olopaikka silloin kun kaupungin pää asui „vanhassa palatsissa“, nyt siinä on muutamia kuuluisia patsaita: Menelaus ja Patroklon ruumis, n. s. Thusnelda, Sabinittärien ryöstö y. m. Calzajoli'n syrjäkadulla on casa di Dante eli se talo, missä Italian suurin runoilija syntyi ja missä nyt on pieni Dantemuseo (m. m. erittäin kaunis idealiseerattu kuva Danten lemmitystä Beatricesta, katse eriskummallisesti verhottuna). Ehtoopuolella riensimme taas mielellämme kauniiseen puistoon n. s. Cascine'en, joka täällä vastaa Boulogner metsää Pariisissa. Sen tuuheissa lehdikoissa kuljimme iltahämärään saakka, jolloin saavuimme erään intialaisen ruhtinaan, rajah'n muistopatsaan luo, missä Arno ja eräs sen sivujoki yhtyvät ja missä tämän itämaalaisen hallitsijan ruumis noin 30 v. sitte juhlallisesti poltettiin. Kun heitimme jäähyväiset tälle kauniille ruhtinaalle, oli laskeva aurinko purppuroinut taivaanrannan hehkuvan punaiseksi, ikäänkuin vieläkin tuo komea rovio palaisi sammumatta.

Miten paljon nähtävää oli kuitenkin tuossa taiteen kaupungissa! En ole vielä maininnut Galleria antica e moderna'a, jossa seisoo Michel Angelon jättiläispatsas David ja Verrocchion Kristuksen kaste (Lionardo da Vinci maalasi siinä taulussa tuon kauniin, polveutuvan vasemmanpuolisen enkelin) ja jossa uudemmissa tauluista on Morgarin liikuttava „Rafaelin kuolema“. Palazzo Barberini'ssa Roomassa olin nähnyt Rafaelin maalaaman suloisen „Fornarinan“, hänen rakastajattarensa, leipomatytön, joka nyt itkien istuu hänen kuolinvuoteensa ääressä ja jolle kuoleva mestari kardinaalilta pyytää sammuvin silmin armoa.

Sillä, joka tahtoo yhdessä paikassa tutkia tieteen kehitystä, on Firenzessä siihen erinomaisen hyvä tilaisuus, muun muassa juuri Accademiaassa, äsken mainitussa galleriassa. Mutta muuallakin monessa paikassa.

Santa Crocen kirkko, johon eräänä iltana menimme, on jonkunlainen Italian panteon. Siinä on m. m. Galilein, Danten, Michel Angelon, Alfierin, Macchiavellin ja Rossinin hautapatsaat pitkin seinää. Ylpein katsein seisoo Galilei siinä, Michel Angelon rintakuvan alapuolella istuu kolme ihanaa naista: rakennus-, maalaus- ja veistotaiteet, viimeksi mainittu ylevän kaunis surevassa asennossaan. Alfierin patsaan on itse Canova muovavillut ja Danten hänen etevin oppilaansa Ricci: murheellisena kyyristyy runotar jalustaa vastaan,

mutta ylpeänä osottaa Italia suurta poikaansa. — Danten patsas seisoo myös kirkon ulkopuolella, hauta on kuten tunnettu Ravennassa. Sangen kummallisen vaikutuksen katsojaan tekee Macchiavellin patsas, jossa symbolina ylinnä seisoo *oikeus* (!) Ihmeen kaunis on Harmonia, tosiaan harmooninen naiskuva Rossinin patsaan edessä — vaikea oli lähteä kirkosta, kun vartija mielestäni liiaksi aikasin huomautti, että kirkko oli suljettava.

Ja nyt vielä silmäys siihen paikkaan, jossa on Michel Angelon ehkä ihanin taideluoma. Kun Medicin suku kohosi Firenzen hallitsijaksi, rakennutti se, suunnattoman rikas kun se oli, erinomaisen kallisarvoisen (25 milj. Smk.) hautakappelin, jossa patsaitten ja sarkofaagien ympäri loistaa kullansekaista lapis lazzulia, (Tibetin kallista sinikiveä), koralleja, erilaisia marmorilajeja, Libanon setripuuta häikäisevässä vaihtelussa. Mutta jo ennen sitä oli paavi Leo X veljellensä ja veljensä pojalle valmistanut erityisen kappelin ja tämän työn sai itse Michel Angelo toimeksensa. Ja näin syntyivät aamu- ja iltarusko, päivä ja yö, elämän ja kuoleman eduskuvina. Kuten monasti, jätti M. A. kolme muuta kesken, mutta yön viimesteli hän täydelleen kilpailemaan Mooseksen, Kristuksen ja Davidin kanssa. Kuinka kauniisti tuo nainen tuossa makaa arkun kannen päällä, pää alaspäin, surun ja kaibon valtaamana! Kanan seisoin minä sitä katsomassa; sen piti tunkeutua sydämeni syvimpään sopukkaan! Pistäydyimme samassa läheiseen kuuluisaan Laurentiana kirjastoon; siellä saimme muun muassa nähdä Taciton, Vergilion Pandektien ja Sofokleen kallisarvoiset ketjuihin kiinnitetyt käsikirjoitukset ja lisäksi komean työsalin.

Suhteellisesti vähän aikaa jäi meille Bargellon, arkeoloogisen museon ja Chiostro dello Scalson katselemiseen, vaikka siellä säilytettiin Donatellon, Robbian, Sansovinon ja Sarton kuuluisia taide-teoksia. Vaunuissa ajoimme komeimpien palatsien ohitse mosaikki-tehtaaseen, jossa näitä ääretöntä työtä ja kärsivällisyyttä kysyviä teoksia silmiemme edessä valmistettiin — pienin pala, kolmen päivän työ maksoikin 15 Smk. — ja viimeisen illan vietimme sitte Viktor Emanuelin torilla kansan riehunnan keskuudessa, tuon oimittaisen kansan, joka samalla on niin rikas ja köyhä. Seuraava päivä vei meidät Genovaan. Tie kulki suurimmaksi osaksi pitkin meren rantaa ja Spezziasta Genovaan („itäinen riviera“) 3 tuntia yksinomaan tunnelien läpi, niin että vaan välistä sai heittää pikaisen katseen aavan Tyrrhenian meren yli. Genovassa emme ehtineet kauan viipyä — Villetta da Negron puistoylängöltä katselimme terassimaisesti ylenevää kaupunkia ja vilkasta satamaa, kaupungissa sivuutimme dogepalatsin, joka on komea renässanssirakennus, Lorenzo kirkon, Dorian palatsin ja Colombon muistopatsaan.

Genovasta kävi tiemme lähes penikulman pitkän tunnelin läpi (1/4 tunnin) Milanoa kohti. Kun tunnelin pimeydessä ja tukahuttavasta ilmasta olimme päässeet Apenniinien toiselle puolelle, oli

ilmanalakin jo toisenlainen: tuo eteläpuolella puhaltava Afrikasta tuleva sciroccotuuli ei enää tuo usein sangen raittavaa kuumuutta ja kun tulimme Milaanon, oli ilma hyvinkin miellyttävä.

Milano on suuri, komea ja eteenpäin rientävä kaupunki. Se omistaa maailman komeimman marmoritemppelin, joka suuruudessakin voi kilpailla Pietarikirkon kanssa. Silmä kerrassaan eksyy kaikissa noissa gotiikin fialeissa, patsaissa ja muissa koristeissa. Mutta ei siinä ole gotiikin iloista pyrkimistä taivasta kohti — kirkko kun on suhteellisesti leveä ja vaakasuorasuhteinenkin, mutta koristeitten komeus, marmorin loisto ja koko rakennuksen mahtavuus jättävät kuitenkin katsojaan siitä haihtumattoman muiston. Kritiikki vaikeenee kohta ja ihailu valtaa tykkänään hänet, kutea sen tuleekin tehdä, kun seisoo niin suuren taideluoman edessä. Sisäpuolen, joka on suhteellisesti yksinkertainen, saimme korjausten takia nähdä ainoastaan oppaan seurassa. Muuten — ellei ole hyvin kiire — on yleensä karttaminen noita guideja, sekä virallisia että yksityisiä, sillä ne tekevät tutustumisen katsottaviin esineisiin pintapuoliseksi, ovatpa melkoisessakin määrässä valheellisia ja tavallisesti — kiskureitakin. Sen sain melkein aina kokea niissä harvoissa tilaisuuksissa, kun niitä ensin käytiin. Kun tuomiokirkosta kulkee pohjoiseenpäin komean galleria Vittorio Emanuelen läpi (vielä suurempi kuin Umbertoon Napolissa) tulee Scalatorille, jonka keskellä seisoo Lionardo da Vincin, tuon suuren polyhistorin, Rydbergin „kummallisen miehen“ muistopatas, kaunis patsas kauniille miehelle ja toisella puolen Scalan suunnattoman suuri teatteri — sinne mahtuu enemmän ihmisiä kuin Pariisin uuteen oopperarakennukseenkin — ja toisella puolen kaunis kaupungintalo. Kun ajaa vielä pohjoisempaan, saapuu Milanon marmorista loistavalle hautausmaalle — niin komeata hautausmaata en eläissäni vielä ole nähnyt. Hautatempeli marmorista seisoo toisen marmorisen temppelin vieressä, marmorinen kivi (usein varustettu vainajan muotokuvalla lasin alla) toisen vieressä — lukemattomia! Hautausmaan lopussa on crematori, ruumiitten polttopaikka: „tuli pelastaa madoista ja puhdistaa poltetut jäännökset“ (semmoisia oli nähtävänäkin). „Uuden systeemin mukaan“ muuttuu ruumis tuhkaksi 50 minuutissa, jos uhraa 300 kiloa puuainetta ja 40 kiloa hiiliä, toisin sanoen 40 Smk. — köyhät saavat sen ilmaiseksi, vanhan systeemin mukaan.

Kuolleitten tyyssijasta käännyimme taas kaupungin hyörinään takasin: katsomatta vielä oli Milanon suurin taideteos Marie delle grazie luostarin ruokasalissa: Leonardo da Vincin „Ehtoollinen“. Jokainen tuntee tämän merkillisen taulun, mutta ei jokainen tietäne, että se seinästä on häviämäsillään (apostolien Taddeon ja Simonin naamat ovat esim. melkein tykkänään jo haihtuneet). Siihen on syynä, että Leonardo varomattomasti kyllä maalasi sen öljyväreillä kuivalle seinälle ja värit sen tähden nyt karisevat pois; jos hän olisi maalannut sen al fresco tahi al secco, olisi tuo suuremmin

kuva säilynyt eheänä ja vahingoittumattomana. Nyt täytyy kohta yleisön tyytyä vieressä seisovaan Solarin ja muitten jäljennöksiin.

Italian luonnon koko kauneutta saimme vielä kerran nähdä ennen lähtöämme, kun Milanosta teimme erityisen huvimatkan Como, Lugano ja Lago maggiore järville. Oi, tuo kauneus veti tosiaan vertoja sille, mikä nähtiin Etelä-Italian päivänpaisteisilla rinteillä ja lahdelmilla! Mitä ihania maisemia tarjoutui meille, kun laivalla lähdimme Plinioitten kaupungista, Comosta samannimiselle järvelle! Sinikirkasta vettä, korkeat rantavuoret, ja niiden kupeilla maatilat, kylät ja kirkot etelän rehottavan kasvullisuuden keskellä! Tulimme Menaggioon ja loimme silmäyksen verrattomaan Bellagioon, joka sijaitsee tuon paratiisillisen järven niemekkeellä. Luonto on täällä levittänyt koko komeutensa kaikkien silmien eteen. Yöllä tuudittivat kauniin Comojärven loiskivat laineet meidät suloiseen uneen. Seuraavana päivänä menimme villa Carlottaan, „Larion (= Comojärven) kuningattaren“ luo: luonto sielläkin koko ihanuudessaan ja sen lisäksi vielä huvilan sisällä semmoiset suuret taideteokset kun Canovan Amor ja Psyche, itse originaali noille lukemattomille jäljennöksille ja Thorvaldsenin Aleksanterin kulkue, joka nähtävästi on aiheutunut Parthenon friisista. Ja Menoggiosta sitte junalla jyrkästi ylöspäin jyrkän teitä myöten ja tunnelin läpi — taustassa hämmöittivät alppien huiput — Pollenzaan, Luganojärven rannalla, jota viheriöivät metsät ja sievät vesiputoukset kaunistavat; sieltä taas laivalla Luganoon, Sveitsin alueelle. Kansa puhui täällä vielä italian kieltä, mutta tuntui se kuitenkin toisenlaiselta kun itse Italiassa.

Gotthardin rataa myöten matkustimme Locarnoon, Lago maggioren pohjoisrantaan, sekin Sveitsin aluetta. Ja nyt alkoi matka tuota komeata järveä pitkin: paikasta paikkaan me siirryimme, kunnes saavuimme Isola bellaan, maailman ehkä kauniimpaan saareen. Jo ennen astuivat silmiemme eteen alppimaailman suuret valkopäiset jättiläiset, Monte Rosa, Simplon ja Monte rosso, mutta ympärillämme vallitsi etelän rehevä luonto koko upeudessaan, niin kuin se ei tietäisi jäästä ja lumesta niin mitään! Ja Isola bellassa saimme vielä lähemmin tehdä tuttavuutta tämän luonnon rehevyyden kanssa; siellä kasvoi sokuri, kahvi ja banaanit, indigo, papyrus ja bambu, mahtavat korkkipuut, *cryptomeria elegans*, eräs korkea pinielaji ja Brasilian sanajalat levittivät komeita oksiansa, siellä oli kokonainen lehto *Magnolia grandiflora* ja laakeripuita (yksi 300 vuoden vanha) ja suuri käytävä orangepuita (yksi 100 v.) ja jaappanilaisissa sitroonapuisa riippui lapsenpään kokoisia hedelmiä. Se oli niin kuin koko tropiikki olisi asettunut tuolle ihanalle saarelle. — Aronasta tuli meidän jatkaa junalla Milanoon takasin. Vähän matkan päässä Aronasta on tuon kuuluisan kirkkoruhtinaan ja kiivaan katolilaisuuden levittäjän, kreivi Borromein jättiläispatsas — se näkyy, kuten ennen Atene promachos, kauas järvelle — ja jonkun matkan päässä Legnanon avara kenttä. Mitä merkittäviä vastakohtia! Edellinen

edustaa kuolevaa kirkon ja aatelin valtaa, jälkimäinen nousevaa porvarisvaltaa, joka museri edelliset murskaavassa tappelussa vapautuksensa puolesta. Niin toinen voima kuolee ja toinen astuu sijaan; kun edellinen on tehnyt tehtävänsä, saapi se siirtyä toisen uuden voiman edestä — se on aina historian lahjomaton oppi.

Vihdoin tulimme Turinin ja Mont Cenis suunnattoman pitkän tunnelin kautta pitkin kaunista Rhone jokea Geneveen, Rousseauin kauniiseen syntymäkaupunkiin, Lemaunusjärven rannalla. Kaupunki ei ole Helsinkiä suurempi, mutta sen kauneus on sinne houkutelut 250 miljonääriä asumaan. Varsinkin hupainen on kävely Genevejärven rannalla, „englantilaisessa puutarhassa“ ruusuilla istutetuilla rantakäytävillä, Rousseauin saarella, jossa on R:n patsas, puistossa yliopiston edustalla, kasvatusopillisessa puutarhassa, parc des eaux vivesessä (jonne voi mennä pienellä moottorilaivalla) tahi Rhonejokea myöten aina siihen saakka, jossa Arve heittää sekaisen vetensä tuohon kirkkaaseen virtaan (sangen omituista nähdä!) — Seuraavana aamuna klo 6 piti minun lähteä Pariisiin. Heräsin klo 5, katsoin ulos ikkunasta, taivas oli melkein ihan sees. Ei nyt vielä Pariisiin, ajattelin minä, menen ensin katsomaan alppimaailman jättiläisiä, koska ilma on kaunis. Läksin ulos Geneven järven rannalle — oikein, sieltä näkyi Dent du midi, joka kuitenkin on 1,700 metriä alempi kuin Montblanc. Nyt tuli kiire, jottei taivas ehtisi peittyä pilviin, ennen kuin pääsisin 1,200 metrin korkuiselle Salève vuorelle maailman ensimmäisellä sähköhammasradalla. Kumpalini lähti katselemaan Sveitsin alpeja lähemmältä; sattumalta oli kuitenkin toinen vanha tuttu suomalainen Genevessä ja hänen kanssa menin matkalle. Ylös korkeuteen tuolla sähköhevosella, jyrkänteitten kupella ja vuoren läpi kun ei muuten päästy ja kun tie kävi kovin vaivaloiseksi, pantiin toinenkin veturi eteen. Mutta jos tuo hammas peittää, silloin syöksymme huikaisevaa vauhtia syvyyteen — ei pelkoa, toinen hammas on sivulla. Vihdoin olimme lähellä huippua, 1,200 metrin korkeudessa. Ja nyt oli edessämme — taivas suosi meitä — koko ihanassa komeudessaan pitkä sarja lumen ja jään peittämiä huippuja, Dent du midi, Buet, Aiguille verte, Aig. du midi ja viimeisenä oikealla puolella alppimaailman suurin ruhtinas ja kaunistus — Montblanc. Huippu oli melkein lumivalkea, alempana tumma vuoriryhmä, niiden alla liikkuva pilviseinä suloisesti, herttaisesti hymyilevän laakson yli. Se oli suuremmoista! Sielu sai ikään kuin siipiä! Katse oli kuin lumottu, kuinka suuremmoinen sinä, luonto, oletkaan, kun koko majesteettisessä loistossasi seisot ihmisen „luonnon herran“ edessä. Lankea polvillesi, ihminen, ja palvele luonnon suuruutta!

Kreikkalaiset sanoivat, että jumalat olivat kateellisia — en tiedä, mutta ainoastaan noin tunnin saimme nauttia tätä ylikuonnollista näköä, silloin peittyi taivas pilveen.

Oli lähdeävä alas alpeilta ja pian olin jo matkalla Pariisiin.

VI.

Sen, joka muutamissa päivissä tahtoo tutustua Pariisiin, tulee ensiksi tehdä vauuissa kiertomatka sen merkillisimmille paikoille, eli oikeammin semmoisille, joihin voi tutustua pitemmän aikaa viipymättä s. o. antamalla vauujen kotvasen aikaa odottaa. Semmoisia paikkoja on sangen paljon Pariisissa kuten muuallakin: esim. Boulevardit, komea Rivolikatu, Vendomepatsas, place de la Concorde kauniine näköaloineen, Champs-Elysées, Arc de triomphe (Ruden Marseillaise), Opera (ulkopuolelta), place de la Republique, Bastiljen paikka, place de la Nation (Daloun juhlallinen patsas), komea Hotel de ville, Halles centrales (ruokahallit), suurin osa kirkkoista, oppilaitoksista, ja silloista, pörssi, Trocadero, Jean Jacquen torni y. m. Toiseksi tulee ottaa tarkkaa selkoa kaupungin muista kulkuneuvoista, maanalaisesta Metropolitain- ja ympärikulkevasta Ceinture-rautatiestä, mutta varsinkin tramway- ja omnibus-suunnista: viimemainittujen katolla ajaa komeasti melkein koko Pariisin läpi 15 pennistä.

Ja sittekin on tuossa suuressa maailmankaupungissa yltä kyllin katsottavaa, niin ettei oikein tiedä mistä alottaa ja missä suhteellisesti-kaan loppu on. Sattuvasti on kuitenkin eräs ranskalainen kirjailija lausunut, „että ranskalaisella rodulla on erityinen taipumus taiteeseen ja että, mitä syvemmin astuu historian lähteisiin, sitä enemmän huomaa taiteen tunkeneen tämän kansan elämään, sitä enemmän huomaamme, että paras osa sen voimasta ja hengestä on keskittynyt taiteeseen“. Hyvällä syyllä voi sen takia sanoa, että vieläkin Ranskalla on johtopaikka taiteen maailmassa. Taidelaitokset, etupäässä Louvre ja Luxembourg ovat sen tähden ehdottomasti pantavat etusijaan. Se on ainakin minun käsitykseni. Olin vaan toista viikkoa Pariisissa ja ainoastaan yksi päivä kului ohitse, etten ollut jommassakummassa noista mainituista kahdesta pääkokoelmasta. Varsinkin on Louvre todellinen taiteen aarreaittä. Mahdotonta kerrassaan on lukijalle esittää kaikki sen kalleudet, ei edes vähäistä osakaan, sillä tästähän tulisi pitkä luettelo. Antiikin alalta ihailin varsinkin „borgeesilaista taistelijaa“ ja Milon Venusta, joka on originaalina paljoo kauniimpi kuin jäljennökset: sen naiselliselle sulolle ja ihanalle ylevyydelle hyvin harva patsas vertoja vetää. Louvressa säilytetään myös Bosco realen, Vesuvion rinteeltä esille kaivettu suuri hopea-aarre, kokoelma hienosti koverrettuja maljoja, pikareita, tarjottimia y. m. tarvekaluja, jonka E. Rotschild osti melkoisesta summasta ja lahjotti Louvrelle. Ja kuka ottaa luettelakseen kaikki nuo suurien mestareitten, Murillon, Rafaelin, Tizianin, Rubensin ja Leonardo da Vincin ylevät taidelumat? Siellä on myös noitten suurten tienraivaajien Gericault'eu ja Delacroix'en „Medusan haaksirikko“, „Dante ja Vergilius“, ja „Don Juanin haaksirikko“, viime mainittu kaunis ilmamaalaus, jossa myös ihmisten resignatiooni ja toivo, kuten „Medusassakin“ niin mainiosti kuvastuvat. Siellä on

vielä „barbizonilaisten“ Rousseau'n Fontaineblau'n metsä ja Milletin tähkien poimijat, siellä Troyon'in lehmäläumat, Courbet'in hirvet, Fromentin'in itämaalaiset kuvaukset, Meissonier'in hienot sota- ja genrekuvat, tuossa nuoren sankarimaalajaan Regnaultin Prim ja Corotin luonnollisen ja samalla ylenluonnollisen ihanat aamu- ja iltahämärät. Siellä on Ruden, Baryen ja Carpeauxin mestarilliset veistosteokset, D'Angersin ihmeen hienot medaljit — niin, kuka ne kaikki muistaa!

Entäs Luxenbourggalleriassa sitte! Jo pihalla on useampia kauniita ja liikuttavia teoksia, ja kun astut sisään, on vastassasi koko lumimetsä ihania veistokuvia, niin että niiden kauneus katsojaa kerrassaan häikäisee! Katso esim. tuota Moreau-Vauthierin täytelästä bakkantolais-naista, joka elävästi johdattaa mieleesi Dannekerin kuuluisan rehevän bakholais-naisen tiikerin selässä, ja Leconstierin liikuttavaa koiraperhettä, kuuluisan Meunierin kahta työmiestä työssä (sangen realistista suuntaa) ja — last, not least, G. Michelin Dans la rêve (= unelmassa), naista, jonka kasvojen yli, vaikka ovat kovaan marmoriin veistetyt, hiljaa hiipii unelmien suloinen hengetär. Sisimmässä huoneissa on Lepagen, Mesonnier'en, Bretonin, Rosa Bonheurin, Laurensin, Bonnatin tunnettuja teoksia, eri huoneissa „impressionistien“ ja ulkomaalaisten teoksia, myös Edelveltin „jumalanpalvelus saaristossa“.

Paljon, sangen paljon kaunista saa nähdä näissä molemmissa kokoelmissa, mutta paljon on sitä muuallakin. Menin eräänä iltana oopperaan, suureen oopperaan Gounodin Faustia kuulemaan. Oli sekin taivaallinen nautinto, niinkuin olisi ollut enkelien kuorossa, vaikka itse perkelekään ei laulanut huonoimmin. Mikä suuremmoinen sisustus, Garnierin suuret portaat, Baudry'n plafond-maalaukset ja häikäisevän komea foyeri. Ja ylen suuremmoinen balletti Brockenin laaksossa viimeisen näytöksen kolmannessa kuvauksessa. Niin tanssi kerran varmaankin Kreikan kepeäjalkainen Terpsichore!

Ja kun menee Pariisiin kuolleitten pääkotiin, Père Lachaise'n hautausmaalle, on heti vastassa taideluoma, jonka tähden yksin maksaa vaivaa matkustaa Pariisiin, Bartholomé'n „Aux morts“ (kuolleille), jota hän monta vuotta valmisteli, mutta josta onkin syntynyt mitä ihanin ja liikuttavin kuvaryhmä. Yläpuolella näkyy pimeä kuoleman portti, siitä sisään astuu mies ja nainen, joka on pannut oikean kätensä miehensä olkapäälle, molemmin puolin porttia on tuossa koko joukko ihmisiä, toisten kasvoissa kuvastuu epätoivo, toisten taas resignaatio, toiset itkevät, toiset ovat heittäytyneet maahan, alempana nostaa „elämän haltija“ arkun kannen, jonka alla makaa mies, nainen ja heidän pikku lapsensa. En tiedä, voisiko liikuttavaisempaa ja samalla yksinkertaisempaa, henkisesti ylentäväisempää keksiä! Muutenkin, vaikka ei Père Lachaise vedäkään vertoja esim. Milanon ylen komealle marmorimeteterolle, on siinä paljon katsottavaa. Tuossa on — en puhu Thiersin ja Perierin

suurista monumenteista — runoilijan Alfred de Mussetin hauta. Sitä verhoon yksinkertainen salava. Ja alempana seisoo seuraavat Mussetin kauniit sanat:

Rakkaat ystäväni, kun olen kuollut,
Istuttakaa haudalleni salava;
Rakastan sen itkettyneitä lehtiä
Sen kelmeys on minulle rakas ja suloinen.
Ja sen varjo on oleva kepeä
Sille haudalle, jossa minä nukun.“

Tuossa hautausmaan toisella puolella on Abelardin ja Heloisen hautapatsas, niiden, jotka rakastivat toisiaan nuoruuden hehkuvalle rakkaudella ja jotka kaikesta huolimatta toisiinsa yhtyivätkin, mutta joiden kuitenkin vihdoinkin täytyi lopettaa elämänsä kummankin yksinäisessä luostarikopissa. Menin hautausmaan viimeiselle äärelle. Siellä tapasin tuon kiihkeän revolutsioonitaistelijan Blanquin haudan, jonka kuituneen ruumiin muodot alustalle on vaskesta muovailut kuuluisa Dalou, tasavallan patsaan luoja Place de la nationella. Hän, joka istui puolen elämäänsä vankiloissa, on nyt saanut rauhan ja aina näkee täällä, kuten Abelardin ja Heloisenkin haudalla tuoreita seppeleitä laskettuina lukuisain ihailijoitten puolesta. Vartijan silmiin ilmestyi kummallinen ilonloiste, kun häneltä kysyin Blanquin hautaa ja hän kävi sangen puheliaaksi! — Komein hauta, mikä Pariisissa on, on kuitenkin Invaliidikirkossa. Se on tuon mahtavan titanin, viimeisen „maailmanvallan luoja“ keisari Napoleon I:n hauta. Se on ylen suuri sarkofaagi punaisesta suomenrajaisesta graniitista kryptanmuotoisessa rakennuksessa, jota yläreunuksen laidalta saapi katsella häikäisevän keltaisessa alumiiniunvalossa, joka kuorosta heijastaa — kaikki on suuremmoista, yksinkertaista ja tekee katsojaan erinomaisen, mahtavan vaikutuksen.

Napoleonin haudalta menin Eiffeltornille, maailman korkeimpaan (300 metr.) rakennukseen. Nousin nostokoneella sen ensimmäiseen kerrokseen, jossa on teatteri, kauppapuoteja, kylpylaitos y. m. Sieltäkin näytti maailma pieneltä. Mutta kun tulin huipulle, silloin vasta oikein näin, miten vähäpätöinen olento ihminen tuolla alhaalla on ylhäältä katsottuna. Ruma, mutta tavattoman upea sitenkin on tuo Eiffeltorni.

Kun katselee Pariisia jostakin ylhäiseltä paikalta, esim. juuri Eiffeltornista, ei voi muuta kuin kummastella viheriöitsevien alojen ja puistojen paljoutta. Pitkin Seinevirtaa Tuillerien ja Champs Elysséen komeat istutukset ja rehevät puut, tuossa taas Luxembourg-puisto kauniine suihkulähteineen, tuossa Jardin des plantes monine kukkakokoelmineen ja eläimineen, etenkin nuo molemmat ihanat Bois de Boulogne suurine hienotekoisine järvineen ja eläintarhoineen ja Buttes Chaumont kaupungin melkein äärimmäisessä koillislaidassa, jossa vuoren sisään on kaivettu käytäviä näköalatornille saakka sen

huipulla, suuri järvi ja komea vesiputous luolineen alapuolelle muodostettu ja jonka viheriällä, kauniilla nurmikolla tämän kaupungin-
osan köyhät pienokaiset saavat mylleröidä mielensä mukaan.

Pariisissa seisoo myös gootilaisen rakennustaitteen ylpeys, Notre-Damen suuremmin katedraali. Ulkoa se on komeampi kuin sisäpuolelta, vaikka sitäkin siellä käydessäni kohotti melkoisessa määrässä paavin kuoleman jokdosta sen keskelle asetettu musta (tyhjä) sarkofaagi ja suuremmin surupuku, joita tuhansia ihmisiä tulvaili katsomaan. Seine joen pohjoisrannalla on eriskummallinen Madeleine-kirkko — täydellinen kreikkalainen peripteros, joka saapi valonsa kolmen kuppelin kautta katossa. Mutta ihanin kaikista Pariisiin kirkkorakennuksista on sittenkin mielestäni tuo Ludvikki Pyhän Kristuksen kruunua ja ristinkappaleita varten rakennettu La Chapelle: hämmästyks ja ihailu valtaavat ihmisen, kun hän astuu varsinkin sen yläkertaan, entiseen hovikirkkoon, todelliseen lasikirkkoon, sillä se näyttää olevan pelkkiä, ihmeen ihania lasimaa-lauksia! — Elämä on täynnä vastakohtia! Lähellä Notre-Damea ja La Chapellea on La Morgue, jossa lasiseinän takana saapi nähdä ne, jotka ovat tuntemattomina ruumiina löydetty, jotta omaiset voisivat tuntea ne ja perää omainsensa itsellensä. Kauhea oli minulle noitten silloin seitsemän ruumiin näkö eri asennoissaan, kuoleman kalpeina, kangistuneina!

Mielelläni kiiruhdin täältä ulos Versailles'en komeaan puistoon, jossa sain nähdä yhden ainoan lammen ympäri yhtäkaa 40 (!) eri suihkulähdettä kohoavan korkealle taivasta kohti, ja sen avaraan linnaan, Ludvikki XIV:n upeaan asuntoon, jossa on Horace Verne-
ten ja muitten joskus 50 askeleen pituisia tauluja, Ranskan suurruuden ja mahtavuuden kuvauksia, ja perässä tuo ylen komea peilisali (toinen pitkä seinä on pelkkiä peilejä), jossa Saksan keisarikunta perustettiin.

Pariisiin kirjallisista harrastuksista en tässä voi puhua. Olkoon vaan mainittu, että sen kansalliskirjasto entisessä Mazarinin palatsissa on loppumaton tiedonaarteisto, jossa myöskin saa nähdä Voltairein, Rousseauin, Molièren y. m. käsikirjoituksia ja vanhoja kirja-
tuotteita (ensimmäisiä raamattuja v. 1460 j. s. k.), komeita kameoita (kuuluisa „Auguston apoteoosi“) y. m.

Yli pari sanaa Pariisiin patsaista. Niitä on lukemattomia. Mainitsen vaan kaksi. Lähellä paikkaa, missä ennen seisoi hirsipuu Buttes Chaumontin edustalle on „la ligue française de l'Enseignement“ „perustajallensa“ Jean Macéille pystyttänyt muistopatsaan, joka puhuu kaunisti, korutonta kieltä: Macén yläpuolella seisoo nainen pitäen kirjaa kädessä ja alapuolella rientävät poika ja tyttö eteenpäin seppelöidyn naisen siunaamina! Ja uuden Louvren pihalle on Ranskan kansa pystyttänyt suurelle kansalaisellensa Gambettalle, patsaan, josta voisi tehdä muistutuksiakin, mutta joka kuitenkin katsojassa herättää eloon yleviä tunteita ja ajatuksia. Sen eri lai-

doilla on otteita tuon kuuluisan kansaoherttajan innostavista puheista. „Nouskaa, kansalaiset käsittämään vaaran suuruutta, se riippuu teistä näyttää maailmalle, mitä kansa voi, joka ei tahdo kuolla.“ Ja toisella sivulla on yleisen äänioikeuden hyväksi toteutettu, miten se vahvistaa „yhteisen solidaariteettitunteen“ ja kolmannella on ennustus sosiaalisesta uudistuksesta. Mietteisiin vaipuneena läksin Gambettan patsaalta.

Ennen lähtöäni kävin vielä katsomassa sen linnan raunioita — Pariisin vanhin muistomerkki — jossa Julianus „Uskonheittäjä“ v. 360 huudettiin suuren roomalaisvallan keisariksi. Muratit kiertelivät sen muureilla luoden raunioista kauniin muinaisjäännöksen. Olisin mielelläni katsellut kreivi Chambruninkin suuremmissa laitosta sosiaalisten tieteitten edistämiseksi, johon hän uhrasi suuria summia, ja persoonallisestikin tutustunut sen virkamiehistöön, mutta huono oli onneni — päivää ennen tuloani oli se suljettu pariksi viikoksi. Paremmiin onnistui käyntini Bourse de travail'en suuressa rakennuksessa, 300 ammattiyhdistyksen yhteishuoneistossa. Ystävällisesti opastettiin minua kaikkialla. Sain nähdä „suuren salin“, johon mahtuu 1,800 ihmistä, mutta 4,000, jos sivuhuoneitten ovet myöskin avataan, toisen „työlakkosalin“, jossa työnsaisahduksista neuvotellaan. Se on alakerrassa ja hyvin suuri sekin. Paljon huoneita on opetusta, kirjastoa y. m. varten. Kun eräässä Pariisin läheisessä etukaupungissa olin pari tuntia keskustellut työväenpyrintöjä lämpimästi suosivan professorin kanssa, olin valmis Parisista lähtemään. Olin siellä nähnyt tavattoman paljon ja yhtä ja toista kokenut, mutta olinhan minä ollutkin jaloilla yhtä mittaa klo 9:stä aamulla klo 8:aan illalla, monasti vielä myöhempäänkin. Mitä olin nähnyt ja kokenut, se jää suureksi aarteistoksi koko elämälleni.

VII.

Pariisista kävi tieni „Pikkupariisiin“, Belgian pääkaupunkiin, Bruxellesiin eli Brysseliin. Se on mukkea kaupunki, komeat ovat rakennukset ja kauniit puistot. Kun esim. pohjoiselta rautatienasemalta (jonka läheisyydessä asuin) kulkee kaupungin valtasuonta boulevard du Nordia ja Anspachia myöten näkee selvästi, että on kauniissa, upeassa kaupungissa. Tuossa ensiksi suuremmonen postirakennus ja sitte ylen koristettu, mutta kauniiseen antiikkityyliin rakennettu pörssi. Käänny sieltä vasemmalle ja sinä tulet torille, jonka kanssa kauneudessa ainoastaan Markustori Venetsiassa voi kilpailla. Vasemmalla puolella tuo ihmeen suloinen „gootilaistalo“ Broodhuis, eli kuninkaan talo, tosiaan kuninkaallisessa komeudessa, jossa kreivit Egmont ja Hoorn viettivät viimeisen yönsä, ennenkuin

he edessä olevalla torilla Alba tirannin käskystä mestattiin. Ja vastapäätä seisoo komea „pyhä arkku“, sekin samaa kauniista gootikkia, jonka keskeltä kohoaa torni niinkuin taivasta kohti liitelevä unelma. Sitte yltäympäri nuo muinoin niin mahtavien ammattikuntain entiset osaksi kullatut rakennukset. Kauan seisoin tuolla paikalla ja ihailin. Se muistutti minua myöskin niin monesta historiallisesta tapahtumasta, vahvistuvan porvariston taistelusta aatelien ja yksinvaltiutta vastaan, mutta myöskin pappisvallan ja tiranniuuden sorrosta.

Kuljin vähän eteenpäin, tulin suuremmoisen Gudule kirkon edustalle, joka hiukan muistuttaa Notre-Damea, mutta jonka sisäpuoli ainakin minuun teki juhlallisemmän vaikutuksen. Toisen gootilaiskirkon St. Sablonin edessä, erityisessä istutuksessa kulkevat nuo molemmat uljaat kreivit Egmont ja Hoorn mestauslavalle; kumpikin astuu katse rohkeasti ylöspäin käännettynä, niinkuin tahtoisivat he sanoa: „kuolo kaikille tiranneille! Historia on maailman lahjomaton tuomari“. Belgian pieni kansa on tällä kauniilla muistomerkillä kunnioittanut niiden kahden suurmiehen muistoa, jotka eivät tahtoneet edistää vääryyttä ja väkivaltaa, vaan pelkäämättä puolustivat kansansa oikeuksia Espanjan suurvaltaisista anastuksista vastaan. He olivat oikeassa. Belgian kansa on eteenpäin menevä kansa, mutta tuo suurvalta Espanja on lahoamaisillaan kangistuneisiin muotoihinsa.

Place royalella seisoo kolmaskin aatteen sankari, hänkin kohtaan katseensa ylöspäin taivasta kohti, jonka edestä hän niin uljaasti taisteli, liehuva lippu oikeassa kädessään — Gottfrid Bouillon, yksi Belgian suurimmista sankareista, innostuksen, uhrausvaisuuden ja nöyryyden mies kaikessa suuruudessaan, ajateltakoon ristiretkistä mitä tahansa. Mutta kummallista kyllä on brysseliläisten suosituin patsas eräs pieni poika, ihmeen suloinen muuten, joka eräessä katukulmassa seisoo ja laskee kursailematta — puhdasta vettä. Brysseliläiset eivät rakasta — yhtä vähän kuin italialaisetkaan — ulkokullaisuutta ja joutavaa kainoutta ja sen takia tuo pieni vikare seisoo siinä suloisessa alastomuudessaan. Ja minkä tähden? Manneken-Pisistä kertoo todenmukainen taru seuraavaa. Pojan isä oli brabantilainen herttua Godofroid II, joka kuoli v. 1142, vuotta myöhemmin kuin poika oli syntynyt. Kun neljän miehen holhoushallitus sai käydä ankaraa sotaa vallan-anastajia vastaan, ottivat he pojan mukaan taisteluun ja ripustivat hänen kätkyensä puuhun siten elähyttääksensä sotilaita taistelemaan urhoollisesti hallitsijansa edestä. Voitto saavutettiinkin, mutta keskellä taistelua huusi eräs flaamilaisista vartijoista: „het manneken piss“ (pikku mies heittää vettänsä). Tämän merkillisen tapauksen muistoksi pystytettiin patsas, jolla on oma hoitajansa ja oma kasansansa sekä omat pukunsa. Se on ruhtinailtakin saanut monta kun-

nianosotusta(!) — ei vaan teeskenteleviltä englantilaisilta misseiltä, jotka paljon ostavat sen pieniä kuvia suojeleviksi amuleteiksi.

Vähän matkan päässä pienestä poikaressusta on „taidepalatsi“, jossa etenkin veti huomioni puoleensa öljymaalauksen keksijän Hubert van Eyckin elävästi esitetyt Adam ja Eeva sekä Meunierin kuuluisa „putlaaja“, sangen realistisesti kuvattu työmiehes. Mutta merkillisempi oli toinen taidekokoelma, jossa vaan on yhden ainoan miehen, Wiertzin taideluumia. Ja kyllä Wiertz — sanottakoon hänestä muuten mitä tahansa — onkin Rubensin arvokas jälkeläinen. Suuremmoisesti vaikuttavia ovat hänen taulunsa Homeeron ja Kristuksen aiheryhmistä — esim. Golgatan majakka, jossa Kristuksesta lähtevät säteet heittävät valonsa hänen oppinsa kautta lohdutusta saaviin orjiin, jotka piiskau iskuista pystyttävät saatanan kamoksumaa ristiä. Suuremmoisuuutta on tosiaan tässä taulussa. Ja Wiertz vihaa leppymättömästi sotaa ja sen tuhoja — sattuvasti on hän sen kuvannut monessa taulussa esim. „viimeinen kanuuna“, monasti ivallisestikin, kuten taulussa: „19:sta vuosisadan sivistys“, jossa raaka sotamies ampuu vaimoa ja hänen syliläastään; samoin taulussa: „nykyajan asiat tulevaisuuden ihmisten edessä“, jossa edistyneemmän tulevaisuuden, rauhan ja vapauden ihmiset katselevat kummastuksella kaikenmoista pikkutavaraa, kuten kanuunoja, sotalippuja, valtikkoita y. m. Mutta W. maalasi muutakin, joskus vähän eriskummallistakin. Katso esim. tuota „kaunista Rosiinaa“, täytelästä, rehevää, nuorta kaunotarta, jonka katse on tähdäty omaa luurankoansa kohti; eikö se, niinkuin useimmat Wiertzin taulut pane meitä ajattelemaan? Ja nuo elävän elävästi (muut sanovat konstikkaasti) maalatut „ruusun nuppu“, „portinvahti“, „salaisuus“ ja „koira“; jokaisen edessä näin kopioivan taiteilijan. Vihdoin „orvot“, jotka vielä kerran suonenvedontapaisesti tarttuvat äidin yksinkertaiseen kirstuun, kun se kannetaan köyhäin hautausmaalle. Olkoon kylläksi. Wiertz jätti jälkeensä pysyväisen muiston mieleeni.

Vastapäätä Wiertzin museota luonnontieteellisessä kokoelmasakin on suuruuksia — luonnon luomia. Melkein kauhulla katselee noita ainakin satatuhansia vuosia sitte eläneitä jättiläissisiliskoja ja muita eläimiä (iganodon, ichtyosaurus, kainosaurus, bos primigenius, elephas antiquus, irlant. hirvi, mammoth y. m.); niiden luurangot, kuten suunnattoman suuret puut ovat Belgian rikkaista kivihiihlikaivoksista löydetty ja muutamat ylettyvät suuren salin kattoon asti. — Kuljin sievän Leopold-puiston läpi, astuin raitiotievaunuihin ja saavuin pitkin kaunista Louise-katua myöten Brysselin upeimpaan puistoon, „Cambre metsään“, jossa varsinkin, kuten Pariisin Boulogner-metsässä ylimystön ylelliset ajopelit kiertelevät sinne tänne.

Sivuutin täältä Alban entisen pelätyn vankilan, porte de Hal'in — nykyään asemuseona — ja jouduin kohta aivan toiseen maailmaan. Hal'in edessä kysyin erältä konduktööriltä, missä työkan-

san „Maison du peuple“ on, koska se (tietysti!) ei ollut kummassakaan minun matkakäsikirjassani. Hieman kopeasti vastasi hän (muuten ovat nämä herrat jotenkin kohteliaita): „tuota katua myöten“. Se on „korkea katu“. Rupesin astumaan. Kaikkiialla vaan työkansaa ja sen moninaista ulkoelämää kadulla. Kauppapuoditkin olivat ilmeisesti työkansaa varten. Olin sangen mielissäni. Tuosta kadusta sanoi matkakirjani, että sitä ei kulje vaaratta. Mutta ei kukaan tehnyt koetustakaan pahaan suuntaan. Pitkä se oli. Vihdoin elin saapunut erään talon eteen, jota sanottiin „Kansantaloksi“. Hämmästyneenä seisoin sen edessä ja katselin. Olihan se todellinen palatsi kivistä ja raudasta. Väri oli miellyttävän ruskea, etupuoli hieman kaareva sisäänpäin, melkein vaan ikkunoita ja balkongeja, yllinä „Maison du peuple, société cooperative ouvrière“, yläbalustraadia myöten: „tiede, yhteistoiminta, työ“ ja alempana nimet: „Jean Volders, Karl Marx, Proudhon, Caesar de Paepe, Lassalle, Benoit Malon, Multatuli, Fourrier, van Beveren, Rob. Owen, Brismée“, kaikki sosialismin ja työväenliikkeen suurmiehiä. Astuin sisään. Menin ensimmäisen pöydän luo ravintolassa, jossa istui joukko työmiehiä. Pyysin saada katsella rakennusta sisältä. Istujat katselivat minua hieman epäluuloisesti. Annoin korttini. Yksi oli lukenut kirjoitukseni eräässä ranskalaisessa aikakauslehdessä ja -- nyt olimme selvillä. Kohtasin vaan herrtauutta. Tein tuttavuutta useampien työväenjohtajain, puolueen sihteerin ja le Peuple päälehdessä toimittajan kanssa ja niiden seurassa menin kaikkea katsomaan. Hollantilaiset aateveijerit aikoivat tulla tervehtimään, sen takia oli lasten kanssa laulu- ja voimisteluharjoituksia, joita oli sangen hauska nähdä. Menimme suureen saliin, jossa on 1,400 ylenevää istuin-sijaa, mutta johon mahtuu 2,400 ihmistä kaikkiansa; ja sieltä kirjastoon, teatteriin ja muihin huoneisiin, sitte kattoterassille, josta oli suuri näköala: muun muassa näkyi Euroopan suurin maallikkorakennus, komea oikeuspalatsi, joka on maksanut 50 milj. Smk. Ivallisesti sanovat sitä „epäoikeuspalatsiksi“ (palais d'injustice), sillä tarkoittaen, että kansan ensimmäinen oikeus on yleinen ääni-oikeus ja sitä ei kansa vielä Belgiassa ole saavuttanut. Vihdoin vietiin minut suureen kauppapuotiin — tuntui melkein kuin olisin käynyt Louveren suuremmissa „makasiineissa“. Kaikkiialla sähkövalo. Tosiaan se oli kerrassaan suuremmissa! Milloinka muitten maitten työkansaa pääsee näin pitkälle! Täynnä ihailua ja kunnioitusta menin ravintolaan, jossa söin sangen hyvää sveitserjuustoa, leipää, voita ja maitoa, — kaikki valmistettu omilla tehtailla. Oli jo myöhä ilta. Pari hyvää aatetoveria tuli minua saattamaan pimeässä ja sokkeiloisessa kaupunginosassa raitiotievaunuihin, joilla pääsin hotelliin. Brysselistä läksin seuraavana aamuna Kölniin. Piti jo kii-ruhtaa. Kölnissä olin katsomassa kuuluisaa tuomiokirkkoa -- kauris, ihmeen kaunis se on ja mahtava, mutta hiukan liian jyrkeiltä nuo molemmat tornit tuntuivat ja laivojen risteikko on aivan pi-

meä ja autio. Kuljeskelin ympäri tuossa kauniissa kaupungissa raatihuonetta, istutettuja „ring“-katuja ja sievää Volksgartenia katsojassa. Soutelin tämän järvellä ja ajattelin — Suomea. Ehtoopuolella tein huvimatkan tuolla mahtavalla Reinvirralla ja palasin kuutamossa takasin. Lyhyet heijastuivat niin maagillisesti virtaan, sen pinnalle loi kuu pitkän kimmeltelevän hopeanheleän viivan — odotin, että satujen Loreley nousisi laineista: olin haaveilu-maailmassa.

Hampurissa en ehtinyt muuanne kuin eläintarhaan ja satamaan. Eläintarha, jossa olin kolme tuntia, lienee suurin maailmassa: olihan siellä melkein kaikki merkillisimmät eläimet. Maalarit ja kuvanveistäjät istuivat eläinten „jaloa“ kuniogasta kuvauksissa, pieni viime toukokuulla syntynyt tiikerin poika leikkeli viattomasti komean äitinsä vieressä, pahasisuiset babianit kurittivat toisiansa, ihmisen sukulainen simpanssi istui siellä juhlallisesti ja poimi pikkueläimiä turkistansa. Sieltä ulos Elbelle, viime hetkellä katsomaan mahtavaa satamaa! Tuossa hedelmäsatama, tuossa vuoriöljysatama, tuossa laivojen korjauspaikka, tuossa kello, jonka osottajat näyttävät vedenkorkeutta, tuossa nostokono, joka nostaa 3,000 sentneriä, tuossa viisimastoinen purjelaiva, johon mahtuu 7,000 tonnin lasti, niin mitä kaikkea siinä sai nähläkään, kun laivalla kuljin ympäri ja ystävällinen kapteeni selitti. Samana päivänä tulin Lyypekkiin. Kumppalini oli jo saapunut Sveitsistä ja yhdessä läksimme Itämeren aaltoja kyntämään. Kahden vuorokauden perästä olimme — Suomessa.

Tuo matka puolen Euroopan läpi ei milloinkaan haihdu mielestäni. Sieluelämäni on siitä melkoisesti rikastunut ja näköpiiri suuresti laajentunut. Ja kun koetan juohduttaa mieleeni takasin, mitä olen nähnyt, kuullut ja kokenut, silloin täytyy minun ehdottomasti huudahtaa kuten suuri ruotsalainen runoilija Malmström kauniissa Angelika laulussa: „muistojen suloinen paino painaa minut maahan“. Mutta samat muistot ovat myöskin kohottaneet minua taivasta kohti, ihanteitten ylevään maailmaan.

Aix-Les-Bans—Mont-Blanc.

I.

Finhaut Sveitsissä, 31. 7. 04.

Kun minä viime kesänä haaksella halkasin Lago Maggiore'n ihanan siintävää selkää, kuulin äkkiä kahden matkustavan puhuvan rakasta kotikieltäni, suomea. Tuttavuus tehtiin heti ja juteltiin kaikenmoisista asioista. Toinen uusista tuttavistani kertoi muun muassa, että hän oli käynyt Aix-les-Bains'issa Ranskassa (Savojen'issa) ja siellä tykkänään päässyt luuvalostaan. Sepä mainiota, arvelin minä, ehkä minäkin koetan ensi kesänä. Ja kun kesä tuli, otin reppuni, ostin kiertopiletin ja lähdin matkalle.

Itämeri oli vanha tuttu ja kuten yleensä ennenkin, nytkin suopea. Matka kävi hyvin Travemündeeseen saakka, mutta tuskin olimme ehtineet Traven suulle, niin yllätti meidät sumu ja vaikka olimme tunnin matkan päässä Lybeckistä saimme siellä koreasti maata 2 tuntia, vieläpä ehdimme sitä ennen särkeä paalunkin joen suussa. Mutta quoi faire? sanoo ranskalainen. Ehdimme siksi aikaiseen kaupunkiin, että pääsin ensimmäiseen Hannoveriin vievään junaan.

Tämä Welfien vanha pääkaupunki ei tarjoa juuri mitään erityistä viehätystä, vaikka se on suhteellisesti komeakin rakennuksiensa puolesta. Hauskinta muukalaiselle on ehkä käynti Leibnitz'in entisessä talossa, jossa vielä tuon suuren monaadifilosoofin ja matemaatikon huone on säilynyt: vanha mukava nojatuoli, yksinkertainen kirjoituspöytä maapalloineen; myöhemmin on pöydälle pantu hänen v. 1903 esille kaivetun matalaotsaisen ja vinoisen pääkallon jäljennös. Kuten tunnettu on sen nojalla arveltu, että L. olisi ollut vendiläistä (slavilaista) syntyperää y. m.; ainakin se todistaa, että voi olla ihmiskunnan suurimpia älyniekkoja, vaikka kallo on epäsäännöllinen, — tämä ulkonainen vika on yhtä vähäarvoinen kuin aivojen paino. Samassa talossa on museo, jossa muun muassa näin yhden samanlaisen rahan, kuin Juudas Iskariot sai Kristuksen pettämisestä. Pistäydyin sitte Herrenhausen'in kuniiseen puistoon — siellä on 30 metriä korkea palmu, korkein, minkä vielä olen nähnyt — ja mausoleum'iin, joka on melkein täydellinen jäljennös Charlottenburgin mausoleumista — lepäävien marmorikuvat onkin sama mies, kuuluisa Rauch tehnyt — vaikka jälkimäinen sinisen kattovalaistuksen kautta tekee paljon mahta-

vamman vaikutuksen. Illalla kävin vielä kerran kaupungilla ja ajattelin, että täällä olskelee paljon suomalaisiakin teknologisessa ja eläintieteellisessä laitoksissa — kas silloin kuulin äkkiä suomea: puhuvat olivat maamiehiäni. Mikä ilo, ainakin minulle, joka kuljin maailmaa aivan yksin. Olin jotenkin väsyksissä, mutta kun maamieheni ilmoittivat, että siellä oli eräs oppilaanikin, joka matkoiltansa äsken oli muistanut minua lähettämällä kirjekortin Suomeen, päätin heidän seurassansa mennä tätä ystävällistä oppilasta Turun suom. lyseosta tervehtimään. Kauan juttelimme siinä yhteisistä muistoista: sitte saattoivat nuo kolme suomalaista minut Ernst-August Platzin varrelle tilapäiseen asuntooni.

Ja sitte jo seuraavana aamuna Kasseliin. Se on yksinkertaisempi kaupunki kuin Hannover, mutta tätä etevämpi monessa suhteessa. Menin asumaan „Evangelisches Vereinshausiin“. Näitä on useammassa Saksan ja Sveitsin kaupungeissa — luettelon niistä saapi jokaisessa semmoisessa „Hospizissä“ — ja niillä on se suuri etu muihin hotelleihin verraten, että ne ovat samalla sangen hyvät (Baselissa ja Genevessä keskinkertaiset) ja halvat (hyvä huone 1 $\frac{1}{2}$ —2 Smk.) ja sen lisäksi lasketaan juomarahojen asemasta 5 tai 10 $\frac{6}{10}$ koko laskusta, joten pääsee noista kiusallisista lisämenoista, jotka tietysti siveellisesti turmelevat palvelusväenkin. Kassel oli minulle rakas tuttava taidehistoriasta. Läksin sen takia ensin katsomaan sen taidekokoelmaa, joka on erittäin rikas Rembrandtin ja Halsin tauluista (varsinkin huomioon otettavat ovat edellisen Saskia ja Jakobin siunaus). Nuo komeat, Echtermeyer'in tekemät naiskuvat marmorista, jotka edustavat pääasiallisinmat taidemaat, tekevät seisoen molemmin puolin porraskäytävää juhllallisen ja tositaiteellisen vaikutuksen kävijään. Mutta vielä suuremman taidenautinnon tarjosi minulle das Kunsthaus, jossa Kasselin taideyhdistys vuositaitin panee huomattavia taideteoksia näytteille. Nykyään oli siellä melkein yksinomaan belgialaisen maalarin Luyten'in (lue: Löyten) suunnattoman suuria tauluja (kappale à 10,000—12,000 Smk.). Mutta ne olivat samalla kerrassaan mainioita — melkein kaikki sosialistista sisältöä. Meneppäs ja maalaa paremmin työlakkoa kuin Luyten'in suuremmissa esityksessä. Maassa makaa mies kuolleena (nälästä), toinen kiipee hänen viereensä pöydälle punasen lipun luo pitämään puhetta tuolle suurelle joukolle, joka raivostuneena huutaa täyttä kurkkua: „leipää, leipää“ (päättäen lipusta, johon nämä sanat ovat piirretyt), naiset ja miehet yhtä hurjistuneina, ja molemmissa syrjäosissa — taulu on nimittäin siipialttarien malliin kolmessa osassa — on alku ja loppu tähän tapaukseen: vasemmalla puolella kulkee köyhä vaimo pimessä ja sateessa kahden värisevän lapsen kanssa kadulla valaistujen ikkunoitten ohi ja oikealla puolen seisoo sotamies painettiinso nojautuen, kansan lapsi hänkin, kuolleiksi ammuttujen miesten ja naisten edessä, jotka työlakossa ovat heittäneet henkensä sotamiesten laukauk-

sista — sotilas on vaipunut syviin mietteisiin ja syviin mietteisiin vaipuu joka ajatteleva katsojakin tämän erinomaisen taulun edessä. Kaikki on niin elävästi, niin luonnollisesti esitetty, kaubistuttavan luonnollisesti välistä: tuo ammuttu nainen tuossa lasisine silmineen on kuin muutettu Pariisiin ja Morgue'sta Luytenin taululle. Ja samaan suuntaan käyvät nuo muutkin taulut: „Yksin jätetty“, yksinäinen nainen, joka kantaa painavaa risukimppua selässä ja pientä lasta sylissä, „Tiilenkantajat“, „Polttonurmien kokoojat“ tahi „Simpukkoja keräävät naiset“, jotka ruskottuneina paljain jaloin tahi miesten saappaissa astuskelevat meren rannalla — kaikki kuvaavat ne työväen raskasta taistelua elämänsä edestä. „Eivät rikkaat mielellään tahdo näitä tauluja katsella“ sanoi minulle vartija. Ei voi olla mainitsematta vielä kahta taulua: „Myrsky“, kolmiosastoinen sekin: toisessa sivuosassa riehuu myrsky, jota vaimo tyttäriineen katslee, keskiosassa istuu hän kätkyen vieressä huolestuneena vilkasteen kohta isättömään pienokaiseensa; epäilemättä on meri toisessa sivukappaleessa niellyt isän ikuisen lepoon. Toisessa taulussa, „Leski“, makaa tämä itse maassa kasvoillansa, vanhin tytär istuu jäykkänä pöydän vieressä, pieni paitaressu sylissä; keskikokoiset lapset kumartuvat kuolleen isän vuoteella — köyhyys vallitsee talossa ja yksinäinen kynttilä palaa ristiinnaulitun Kristuksen edessä. Sydän täynnä lähdin tästä kauniista näyttelystä ja seilittelin tunteitani Kasselin suuressa 200-vuotisessa puistossa. Sitte pistäydyin siellä marmoriseen kylpylaitokseen, jonka avarassa bassinissa Jerome Napoleon kuuluu kylpeneen pelkässä viinissä ja seuraavana päivänä kävin katsomassa Wilhelmshöhen linnaa ja puistoa, jossa viimeinen Napoleon, „le petit Napoleon“, saksalaisten vankina vietti ilottomia päiviänsä -- niin maailman suuruus häviää!

Kasselista tulin Frankfurt am Mainiin päivää ennen kuin Gordon-Bennetin suurten automobiilikilpa-ajojen piti tapahtua läheisestä Homburgista. Tämä tietysti maailman historiassa merkillinen tapaus oli lähellä panna minut kadulle asumaan yöksi, kun kaikki hotellit olivat täynnä. Olihan se suuri kansainvälinen kilpailu ja itse Saksan keisari, automobiilien suosija, oli läsnä! Minunkin piti luonnollisesti varhain seuraavana päivänä lähteä Homburgiin, jos tahdoin käydä sivistyneestä ihmisestä, vaikka en vielä ehtinyt heittää silmäystäkkään itse Frankfurtiin. Suunnattomia hintoja maksettiin paikoista. Mutta minä pysyin rauhallisena enkä maksanut mitään. Kun ajot olivat alkaneet ja ensimmäinen kiihko asettunut, rupesin radan varrelle seisomaan Saalburgin vanhan roomalaiskastellin viereen ja kas tuossa — kiiti jo ensimmäinen automobiili huimaavaa vauhtia ohitse. Se oli saksalainen ja englantilainen seurasi sitte, koulmantena itävaltalainen. Kauemmin en viitsinyt seistä tuossa väentungoksessa, jossa miehet ja naiset, kauhea kiihko kasvoissa, odottivat kello kädessä. Arvelin vähän kuin Plato Ananiceris'esta, että voisi ehkä ihmisellä olla parempaakin tekemistä tässä maail-

massa. Mutta chacun à son goût. Läksin tietysti suuresti rikahtuneena henkisen puoleni suhteen takasin Frankfurtiin.

Frankfurtissa on oikeastaan kaksi kaupunkia: uusi kaupunki ja vanha kaupunki ynnä juutalaiskortteli kaakkoisessa. Toisessa on Rotschildin, toisessa Göthen lapsuudenkoti. Sangen eriskummallista on kulkea tuossa ahtaassa vanhassa kaupunginosassa eriskummallisine ulkonevine yläkerroksineen, jossa enimmäkseen juutalaisia vieläkin asuu; sieltä tulee kohta historiallisille paikoille, „Römer“ raatihuoneelle, entiseen keisarisaliin ja sen viereiseen huoneeseen, jossa vaaliruhtinaat aina valitsivat Saksan keisarin, Saalhofiin, siihen paikkaan, missä arvattavasti Kaarle suuren keisarinlinna ennen muinoin sijaitti, tuomiokirkkoon, jossa keisarit kruunattiin ja Saksan uudessa historiassa merkilliseen Paul-kirkkoon, jossa tunnettu Frankfurterparlamentti istui. Pistäydyn täältä katsomaan Bethmannin museossa Danneckerin ihmeen kaunista antikiseen malliin luotua Ariadnea panterin selässä, joka jo ennen kuvana oli ollut minun lempiteoksiani — nyt se näyttäytyi koko ihanuudessaan, varsinkin kun vartija monta kertaa käänsi sen ympäri. Illalla olin komeassa Palmengartenissa, jossa suuressa ruusutarhassa kuuntelin soiton säveliä.

Mutta piti minun kiiruhtaa matkan päämäärään. Läksin Mainzin kautta Strassburgiin — matkalla olin katsomassa saksalaisten chauvinismin muistomerkkiä, „die Wacht am Rhein“, joka tuskin tekee minkäänlaista vaikutusta — kävin Strassburgin komeassa Münsterissa (sen sinikeltainen rosetti-ikkuna on varsinkin kaunis) ja saavuin sieltä Baseliin. Basel on monessa suhteessa merkillinen kaupunki. Kadut ovat keskiaikaiset, mutkaiset suureksi osaksi, niin että muukalaisella on vaikea löytää; rakennukset ovat niin ikään osaksi sangen vanhanaikuisia: niin räntynyttä yliopistorakennusta en ole nähnyt missään muualla kuin Pragissa. Mutta Baselissa on myöskin komeita rakennuksia: tuomiokirkko (erittäin sisältä), raatihuone, uusi (rokokotyylin rakennettu) yliopistokirjasto (sangen käytännöllisine kirjahyllyineen) y. m. Rikkaus ja köyhyys asuvat vieretysten tässä kaupungissa, jossa kuten Genèveä löytyy noin 200 miljonääriä. Mutta hauskin ja merkillisin laitos Baselissa on kuitenkin sen taidemuseo, joka kätkee Böcklinin ja Holbeinin paraimpia tauluja. Miten mahtavan vaikutuksen tekikään minuun esim. edellisen kuuluisa „Uhrlehto“, jossa vaaleissa puvuissa jono naisia pimehkön metsän läpi lähestyy palavaa uhrilta alttarilla! Miten ihana kontrasti tuohon tummaan metsään valonheijastus taustalla. Tahi „Odysseys ja Kalyso“, jossa O. seisoo pimeään vaippaan verhottuna kalliolla ja kaipuulla katselee isänmaatansa kohti; Kalyso taas vaaleassa, ruumista tuskin peittävässä puvussa ikäänkuin pyytää häntä jäämään. Samoin tuo ihmeellinen „Elämä on unelma“, jossa elämä alkaa lapsen leikillä, mutta loppuu tutisevan ukon rauenneeseen katseeseen taulun yläpuolella! Kaksi kaunista

ja liikuttavaa patsasta omistaa Basel myöskin: Jakopin muistomerkki ja Strassburgin patsas: edellinen pystytetty todistukseksi sveitsiläisten urhollisuudesta maatansa puolustaessa vihollisia vastaan („Jumalalle sielumme ja vihollisille ruumiimme“); toinen on yksityisen ranskalaisen paroonin asettama kiitokseksi siitä avustuksesta, jonka Basel antoi Strassburgin avuttomille vaimoille ja lapsille viimeisessä suuressa ranskalais-saksalaisessa sodassa. — Huvikseni kuljin vielä Rheinvirran yli lauttaveneessä, joka viistoon oli kiinnitetty kahteen virran yli pingoitettua nuoraa myöten kulkevaan pyörään siten, että vene kulki aivan itsestään. Hauska oli myös pistäytyä Schützenhaus'issä, jossa nuo Sveitsissä niin suosittu kilpamunnat toimeenpannaan. Brienne'n, Neuchatel'in ja Lausanne'n kautta saavuin Genèveen. Matkalla Lausanne'sta Genèveen pysähtyy laiva myöskin Rollen pienen kaupungin laiturille. Tämä pikkukaupunki on tavallansa meillemkin suomalaisille sangen merkittävä, koska siellä syntyi tunnettu sveitsiläinen valtiomies Laharpe, joka oli Aleksanteri I:sen kasvattaja liberaliseen suuntaan. Epäilemättä on siis tämä mies välillisesti vaikuttanut 1809 vuoden valtiomuotoomme. Hänen patsaansa seisoo pienellä ihanalla saarella Genevejärven vastapäätä kanpunkia.

Genèven kaupunki oli minulle ennestään tuttu enkä sen takia siellä viipynyt. Sieltä pääsee Aix-les-Bains'iin noin puolessatoista tunnissa, jos kulkee läntistä tietä Culoz'in kautta pitkin Rhonejokea, mutta kun jo ennen olin siitä kulkenut, läksin itäistä tietä myöten, joka halkaisee Haute-Savoie'n korkeita seutuja, tarjoten mitä kauniimpia näköaloja. Juhannusillan edellisenä päivänä olin matkani ensimmäisellä määräpaikalla — Aix-les-Bains'in kuuluisassa kylpykaupungissa.

II.

Aix-les-Bains (lue: Ääkslebäng) on pieni kaupunki Etelä-Ranskassa, jossa asuu 8,800 ihmistä, mutta kesällä käsittää se 40,000 vierasta. Elämä talvella kuuluu olevan kauhean ikävää, mutta kylpykautena (huhti—marraskuu) on se sangen vilkasta. Silloin tulvaa sinne maailman kaikista ääristä vieraita joko kylpemään tai huvittelemaan, hotellit, talvella suljetut, avataan jälleen samoin kuin kylpylaitoskin ja koko joukko kauppiaita siirtää kauppansa Nizzasta tänne kesäkaudeksi. Kylpylaitos, jossa etenkin luuvaloa parannetaan, on Ranskan valtion oma. Pääasiallisin parannuskeino on ryöppykylpy (dussi) massaasin kanssa yhdessä: kaksi miestä masseeraa potilasta samalla kuin lämmin rikkivesi luonnollisesta lähteestä kahden putken kautta valuu hänen ruumiinsa yli. Tämä

parannuskeino, joka tuotiin Aix'iin Egyptistä Napoleonin retken kautta noin 100 vuotta sitte, tuntuu sangen hyvältä, varsinkin kun vesi siinä löytyvien eläimellisten ainesten kautta (baregine) on sangen liukasta. Tämän keinoon ohessa löytyy muitakin etenkin n. s. Bertollet'in kylvyt, jotka osaksi vastaavat meidän höyrykaappoja, joko koko ruumista tai jotakin sen osaa varten ja sitä paitse on erityinen laitos (Marlioz'issa) olemassa niitä varten, jotka potevat nenä-, kaula- tai kurkkutauteja. N. s. Massonatvettä käytetään sisällisesti. Voimistelua (Institut Zander) ja Nauheimkylpyjä annetaan myös erityisessä laitoksessa varsinkin sydäntautisille ja nais-tautia poteville. Vihdoin voipi kylpykauden loputtua mennä asumaan joko Corbières'en (700 metr.) tai Mont Revard'in (1,545 metr.) ylängöille; varsinkin viime mainitussa paikassa on ilma erittäin puhdasta ja sinne pääsee tunnissa hainmasradan avulla. Tämä on sangen miellyttävä paikka, mutta elämä tietysti siellä on vieläkin kalliimpi kuin Aix'issä, koska kaikki muonavarat ovat sinne korkeuteen kuletettavat.*) Jos paljon huvittelee, nousevat tietysti kulun-git. Tilaisuutta tähän löytyy kyllä runsaasti, varsinkin noissa komeissa Cercle'ssa ja Villa de Fleurs'issa, jossa joka ilta on opera-, laulu- ja soittoesityksiä y. m. (ala-arvoistakin, kuten kasperiteatteri. klovneja, kesytettyjä koiria ja m. s.); kaikki huvitukset näissä molemmissa laitoksissa maksavat yhteensä 40 Smk (tahi yksi päivä erikseen 3 Smk). Soittotaiteilijat niissä ovat sangen eteviä — usein tulevat Parisin ensimmäiset kyvyt Aix'iin vierailemaan: harvoin lauletaan esim. trubaduurin jäähyväiset Leonooralle niin kauniisti ja liikuttavasti kuin minä kuulin sen Villa des Fleurs'issa ja erittäin hienosti esitti orkesteri ulkona m. m. Saint-Saëns'in Henry VIII:en. Tahdon vielä tässä kertoa miten Ranskan kansallispäivää 14 p. heinäkuuta (Bastiljen hävityksen muistopäivää) vietettiin Cercle'ssä. Silloin oli siinä „concert patriotique“ ja sisään-pääsy oli *vapaa kaikille* suureen teatteriin. Cercle kuten koko kaupunki oli lipuilla ja köynnöksillä koristettu (illalla oli myös juhla-valaistus). Ensin soitettiin Tschaikowskyn juhlararssi, sitte soitto-kappale les Girondes, kaksi kansallislaulua ja kolme kansallistans-sia, ja sen perästä „jouluilta“, joka ensin esitettiin Pariisin kansallisessa soittoakademiiassa v. 1895 ja joka kuvaa erästä tapausta jouluilta suuressa ranskalaiskassalaisessa sodassa. Molemmat viholliset joukot olivat toisiansa lähellä, kuullaan muutamia

*) Aix'issa maksaa olo 7—10 Smk vuorokaudessa (yksin kertainen mutta hyvä hotelli on Hotel national à 7—8 Smk). Kun kylpykausi kestää vähän yli 3 viikkoa (noin 23 p.) tekee hotellilasku noin 200 Smk., tähän tulee lisäksi lääkärin korvaus 50—60 Smk ja kylvyt (à 2: 50 ynnä 1 Smk juomarahaa) 40—50 Smk, kaikkiansa vähän yli 300, noin 350—400 Smk. Parasta on säilyttää rahansa Credit lyonnais'en kassaholvissa (à 5 Smk kuukaudelta), josta ne vähitellen saapi nostaa, koska kylpylaitoksessa ei niistä vastata. Lääkäreistä suosittelen tri Forestieria, joka on käynyt Suomessa.

pysyjen laukauksia; silloin muistaa äkkiä eräs ranskalainen sotilas, että on jouluilta, kun hän kuulee läheisen kirkonkellon lyövän 12 yöllä; hän rupeaa laulamaan vanhaa joululaulua ja kas vihollisenkin puolelta kuuluu laulua, se on niin kuin hetkeksi joku „Jumalanrauha“ (trêve de Dieu) olisi päässyt vallalle noitten sotaväenjoukkojen välillä. Mutta se oli vaan hetkeksi, sillä kappaleen lopussa kuulee taas murha-aseitten paukuntaa! Sanat esitti sangen etevästi eräs lausuja ja niitä säästi orkesteri sekä mies- ja naisköörit. Itse kappale saavutti suurta mieltymystä ja lieene joku ilmaisumuoto saksalaisten ja ranskalaisten kesken nykyään vallitsevasta sovinnollisesta hengestä, vaikka muuten välistä kyllä vielä huomaa jälkiä vanhasta kilpailusta. Lopuksi laulettiin seisovalta Ranskan kansallislaulu orkesterin ja köörin säestyksellä ja Ranskan kolmiväristä lippua liehutetaan. Juhla oli arvokas; chauvinismia en voinut liioin huomata. — Mutta ulkoluonnossakin voit Aix'in läheisyydessä löytää paljon huvitusta. Hauska on esim. matka sinisiintävällä Bourgetjärven, josta Lamartinekin Lac-nimisessä rauoelmassa niin kauniisti laulaa. Silloin on laivalla mentävä aina Haute-Combe'en asti, jossa nykyisen italialaisen kuningassuvun esi-isät lepäävät. Sievin luonnon muodostus on epäilemättä Gorges de Sierroz, aivan lähellä kaupunkia, kapea viheriöivä sola, jota myöten pieni joki Sierroz juoksee; kun siinä kuljet höyrylaivalla, voi tuskin nähdä taivaan siniä, koska solan yläreunat melkein yhtyvät ja loput peittävät reunoilla kasvavat puut ja niiden lehdät. On niinkuin kulkisi manalassa Danten ja Vergelion veneessä. Maksaa myös vaivaa käydä Pont de l'Abime'lla eli manalan sillalla, joka syvänteen yli kulkee lähes 100 metrin korkeudessa; oikein kauhistuttaa siitä ajaa vaunuilla yli. Ja ympärilläsi ja taustassa on sinulla matkallasi Savoje'nin jylhät vuoret, jotka välistä ikäänkuin kohoavat toistensa yli. Olisin myös lähtenyt katsomaan kuuluisan Carteussimunkkien luostaria, joka nyt on tyhjä ja joka noitten miljoonalahjotuksien kautta on tullut niin kuuluisaksi, mutta matka on hiukan pitkä ja kuumuus oli Aix'issa, kuten muuallakin Ranskassa, melkein sietämätön — tavallisesti 31--32° varjossa. Silloin ei ole hauska tehdä pitkiä ulkomatkoja. Täytyi vaan hakea varjoa ja virkistystä Aix'in omasta pienestä, mutta sievästä puistosta.

Aix on rikkaitten varsinainen kylpypaikka ja paljon prameutta ja ylöllisyyttä tuovat he mukansa. Cerelessa ja Ville des Fleurs'issa näkee, kuten Monte Carllossakin pelipöytiä, jossa rahat kulkevat toisesta toiseen. Ja puistossa kuljeskelee joukko erittäin hienoa naisia tarjoten sulojansa sille, joka niistä maksaa. Vieressä istuu usein kerjäläinen, joka noilta rikkailta pyytää almuja. Oi, tätä maailmaa! Molemmat, niin erilaisina kuin ne esiintyvätkin, ovat yhtä kurjia, ovat samoje syvien rivien lapsia, jotka nurinkuriset olot ovat syösseet tähän kurjuuteen. Säällillä katselin molempia, tuota ylen kaunista naista ja tuota kerjäläisukkoa! Ja molemmat

tekivät nähtävästi hyviä affääriä; siltä ainakin näytti. — Työväestö Aix'issa, kuten Etelä-Ranskassa ja Etelä-Sveitsissä yleensä on italia-laisia, jotka eivät omasta maasta saa toimeentuloansa. Sekin nurin-kurista! Mutta katsoppas niitä ja varsinkin ranskalaista työväestöä ja puhuttele sitä, niin saat nähdä, millä itsetietoisuudella he huoli-matta tuosta ympäröivästä ylöllisyydestä esiintyvät. Muistan vielä elävästi viimekesäisestäkin Pariisimatkastani, miten eräs ranska-lainen työmies käyttäytyi ceinturejunassa, aivan niikuin hän olisi ollut Ranskan tasavallan presidentti; mutta eri olot synnyttävät erilaisia ihmisiä.

Vaikka Aix'in kylpylaitos näkyy olevan aiottu kaiken maail-man rikkaille ihmisille, täytyy kuitenkin Ranskan valtion kunniaksi tunnustaa, että se runsain määrin on myöntänyt tilaisuutta vähä-varaisille ja työväestölle ottaa näihin kylpyihin, jos kohta pää-asiallisesti keväällä ja syksyllä.

Aix-nimi on lyhennys Aqvae Sextiae-sanasta — jo roomalaisten aikana oli se tunnettu kylpypaikka. Jäännöksiä näistä roomalaisista kylpyrakennuksista tavataan nykyisen pension Chabert'in pihamaan alla: mahtavia muureja, pilareita, uimahassiini (piscina), marmorile-vyjä lattialla, höyryreikiä y. m. Ja vastapäätä nykyistä kylpylaitosta seisoo vielä suuri kaarirakennus, jonka „Lucius Pompeius Campanus“ on pystyttänyt kuolleille perhejäsenillensä. Ja kaupungin pienessä museossa tapaavat muitakin jäännöksiä entisiltä ajoilta, vieläpä nykyi-siltäkin — sinne on m. m. joutunut, Ranskan valtion lahjoittamana, V. Vallgrenin „Opheliakin“, jota katselee vanhana tuttuna.

Kylpykauteni loppui ja kuumuus oli sen loppupuolella aivan kauhea. Mielihyvällä pyrin sen tähden ylemmille seuduille, Sveitsin vuoristoon.

Löytyy useampia parannuslaitoksia luuvaloa varten, kuten Vichy, Gastein, Wildbad y. m., mutta Aix-les-Bains on kaikista ehkä kuuluisin saavutettujen tuloksiensa kautta. Tietysti ei saa sielläkään odottaa ihmeitä, mutta varsinkin, jos on tilaisuudessa pari, kolme kesää perätysten käyttää noita moniaita kylpyjä ja hie-romisia katoaa useimmiten ilkeäluontoinenkin luuvalo. Meidän suo-malaisetkin lääkärimme suosittelevat sen takia monasti potilaillensa Aix-les-Bains'ia, varsinkin ne, jotka sen omasta kokemuksesta tun-tevat. Itsekin yhdyin puolestani tähän suositteluun, vaikka tietysti vaikutus kokonaisuudessaan terveyteen ei ole heti tuntuva — ny-kyään olen kuitenkin melkein tykkänään luuvalosta vapaa.

III.

München 20. 8. 04.

Ranskan kuumasta kylpykaupungista riensin pitkin Genèvejärven eteläpuolta Sveitsin korkeaan alppimaailmaan, Finhaut'iin 1,237 metriä merenpinnan yli. Tämä ihana paikka sijaitsee kantoonissa Valais, Sveitsin lounaiskulmassa; väestö on ranskankielinen. Kaikkialla Haute-Savoie'n korkeat vuoret ympärilläni ja verrattoman Genèvejärven siintävä pinta. Bouveret-kaupungin läheisyydessä on Ranskan ja Sveitsin raja ja Rhonejoki laskee siinä Genèvejärveen. Suuresti hämmästyy, kun täällä katselee sen likaista vettä ja muistaa, miten kristalliheleää se on lähtiessään Genèvekaupungin kohdalta eteenpäin samoamaan huikaisevalla vauhdilla Ranskan läpi. Tuo kaunis järvi on puhdistanut mahtavan virran. Mutta se tapahtuu, sanotaan, sen omalla kustannuksella; sillä virta jättää sameata mutaansa järven pohjalle, järvi maatuu ja ehkä muutamien tuhansien vuosien perästä ei tuosta sinikirkkaasta järvestä ole muuta jäljellä. kuin maatonut suopohja! Kuinka usein ihmismaailmassakin mutainen likaisuus pilaa valoisan puhtauden! Ja sittekin sekä luonnossa että ihmiselämässä kauneus ja puhtaus vihdoin pääsevät voitolle: uusi kauneus herää, uusi puhtaus voittaa! Pimeys ei koskaan kauan peitä luontoa eikä ihmiselämää! — Juna kiittää vähän matkaa pitkin Rhonejokea, joka täällä ei ole Siikajokea leveämpi rautatie-sillan paikoilla. Kas tuolla ensimmäinen suuri valkoinen jättiläinen sinun oikealla puolellasi, kuuluisa Dent de Midi! Miten kaunis se on tuossa siintävää taivasta vastaan! Juna kulkee jo syvässä laak-sossa; mitä kauemmaksi tulin, sitä elävämmiin juotui suuremmoi-nen Romsdalen Norjassa mieleeni. Vernayaz'een tullessa, aivan kuin Norjassa esim. Mongefoss, heittäytyy vesi uhkarohkeasti alas vuo-relta, mutta rankaisematta se ei sitä tee; se murskautuu tuhansiin, miljooneihin vesipisaroihin: edessäsi sinulla on Pissevache'n ihmeen kaunis vesiputous, kansan antama nimi on merkitykseltään runa, mutta harva vesiputous Norjassakaan vetää tälle vertoja.

Astuessani ulos vaunusta Vernayaz'en asemalla alkoi minulle mitä kummallisinkin hevomatka. Tie luikertelee korkeata vuorta myöten ylöspäin edes takasin; jokaisen tiekappaleen pituus ei ole enempää kuin 40—50 metriä, mutta keskellä juoksee vuorijoki alas ja 30—40 kertaa kiertää tie siltoja myöten sen yli: tosiaan kum-mallista! Ja koko aika vaan jyrkänteen vieremällä, yksi keikaus vaan . . . mutta ole huoleti, hevonen on tottunut, se kulkee varmasti ylös, vaikka se mielellään lepää hiukan siimeksessä: raskasta on kulettaa kuormaa 3½ tuntia aina vaan ylöspäin, kunnes päästään matkan perille, Finhaut'iin. Mutta ihmisen kekseliäisyys lieventää eläintenkin huolia aikaa voittaen. V. 1906 ei enää tarvitse kulkea hevosella tuota matkaa; silloin on taas yksi hammasrata lisään Sveitsissä valmis, joka viepi sinut yhdessä tunnissa, ehkä 4—5

Smk:sta — nyt saat maksaa 15 — perille, Finhautiin vielä Montblancvuoren juurelle asti. Mutta tämä rata tulee maksamaan 6 milj. Smk. ja paljon vaivaa se kysyy varsinkin työraatajilta. Toinen räjähdys toisen perästä kajahti nyt ilmassa ja nuo mahtavat alppivuoret vastasivat kumealla, monikertaisella kajuilla — se oli sekin suuremμοista, oli kuin vuorissa asuvat jättiläiset olisivat suuttuneet siitä, että tuo mitättömän pieni ihminen uskalsi tungeta heidän pyhiin paikkoihinsa, vuorten sisukseen, kaivaa tunneleja niihin ja särkeä niiden eheätä kuorta. Ja ehkä he pelkäävät, että ihminen tulee ja ryöstää heiltä kaikki heidän kalliit aarteetkin, kun kerran tie on avattu vuoren sisään! Olin saanut hauskan ja puheliaan kyytimiehen, joka puhui hyvää ranskankieltä. Kyselin muun muassa, kun näin talojen riippuvan vuorten kupeilla, melkein kun linnunpesien, eivätkö lapset edes välistä vieri alas syvyyteen: ei siitäkään kuulu olevan pelkoa. Ja hän kertoi minulle yhtä ja toista muutakin, kun me verkalleen nousimme vuoren huipulle. Tuossa on jo Salvan ja tunnin perästä Finhaut, matkani loppumäärä. Ihmeen kaunis paikka! Edessäsi Aiguille rouge (punainen neula), sivulla Eau noire (musta vesi), syvän syvässä laaksossa juokseva joki ja sen yläpuolella Tête noire (musta pää), joka kolmionmuotoisesti kohoa taivasta kohti, sen alapuolella laskee vuorijoki Trient Mustaan jokeen ja sen takana kiiltää lumivalkeana koko komeudessaan Trientjäätikkö, josta alkaa mahtava Montblancin päättyvä vuoriharjanne. Ikkunastani näin joka päivä kaiken tämän luonnon komeuden: auringon paisteessa, kuunvalossa ja iltahämärässä, jolloin jäätikkö sai ihmeen ihanan kellahtavan värimuodostuksen ja vuoret seisoiivat kuin haahmut sen ympärillä — niin salamoittenkin välkyessä, sillä ukkonen kävi usein Finhautissa sen ajan kuluessa, jolloin siellä majailin. Ukkonen alpeilla, se on suuremμοista! Mahtavasti kaikuvat silloin kaikki vuoret ja jäätiköt kimaltelevat, tummat pilvet ovat laskeutuneet laaksoihin ja vuorenhuiput pistävät esille pilvistä! Ja kun kuljin vähän matkaa asunnostani — siinä seisoi ihan lumivalkeisena Montblanc vuoren, alppien kuninkaan, päälaki! Miten suuremμοista, mieltä ylentävää tuo luonnon puhdas, korkea majesteettisuus! Kohta teki minun mieli lähemmin siihen tutustua, käydä tervehtimässä noita jättiläisiä heidän omilla kotiseuduillansa.

Olin ollut vaan pari päivää Finhaut'issa, niin ilmoitti pöytäkumppalini, eräs 25-vuotias seminaristi Tours'in hengellisestä seminarista, että hän seuraavana päivänä aikoi tehdä jalkamatkan Montblancvuorelle. Kysyi, enkö minä tahtonut tulla mukaan. Mahdonta kieltäytyä semmoisesta matkasta. Lähdimme liikkeelle klo 9 aamulla jalkapatikassa. Jo vähän matkan päässä kohtasimme mahtavan erinäiskiven (bloc erratique), joka oli ammoisista ajoista, kun jää kuletti mahdollottoman suuria lohkaraita, jäänyt tuonne tien viereen seisomaan. Ja sitte äkkiä ikäänkuin autio paikka vihannoi-

valla rinteellä. Se oli n. s. avalanche: suunnattoman suuri lumimöhkälle vierii ylhäältä alas laaksoon ja hävittää kerrassaan kaikki tielänsä. Puut kaatuvat sen mahtavasta vaikutuksesta ja jos se kohtaa eläimiä ja ihmisiä pyyhkääse ne mukansa, onneton se, joka silloin sattuu olemaan alapuolella, hän on mennyttä kalua. Noin tunnin perästä olimme Sveitsin ja Ranskan rajalla Chatelardissa. Kuljimme vielä tunnin, mutta kun arvelin, että matka ehkä kävisi liian rasittavaksi, jos se tapahtuisi jalkasin kokonaan, ehdotin diligenssin käyttämistä. Kuuluisa Chamonixlaakso alkoi Aiguille ronge'n juurella. Kuljimme Argentière (hopea) jäätikön ohitse, sininen alhaalta, kiiltävän valkoinen ylhäältä. Oli keskiviikko: Kyytimies kertoi minulle, että edellisenä sunnuntaina oli paikalle tullut eräs nuori pari Pariisista, joka samana päivänä oli mennyt kihloihin. Sulhanen meni morsiamensa ja tämän sisaren kanssa istumaan tuon kiiltävän, komean jäätikön viereen — silloin aukeni yhtäkkiä manalan sulkua, mahtava vesitulva syöksyi esille huikaisevalla vauhdilla, tempasi mukansa nuo kolme onnetonta ja tuokion kuluttua olivat he vaan kolme ruumista. Pluto vei ne manalaan, kuten kerran Proserpinan; siellä saivat he viettää häänsä. Miten syvän vaikutuksen tekikään minuun tuo aivan tosi kertomus noista kahdesta onnettomasta, jotka samana päivänä solmivat liiton keskenänsä ja kuoleman kanssa. Alppimaailma tarjoaa aina vaaroja, hengenvaarojakin sille, joka siellä kulkee. Tänäkin kesänä hukkui siinä moni muukin: eräs mies, joka nousi alppien kuningatarta („la reine des alpes“) tahli Edelweissia poimimaan, joka vaan kasvaa melkein pääsemättömillä rinteillä, luiskahti vaimonsa silmien edessä syvyyteen ja samoin kävi Inspruckyliopiston rehtorille prof. Demelius'elle, jonka päästä ei ollut jällellä kuin leukaluu!

Mutta me olimme kerran tulleet alppimaailmaan tutustuaksemme emmekä säikähtyneet. Lavancher'in seuduilla nousimme rohkeasti ylöspäin — ilman opasta. Tie kävi yhä jyrkemmäksi ja vaivaloisemmaksi. Ja kumppalini oli liiankin rohkea. Hän tahtoi tehdä tien suuremmaksi eikä lopulta enää tyytynyt tien edes takasin luikertelemaan suuntaan, vaan nousi suoraan ylös. Oli mahdotonta tarkasti arvostella jyrkkyyttä, se näytti vähemmältä kuin todellisuudessa oli; minäkin seurasin ja hiuskarvasta riippui, etten — pudonnut alas syvyyteen. Tuskan hiki otsalla pääsin kuitenkin cheänä tästä hengenvaarasta ja iloisena istuuduin pienen ravintolan penkille lepäämään. Mutta aika oli kulunut ja suuri, avara jääkenttä oli ylikulettava ennen pimeätä. Täytyi kohta lähteä uudestaan liikkeelle — taas ilman opasta jäätikönkin yli: se oli kumppalini itsepäisyttä. Ensin vuoreen huonosti hakattuja portaita myöten 5—10 minuuttia pitämällä kiinni rautaisista vuoreen kiinnitetystä käsipuista — syväne ammotti ilman käsipuita oikealla puolellamme — ja sitte — eksyimme kuin eksyimmekin Montblanc selänteen suuremmalla jääkentällä, Mer de Glace'lla, „jäämereellä“. Asia kävi

tosin arveluttavaksi, sillä pimeä oli seutua peittämäsillään. Vihdoin — klo oli jo $\frac{1}{2}$ 9 ja silloin on näillä seuduin jo pimeä — löysimme jonkun polun, hyppäsin nuoremman kumppalini olkapäiätten avulla kuilun yli ja polkua myöten rupesimme kulkemaan Montanvertin ravintolaa kohti, jonne pääsimme puolen tunnin perästä. Mahtava oli luonto ympärillämme, kun seisoiimme tuolla suurella jääkentällä, joka ei koskaan sula, uhkaavana seisoi edessämme nuo suuret huiput, lähimpänä korkea Aiguille Dru, suuria halkeamia aukeni monessa paikoin jäissä kulkiessamme ja varsinkin jäätikön reunoilla kohosivat korkeat jääpilarit ilmaan sinne tänne, jotka välistä, kuten itse näin vuorelta, äkkiä luhistuvat kokoon auringon vaikutuksesta!

Mutta vaivamme eivät vieläkään olleet lopussa! Kun saavuimme Montanvertin ravintolaan, pyydettiin vuoteesta 4 Smk ja illallisesta 5 Smk. Minä kerrassaan suutuin moisesta kiskomisesta ja vaikka olin surkean väsyksissä, sisällisestä tuskastakin, läksin astumaan kumppalini kanssa Chamonix'iin — vielä 5 kilometteria! Se oli melkein yliuonnollinen ponnistus! Tie kulki metsän läpi, pilkkopimeässä, välistä pilkotti kun ystävällisesti puitten läpi — 20 p. heinäkuuta: miten kummallista! Muistin elävästi Capriassa viime kesänä samanlaista 9 p. heinäkuuta. Ennenkuin pääsimme perille hyökkäsi suuri äkäinen koira kimppuumme tien varrella sijaitsevasta mökistä: asetuimme puolustusasemaan piikkikeppimme eteenpäin ojennettuina: meidät pelastava nainen selitti aivan oikein, että koira oli niin äkäinen, kun jo oli yö, klo $\frac{1}{2}$, 11 illalla. Puolen tunnin perästä ja kauan haettuamme pimeässä siltää Arvejoen yli pääsimme yösijaamme Chamonix'en ystävälliseen pikkukaupunkiin, joka jo kaukaa vuorille heitti valonsa ikäänkuin pyytäen meitä syliinsä. En ole milloinkaan eläissäni niin väsyneenä vaipunut unen helmoiin kuin sinä iltana ranskalaisessa kaupungissa Montblanc vuoren juurella.

Niin, kun aamulla aukasin ikkunani Chamonix ravintolassa, oli tuo mahtava lumivuori aivan edessäni — Euroopan korkein vuori (4,800 metriä meren yli) oli melkein käteni koskettavissa. Katselimme teleskopilla sen kaikkia rakennuksia, ravintolaa 3,000 metrin korkeudessa, jossa juuri eräs matkustaja valmistihe nousemaan huipulle, sen rotkoja ja tähtitorneja — miten ihmeellistä kaikki! Nousimme sitte sen juurille, Bosson'in jääkentälle ja eräseen luolaan, joka on tähän jäätikköön hakattu — se oli valaistu ja teki lumoavan vaikutuksen — mutta kylmää tuossa jääpalatsissa oli ja me olimme aivan hikisiä noususta. Ehtopuolella teimme matkan kaupungissa ja katselimme noita muita suuria jättiläisiä, jotka eivät paljon antaneet perää Montblancille ja siitä jatkuivat katkeamattomassa ryhmässä. Seuraavana aamuna otimme vaunut, jotka veivät meidät takasin 2 $\frac{1}{2}$ päivän poissaolon perästä. Niin kauan kuin minä elän, jääpi tämä matka Montblanc'in juurelle unohduttomana muistiini — luonnon majesteettisuutta en missään ole vielä niin suuremmoisena nähnyt kuin täällä jättiläisvuorten keskuu-

nessa. Ken tahtoo mieltänsä ylentää jokapäiväisyyden yli, hän tekköön matkan Montblanc'en ylevään alppimaailmaan, siellä on runsain määrin luonnon puhtautta ja suuruutta. — Muillekin huvimatkoille voi lähteä Finhaut'ista kauniisen ympäristöön: varsinkin Gueula'sta on näköala suuremoinen. Finhaut'en ilmanala on myös lauhkea ja erittäin puhdas ja kaikki tämä tekee yhdessä, että siellä oleskelee paljon vieraita kaikista kansakunnista: englantilaisia, saksalaisia, ranskalaisia, sveitsiläisiä, italialaisia, venäläisiä, ruotsalaisia, suomalaisia, ainakin minä tapasin kaikkia näitä. Lyhyen yhdessäolon perästä saapi niistä välistä hyviä ystäviäkin. Ainakin oli yhdessäolo Beau-Sejour'in hyvässä ravintolassa sangen hupainen *).

IV.

Turku 5. 9. 04.

Neljättä viikkoa viivyin Finhautin ihanilla seuduilla — vihdoin tuli lähtöpäivä. Panin kapsäkkini edeltäpäin menemään Berniin postissa (vaikka se painoi 25 kiloa, ei se maksanut kuin 1 m. 50 p.), toisen mytyn lähetin suoraan Lybeckiin Suomen laivojen asioitsijalle Piehl & Fehlingille, otin matkapussini ja kukkaisportöörini selkään ja alppisauvani sekä sateenvarjostimeni käteeni ja rupesin yksin marssimaan ennen ajamaani tietä Vernayaz'een — paluumatka oli melkein pelkkää alasmäkeä. Virvoituksia ja maitoa sai tien var-

*) Huviksi tahdon niille, jotka latinaa ymmärtävät, tähän painattaa pienen kirjevaihdon erään englantilaisen ja minun välillä — hän oli korjannut englanninkielen ääntämiseni ja matkustanut Chamonix'iin. Täältä hän lähetti minulle seuraavat säkeet:

Me miserum! Voltu nitet hic natura benigno
Almaque delicias pandit ubique Ceres.
Ast isto blando mihi iam sermone carenti
Haec species anima, doctor amoene, caret.

Tähän minä vastasin:

Linguam flexibilem fecisti tam mihi duram
Difficilis linguae participemque tuae,
Pluraque portasti mihi delectamina mentis;
Sinceras grates accipe nunc multas.

relta ja muutamia tunteja kulettuani tulin asemalle. Sieltä junalla Chillon'in linnaan, tuohon linnaan Genèvejärven rannalla, jota Englannin suuri runoilija Byron on ikuistuttanut laulussaan, „the Prisoner of Chillon“. Linna on tosiaan sangen merkittävä, ehkä merkittävin kaikista, jotka olen nähnyt. Se sijaitsee pienellä kalliosaaressa Genèvejärven itärannalla — alin osa sisältää muun muassa juuri tuon Byronin laulaman vangin, Bonivardin vankilan, jossa tämä pelkäämätön mies sai monta vuotta oleskella: nähtävänä oli vielä se rengas pilarissa, johon hänen rautaketjunsä kerran hänet kiinnitti: myöskin m. m. Byronin ja Victor Hugon omakätiset kiveen hakatut nimikirjoitukset toisissa pilareissa. Olihan siellä muitakin kidutuskoneita, esim. polttopilari, johon asianomainen ripustettiin, kun hänen jalkojaan kuumilla raudoilla poltettiin; hirsipuu ja aukko, josta hirtetty ruumis heitettiin veteen, aivan samoin kuin olin nähnyt Venetsiassa dogepalatsissa, ja sen edessä kallioon hakattu kalteva kivi- vuode, jolla kuolemaan tuomitut saivat viettää viimeisen yönsä — kaikki tekivät ne minuun syvän, synkän vaikutuksen, kun niitä tuossa katselin. Entisyyden hirmuiset haamut nousivat eteeni — nuo kalpeat ihmisraukat, jotka olivat kuolemaan tuomitut rohkeasta esiintymisestä, itse Bonivard seisoi edessäni kyyristyneenä pienen ikkunansa edessä, josta Jumalan sinitaivas ja vapaus pilkottivat hänen pimeään vankilaansa, ja kun tulin yläkerrokseen, jossa oli ennen Savoijenin herttuan ja herttuattaren, ritarien ja oikeusistuimen huoneet osaksi entisessä komeudessaan, silloin maailman jyrkät yhteiskunnalliset vastakohdat tuntuivat minusta vielä synkemmiltä — vapauden puoltajat vankilassa ja valeoikeuden puolustajat loistossa ja komeudessa! Menin yöksi Chillonin ravintolaan, asetuin sen penkereelle Genèvejärven rannalle ja katselin tuona ihmeen lauhkeana iltana tuntikausia, miten päivä meni maillensa ja pimeys laskeutui tuon siintävän pinnan yli — taustassa vasemmalla puolen seisivat Haute Savoie'n jylhät lumivuoret ja oikealla Montreux'en ja Vevey'n hymyilevät rannat — niin kaunista iltaa en ollut nähnyt siitä kuin istuin Mergellinan rannalla ja katsoin yli Napolin (Neaappelin) siintävän sataman Vesuvion mahtavia purkauksia. Unta en sinä yönä saanut paljon; Chillonin vankilat ja iltataivaan kauneus karkoittivat sen silmistäni.

Juna vei minut seuraavana päivänä lentävällä vauhdilla Montreux'en, Vevey'n ja Lausanne'n kautta Bern'iin, Sveitsin keskuhallituksen pääkaupunkiin.

Bern on vanhaan sveitsiläistyylisiin rakennettu kaupunki monine hauskoina kaivoineen keskellä katua ja monine holvattuine katuikäytävineen. Heti kun astuin ulos hotellistani, kohtasin koko joukon pieniä poikanulikoida täydessä sotapuvussa. Mikäpä tämä on, ajattelin itsekseeni. Käännin muutamien rehevien pikkusotilaitten puoleen kysymyksillä, mutta niillä oli niin hauskaa, etteivät ehtineet kunnollista vastausta antaa. Vanhempi mies selitti sitte, että se oli

miliissijärjestelmän pikkusoturit, jotka aina kokoontuvat lauvantai-
 ehtoina sotaharjoituksiin, mutta nyt, keskiviikkona, saivat oikeat
 pyssyt. Siitä tuo ääretön ilo pienissä isänmaanpuolustajissa! Kun
 tietää, että Sweitsin koko sotajärjestelmä perustuu maan *puolusta-*
miseen mahdollisia päällehyökkääjiä vastaan eikä laisinkaan tarkoita
 muitten kimppuun käymistä.*) tekee nalikkojen harjoitus hauskan vai-
 kutuksen semmoiscenkin, joka, kuten minä, ei laisinkaan ole sotien
 ystävä. Toinen hauska ilmiö oli nuo useissa paikoissa löytyvät
 ravintolat, joissa vaan alkoholittomia juomia tarjoiltiin ja seinillä
 huomautettiin alkoholin turmiollisista vaikutuksista. Ja kuitenkin
 täytyi minun — mikä kummallinen kohtalon ironia — monasti
 juoda olutta ja viinejä silloin liikkuvan lavantaudin takia, kun en
 ainakaan veteen uskaltanut kajota! — Sweitsin komein rakennus
 löytyy Bernissa, „Bundesgebäude“, keskushallituksen palatsi, joka
 ulkonaisesti hiukan muistuttaa oikeuden palatsia Brysselissä. Yleinen
 ylöskäytävä tekee mahtavan vaikutuksen, siellä seisoo niinkuin jon-
 kun temppelein etehisessä ja sen korkeassa kupukatossa on jokaisen
 kantoonin (= valtion) värilliset vaakunat ja lause: „unus pro om-
 nibus, omnes pro uno“ (yksi kaikkien edestä, kaikki yhden edestä),
 joka käytännölliseen elämään sovitettuna juuri muodostaa Sweitsin
 voiman, eri kielistä huolimatta. Komeat ovat myös liittopalatsin ko-
 koussalit, varsinkin ovat kansallisneuvoston eli toisen kamarin erit-
 täin juhlalliset — merkkillistä on, että yhteisissä istunnoissa Stände-
 rathin eli ensimmäisen kamarin jäsenet istuvat toisen kamarin jä-
 senten takana; mutta Sweitsi onkin täydellisesti kansanvaltainen maa.
 Paljon muutakin on Bernissa katsottavaa. Tuossa komean Kirchenfeld-
 sillan päässä Historiallinen museo, jossa on paljon löytöjä kummal-
 lisista paalurakennuksista (rakennuksista paaluilla jonkun matkan
 päässä rannasta), verkkoja, koreja, nuoria ja muita tarvekaluja, ku-
 via näistä paalurakennuksista y. m. Sangen hauska oli eräs kipsi-
 kuva ammoisina aikoina eläneestä naisesta Auvernier'in luona löy-
 detyn pääkallon mukaan taitavasti tehty: ei se suinkaan ollut niin
 ruma, ettei nykyajankin mies olisi voinut tuohon naiseen vaikka
 rakastuakin. Mielihyvällä kuljin myöskin noitten sangen valaisevien
 kansantieteellisten kokoelmain läpi; siellä oli m. m. tuo kummallinen
 „bumarangi“, jota kerran Berliinissä olin nähnyt erään uusiguinea-
 laisen ihmissyöjän sinkoilevan ilmassa eteenpäin niin, että se palasi
 viskaajalle takasin. Yllämainitun muinaishimisen aikuisia eläimiä
 sai nähdä eläintieteellisessä kokoelmassa, jossa loisti varsinkin tuo
 äärettömän suuri irlantilainen jättiläishirvi (*Megaceros eurycerus*)
 mahtavine siivenmuotoisine sarvineen ja luolakarhu (*Ursus spelaeus*),
 mutta nykyaikaisiakin eläimiä kosolta, ennen kaikkia kuuluisa bern-
 hardiinilaiskoira Barry, joka viime vuosisadan alkupuolella pelasti niin

*) Katso Sweitsin sotajärjestelmästä kirjoitustani „Nykyajassa“ v. 1899
 n:o 8 siv. 237 seur. „Maan puolustuksesta“.

monta ihmistä alpeilla kuolemasta: siinä se istuu, pää alaspäin ikäänkuin vieläkin miettien, miten se viisaudellaan voisi palvella ihmiskuntaa.

Bernistä läksin Interlaken'in ylistetyille seuduille. Se on varsinkin kiitetty lauhkeasta ilmanalasta, enkä tosiaan missään muualla ole huomannut niin suloisesti ihoa hivelevää ilmaa paitsé Genèvejärven rannalla. Muukalaisia siellä liikkuu äärettömiä joukkoja. Huonetta hain turhaan, kunnes eräs herra ilmoitti minulle, että voisin perästä hänen huoneensa, koska hän juuri oli lähtemäisillään. Hotellissani istui ruokapöytien ääressä yli 200 vierasta. Onhan laskettukin, että Sweitsin vieraat tuovat sinne ainakin 100 milj. Smk. vuosittain. Ylöllisyyttä ja turhuutta näkee täälläkin paljon. Kävelin illalla pitkin pääkatua: komeita pukuja, komeita valjakaita, komeata valaistusta, komeita hotelleja — kaikkien kansojen jäsenille — toinen kieli toisensa perästä suhisi korviini ohitse. Ja tuossa taustassa Jungfrau (Neitsyt) vuoren mahtava huippu — hurmaavan kaunis, mutta kuitenkin ei se suinkaan näyttänyt niin neitsyelliseltä kuin Montblanc tosiaan neitsyellisessä valkeudessaan, sen pinnalla näkyi mustia taharoja, joita tuskin Montblanc'in suurella lumikentällä huomaakaan.

Interlaken'issa ollessani oli taivas pilvessä eikä maksanut vaivaa tehdä ulkomatkoja kauniissa ympäristössä. Kiidin sen tähden pohjoiseen päin; Meiringen'in, Lungarn'in, Saarnen'in ja Alpnachin kautta — kaikki ylen ihania seutuja — tulin vielä kerran maalliseen paratiisiin: Luzern'in kaupunkiin, Vierwaldstätterjärvelle ja Rigiavuorelle. Miten sanoin, kielin kertoa, mitä tässä sain nähdä, varsinkin luonnon kauneutta? Alpnachen järvestä pujahti laiva Stanskaupungin ohitse kapean salmen kautta Vierwaldstätterjärven siniselle pinnalle; käännös vasempaan ja edessämme hämötti Luzern'in kaupungin tornit ja ihantavat rakennukset. Tulin ehtoolla Luzernin kaupunkiin, vielä samana iltana kävin sen kuulua „jalopeuraa“ katsomaan — se on pystysuoraan kallioon hakattu kuolevan leijonan kuva muistoksi sweitsiläiskaartin uskollisuudesta sortuvaa kuningaskuntaa kohtaan Ranskan suuren vallankumouksen aikana. Kun sinne saavuini, oli se kauniisti valaistu, viheriä luonto ympäri ja sievä pieni lampi kallioseinän alapuolella — hurmaava näkö nukkuvan luonnon helmassa! Istuin ihastuneena penkille; silloin kaikui korviini tanskan kieli, se oli kuin pitkän ajan perästä olisin saanut tervehdyksen kotisendultani ja ilolla rupesin pakinoimaan noitten kahden pohjoismaalaisen kanssa.

Seuraava päivä oli hiukan lupaava ilman suhteen; päätin sen tähden nousta hammasradan avulla Rigiavuoren huipulle. Ensin laivalla Vitznau'in pieneen kylään ja sitte hammasrataa myöten ylöspäin, yhä vaan ylöspäin tunnelin läpi, rautasiltaa myöten syvänteen yli Rigi-Kaltbad'iin, jossa Lassalle haki parannusta täsmälleen 40 vuotta sitte työväen palveluksessa täydelleen kulutetulle hermostollensa, ja sitte huipulle, Rigi-Kulmille; tästä on näköala, joka koko maailmassa vertaistansa hakee. Ilma oli huipulla ollessani jotenkin selvä; etelässä

näkyivät kaikki Sweitsialppien jättiläiset: korkea, totinen Finster-aarhorn, valkoinen loistava Mönch, mustan synkkä Eiger ja vaaleanpuolinen Jungfrau, muita mainitsematta; Rigi vuoren juurella Vierwaldstätterjärven siintävä selkä ja pohjoispuolella Zugjärvi ja Zürichin tornit. Yltympäri vaan valkoisia lumivuoria, lukemattomia jääkenttiä ja siintäviä vesiä! Kummako siis oli, että muutamat katsojat pistivät ihastuksessaan lauluksi, joka tuolla ylhäällä kajahti niin ihanasti, luonnon majesteettisuus silmien edessä! Mutta yliluonnollisen kauneuden ohessa astui myös mahtavan luonnon hävittävä voima esille: tuossa näki vielä Zugjärven etelärannalla Rossbergin kupeella jälkiä kauheasta noin 100 vuotta sitte tapahtuneesta vuorenvierimästä, joka hautasi allensa yli 400 ihmistä. Kun tätä tietä kulji. Küsnachtin kautta, näkyi junasta se lehto, jossa tarun mukaan Tell varmalla nuolellaan kaatoi isänmaansa hirmuvaltiaan Gesslerin.

Palattuani Rigimatkalta Luzerniin, en voinut olla pistäymättä Sota- ja Rauhannuseoon, jonka tunnettu rauhanystävä, venäläinen valtioneuvos von Bloch on eloon herättänyt. Ja sitä käyntiä en tarvinnut katua, sillä museo on tosiaankin valaiseva ja suurenmoinen. Se on perustettu varta vasten rauhan aatteen edistämiseksi ja siten se vaikuttaakin katsojaan. Ihailulla ei suinkaan katso, miten aikojen kuluessa yhä täydellisempiä murhaaseita on keksitty sattuvaisuuden, etäisyyden ja varmuuden puolesta — ampuvathan Krupp'in 24 senttimetrin kanuunat Montblancin korkeuden kaksinkertaisesti. Erittäin hauskat olivat varsinkin dioraamakuvat: etenkin tietysti se kuva, joka esitti suomalaiset Gorni-Dubniakin taistelussa ja kauhean kaunis oli kuva „tappelun perästä“ — kaatuneitten joukko kentällä, sotarosvot niitä ryöstämässä korppien liidellessä yläpuolella ja tulipunainen iltataivas taustassa!

Seuraavana aamuna nousin vuoteeltani jo klo 5 ja läksin rantaan; sieltä meni silloin laiva kiertelemään ihanan Vierwaldstätterjärven rantoja. Luonto oli äsken herännyt unestaan, aurinko nousi Rigi vuoren kupeelta koko loisteessaan, kultasi pilven ja heitti kultaisen hohteensa Rigi Kulmin, Rigi vuoren huipun yli, koko tuo korkea (1,800 m.) huippu ui auringon valomeressä. Mutta jylhänä ja totisena seisoi toisella puolen Pilatusvuori, kunnes päivän heijastus ehti sinnekin ja loi sen yli kultahohteen, joka sitte vaan jäi huipulle — tänä näkö oli luonnon suuremmoinen palkinto minulle siitä, että niin varhain sunnuntai-aamuna olin lähtenyt vuoteeltani sen kauneutta ihaillemaan. Laiva kiiti eteenpäin, tulimme Brunnen'in, kaiken maailman turistien kokouspaikkaan keskellä mahtavia vuorihuippuja, kuten Veneziassa sivuuttivat meitä täällä nuo valkoiset telttaveneet, Brunnen'in vastapäätä seisoi ylevänä järvenrannalla korkea kivilohkare, johon oli pürretty kauas näkyvillä kirjaimilla: „Wilhelm Tellin laulajalle F. Schillerille alkukantoonit 1859“, sitte kuljimme äkki-jyrkän Seelisbergin ja Rütlin ohitse, jossa Walter Fürst, Werner Stauffacher y. m. vannoivat valan isänmaansa vapauttamiseksi; vih-

doin saavumme Flüelen'in, järven eteläisimpään sopukkaan. Sieltä kiiruhdin omnibus'ella Altdorfin kaupunkiin, jossa Tell ampui omenan poikansa pään päältä, katsomaan tänne pystytettyä todellakin sangen onnistunutta Tellin patsasta: miten uhkarohkeasti ja samalla surullisesti isä Tell katsoo eteensä, jousi olkapäällään ja millä äärettömällä luottamuksella taas pikku Tell luopi silmänsä isäänsä: ei hän voi ampua harhaan, se on varma. Palasin postivaunuissa Flüelen'in ja sieltä läksin kulkemaan uraa, jota en ikinä voi unohtaa. Tie kulki aivan järven rantaa myöten, kuten Gotthardin rautatiekin, joka tunnelissa lävistää vuoren ja jolle useammissa paikoin on rakennettu tokeita vuolaita kevätvesiä vastaan; monasti ja pitkiä matkoja on tämä tie uurrettu rantavuoren kylkeen ja vuori näyttää kulkijalta nousevan suoraan pystyyn aivan taivaaseen asti -- se on suuremmoinen näkö! Ja alhaalla veden pinnalla, tuolla siintävän kirkkaalla pinnalla heijastaa aurinko pilvien läpi, muodostaen siinä tummempia ja heleämpiä levyjä monivärisessä vaihdossa. Järven toisella puolella taas miten eriskummalliset muodostukset, toisessa paikassa suunnattoman suuri satula ja toisessa pilviä maalausineen. Vihdoin loppuu maatiekin tunneliin, jonka sivustasta ankkujen läpi voipi katsahtaa yli järven koko ihanuuden aina lumivuorille saakka. Tämä on Axenstrassen maailman kuulu kauneus! Vihdoin tulin Tellin Platte'lle, jossa Tell tarun mukaan Gesslerin laivasta heittäytyi ulkovalle paadelle; täällä seisoo nyt Tell'in kappeli maalauksineen, josta minä melkein Tell'in nopeudella heittäydyin paadelta laivaan: tulin laivasillalle juuri kun laiva oli lähtemäisillään Luzerniin.

Haikkealla mielellä erosin Luzern'ista ja kaikesta sen tarjoamasta luonnonihanuudesta mennäkseni Zürich'in. Mutta matkalla pysähdyin muutamiksi tunneiksi Zug'in, koska siellä samana iltana oli suuri sotilasjuhla ja Sveitsin kuuluisat ampumaharjoitukset. Koko kaupunki oli juhlallisesti lipuilla koristettu ja tilapäinen suuri puusuojuus oli rakennettu, jossa upseeristo ja yleisö vuorottain juhlivat. Hauskinta oli nähdä nuo varsinaisen kansan ampumaharjoitukset „Schützenhaus'in“ edustalla. Ne ovat todellisia kansanjuhlia, joissa mieltä ylentäviä puheitakin pidetään ja puhujina esiintyy usein Sveitsin kansan etevimpiä miehiä.*) Puolen tunnin kuluessa olin Zugista siirtynyt Zürichiin.

Zürich on Sveitsin suurin kaupunki ja siellä sanotaan olevan hauska asua, muukalaisenkin, mutta mitään katsottavaa siellä ei ole. Yksin Pestalozzin, tuon kasvatustieteellisen suurmiehen kuvapatsas, hänen, joka tahtoi kohottaa henkisesti ja aineellisesti köyhää kansaa, on todellinen kaunistus kaupungille. Miten ihmeen lempeästi tuo kaikki uhraava lastenkasvattaja katsookaan pieneen poikaan, miten hellästi hän ikäänkuin tukee kasvattiansa, joka suurimmalla luottamuksella

*) Katso Sveitsin ampumahdistyksistä kirjoitustani „Kansallisalbumissa I, siv. 45—53.

antautuu kasvattajallensa! En sitä patsasta hevini unohda. Olin kovin väsynyt, kun tulin sen juurelle — koko aamun olin ravannut kaupungissa sinne tänne —, mutta turhaan hain istuinpaikkaa patsaan edestä pienessä ympäröivässä puistossa. Valitin siitä kahdelle työmiehelle, jotka siivoivat puistoa ja lähetin heidän kauttansa terveisiä asianomaisille, että kyllä maksaisi vaivaa hankkia pari penkkiä, jotta väsyneet muukalaiset saisivat rauhassa katsella Zürich kaupungin suurinta kaunistusta. Lupasivat toimittaa terveiset perille. Pestalozzianum'issa, jossa muun muassa säilytetään suuren miehen muistoja, kävin sitte myöskin ennen lähtöäni. Siellä oli esim. nähtävänä Breslaun yliopiston diplomi P:lle, jossa ylistettävästi, mutta totuudenmukaisesti sanotaan, „ettei hän ollut yhden ainoan vuosisadan mies, tuo Sweitsin kunnia ja pelastaja“ ja kuitenkin sai hän, kuten työmieskin hänen patsaansa edessä muistutti minulle, eläessään enimmäkseen kärsiä vainoa ja vastusta, niin kuin todellisesti suuret miehet yleensä ja vasta hänen kuolemansa perästä on hänen maineensa yhä kasvamassa.

En voinut olla tekemättä Winterthur'ista — jossa m. m. valmistetaan paljon vetureita Suomeenkin ja jonne minä Zürichistä läksin — pientä poikkeusta varsinaisesta matkasuunnitelmastani Etelä-Euroopan suurimmalle vesiputoukselle Rheinvirrassa Schaffhausenin luona; juna vei minut Dachsen'in asemalle, josta vaan on kilometrin kävely matka pitkin maantietä. Olin ollut Imatralla ja kävin ensin hieman ylenkatseellisesti katselemaan tuota Rheinin putousta. Kun sitä silmäilin ylhäältäpäin, ei se näyttänytkään niin erittäin merkilliseltä ja sanoinhan minä opastavalle naisellekin: „meidän luoksemme voitte tulla katsomaan Euroopan mahtavinta koskea“ — hän katsoi minuun hieman kummastuneena; mutta minun täytyy myöntää, että kun tulin alemmaksi — varsinkin n. s. „Schänzliin“, niin putous tosiaan esiintyi suuremmoisen kauniina: villillä vauhdilla ryntäsi vesi kahdelta puolen tuota keskellä seisovaa kalliolohkareta vastaan, joka siinä törrötti kuin uhkaava musta haahmu, mutta — turhaan: vesi murskautui pieniksi pisaroiksi, vaahdoksi ja vesihöyryksi ja laskeutuvan auringon säteet muodostivat siinä ihmeen ihania värিকাareja ja siintäviä valovivahduksia; se oli aivan kuin elävä Montblanc: yhtä huikaisevan valkoinen kuin tämäkin sinisine jääjuovineen, mutta koko tuo neitsyellinen pinta liikkeellä, elävänä, eteenpäinpyrkivänä kaikista vastuksista huolimatta — tämä oli se lohduttava ja samalla luonnon ihana kehoitus, jonka minä sain Rheinvirran mahtavasta koskesta.

V.

Kauneuden kuvat, jotka Rheinvirran putouksessa painuivat niin elävästi mieleeni, värähtelivät siinä vielä, kun minä Romanshornin kautta Bodenjärven ja Lechjoen yli, — jossa kolmenkymmenvuotisessa sodassa meidän urhoolliset esi-isämme Tillyltä valloittivat ylimenon — saavuin varsinaiseen taidekaupunkiin Müncheniin, jonka kanssa siinä suhteessa ainoastaan Rooma ja Pariisi voivat menestyksellä kilpailla. Luonnon ihanuuttakin siellä on paljon — „Englischer Garten“ on suuri kaunis puisto — ja sitä tapaa vielä enemmän sen ympäristössä etelässä, etenkin jos teet pienen huvimatkan Starnbergerjärvelle, jonka rannoilla on huviloita ruusujen ja murattien peitossa ja taustassa alppimaaailman jättiläisiä, kuten esim. 3,000 metrin korkea Zugspitze jääkenttineen. Varsinkin illalla — jolloin olin paluumatkalla kaupunkiin — kun auringon laskiessa keltainen valo lieviää sen pinnalle, vuorenhuiput etelässä peittyvät tummansiniseen verhoon ja tuo melkein mustanviheriä metsä astuu niin hämmöttävästi esille — silloin on siellä melkein satumaista. En voi laisinkaan kummastella, että tuo taiteen kuningas, onneton Ludviikki II siellä mielellään oleskeli kauniissa linnassaan; nyt seisoo jonkun matkan päässä tästä linnasta eräs kappeli muistoksi tuosta kuolemankamppailusta, joka teki lopun v. 1886 sekä kuninkaasta että hänen henkilöäkärjistään tohtori Guddenista. Käännyn laivan perämiehen puoleen pyytäen häneltä siitä lähempiä tietoja — en enää oikein muistanut tapausta. „Tietysti hän oli mielipuoili, tuo onneton kuningas sillä hetkellä“ sanoin minä. Mies ei vaastanut mitään, katsoi vaan minuun kummallisella tavalla ja hävisi. Mutta minä en jättänyt häntä rauhaan. „Eikö hän sitte ollutkaan mielipuoili loppupuolella elämäntänsä“ kysäsin uudestaan, kun sain hänet käsiini. „Ei suinkaan“, vastasi hän hieman arastellen, „hän oli yhtä ymmärtäväinen kuin te ja minä.“ „No, kertokaa sitte, mitenkä se oikeastaan oli“, tokasin uudestaan. „Eihän siitä pitäisi puhua“, sanoi hän katsoen ympärillensä, mutta kun minä intin, väitti hän, että kuningas ei mitenkään heittänyt aaltoihin hukuttaaksensa itsensä, vaan että hän raivostuneena toht. Guddeniin, joka oikeastaan muka oli hänen salainen vanginvartijansa (kuningas kun oli pantu holhouksen alaiseksi) tahtoi hukuttaa hänet ja hyvänä uimarina ja sangen vahvana miehenä sitte uida järven yli kansansa luo. Väitin heti, että tuon jutun on varmaankin kansan myötätuntoisuus onnetonta kuningasta kohtaan keksinyt, mutta mies vakuutti, että hän siihen aikaan oli ollut läheltä asioissa kiinni: olihan sitä paitse kuningas riisunut vaatteensa, ainakin osaksi rannalle. Olkoon miten oli; juttu on ainakin todistuksena siitä, mitenkä kansantarut helposti syntyvät.

München on aivan täynnä taidekokoelmia ja taidenäyttelyitä. Jos esim. menet „Uuteen pinakoteekkiin“ niin saat muun muassa nähdä Pilotyn tähtienennustajan Seni'n Wallensteinin ruumiin edessä

ja Thusneldan Germanikon voittokulkuueessa ylpeästi, vaikka voitettuna astuvan eteenpäin; Stuck'in kuuluisan „Sodan“ (Kuolema ratsastaa hevostaakin selässä kaatuneitten ruumiittein yli) ja hänen „Syntinsä“ nuoren naisen kuvassa, jonka silmistä, puvusta ja koko olennosta langennut lihallisuus loistaa esille; Uuden nykyaikaiseen elämään sovitetun „Kristuksen taivaaseen nousun“; suuren italialaisen maalarin Segantinin „Kynnön“ jokapäiväisen leivän hankkimiseksi; Böcklin'in haaveilevan ja samalla niin realistisen „Aaltojen leikin“, jossa kaikenmoiset aaltojen edustajat mellastelevat; Stielerin kuulun Goethenkuvan v:ltä 1828 ja nuo ihanat Strozbergin naiset, baijerilaisen kuningassuvun jäseniä (kuuluihan siihen myös keisarinna Elisabeth) — tuskin usko, että niin kauniita naisia todellisuudessa löytyy: oikein kaiholla katselee yhtä niistä, joka kokonaan paloi poroksi. Ja „Uudessa pinakoteekissa“ tapaavat kosolta Rubens'in, Dürer'in (etenkin Neljä apostolia), Murillon (mainiot kerjäläispojat), Poussin'in ja Lorrain'in taulut. Glyptoteekissä on paljon vanhempia ja uudempiä veistokuvia, joilla on hyvin suuri arvo (n. s. Aeginetit, Apollo Teneasta, Ilioneus, Leochareen Aleksapteri Suuri, Thorvaldsonin Adonis, Canovan Paris, y. m.). Ja n. s. Maximilianeum'issa on nähtävänä 30 mahdollottoman suurta historiallista maalausta, joista muutamamat ainakin minuun tekivät kerrassaan valtaavan vaikutuksen — kas tuossa esim. Cabanel'in „Syntiinlankeemus“, jossa erinomaisen rehevä, kaunisvartaloineen Eva itkien makaa maassa, kun Aatami taas istuu vieressä vihaisen, mutta samalla katuvaisten näköisenä, molemmat Jumalan ja pahan hengen välissä; tahi Richterin „Pyramiiden rakentaminen“, jossa kantajajoukko otsansa hiessä tekee työtä, sillä aikaa kun upea Pharao kantotuolissa katselee töitä ja ihmeellisen suloinen kuningatar juuri koko itämaisessä loistossaan astuu kantotuolista työntekijäin eteen; Otto'n Belzasarin tunnetut pidot; Kaulbachin Salamiinin taistelu; Conröder'in Kartagon häviö y. m. — näitä suuria tauluja katselin suuremmalla mielihyvällä kuin samanlaatuisia maalauksia Versailles'en linnassa lähellä Pariisia. — Schack'in taidekokoelma on myös täynnä suuremmissa maalauksia, mainitsen vaan Böcklinin vaikuttavan „Murhaajan, jota raivottaret, omantunnon edustajat väijyvät“; Bambergerin valoisan „Gibraltarin“, Dreberin „Sapphon“ merenrannalla arvattavasti ennen kuin onnetoman rakkauden valtaamana heittäytyi mereen; Steinle'n Loreley'n joka, kuten muinaiset Sirenit houkutteli Rheinvirranne ohikulkevat purjehtijat turmioon; Schwindin satumaalaukset y. m.

Olen maininnut muutamia tauluja etenkin sen takia, että se antaisi edes jonkun käsityksen München'in rikkaista taidearteista. Mutta sittenkään ei yksin tästä saa oikeata käsitystä. Lukuun on otettava myös nuo suuret näyttelyt „Lasipalatsissa“ — suunnattoman suuressa, yksinomaan lasista ja raudasta tehdyssä rakennuksessa — „Vanhassa kansallismuseossa“ ja „Taidenäyttelyrakennuksessa“, joissa oli sängen suuri luku tauluja ja veistokuvia (ensin

mainitussa toista tuhatta). Minun täytyy kuitenkin väittää, että näissä kolmessa näyttelyssä melkein tuli siihen vakuutukseen, että sisältö oli jotenkin laiha, jos hakee muuta kuin tekniikin täydellisyttä; paljon on pelkkää hourailua; taiteessakin haetaan uusia ihanteita eikä ole päästy mihinkään selvyYTEEN; harvoin tapasi sen tähden jonkun sisältönsä puolesta oikein tyydyttävän aiheen, kuten esim. rouva SchmidtBreitenbach'in hurmaavan Magdaleenan, komeasti puetun ilotytön, joka jättää siihenastisen turmiollisen elämänsä ja huolimatta entisten kumppaniensa houkutuksista seuraa ohikulkevaa Kristusta: todellakin syvällisesti ajateltu luonnos. Taideteollisuus sitä vastoin tuntui sängen elävältä ja voimalliselta. Muutamia yksityisiä helmiä (esim. Sakuntala, ihana intialaistyttö Lozbeckin kokoelmissa ja Hess'in todellista hartautta uhkuva madonna hovikirkossa) siellä täällä, aivan kuin Roomassakin, tulee vielä lisäksi todellisen taiteen alalla. Mutta tähän ei suinkaan kuulu Bavaria, tuo suunnattoman korkea, melkein ruma naispatsas, jonka päähän asti minäkin sisäpuolelta lystin vuoksi kiipesin — Baijern'in kunnian edustaja, kuten Ruhmeshalle sen takana, jossa on pystytetty koko joukko kuuluisia baijerilaisia (Schelling, Platen, Gabelsberger, Senfelder, Sailer, Fraunhofer, Jean Paul, Pappenheim, Tilly, Sachs, Holbein, Dürer, Sickingen y. m.). — Ennen lähtöäni olin myös katsomassa varsinaisen kansan elämää Volksgartenissa ja „Museossa työväen hyväksi tehtyjä laitoksia varten“ kaikenmoisia varokeinoja työväen suojelemiseksi. Viimeksi mainittu sijaitsee työväen asuntojen ja vanhan München'in keskellä, joten samalla sain nähdä tämänkin monessa suhteessa hauskan osan kaupunkia.

Münchenista tulin Nürnbergin eriskummallisesti rakennettuun kaupunkiin. Se on täynnä vanhanaikaisia muuri- ja torni-varustuksia, keskiajan ja renessansin rakennuksia (Nassauerhaus, Mauthalle, Pellerhaus, Dürerhaus, jossa kuuluisa maalari syntyi), merkillisiä kirkkoja (Sebaldus- ja Lorenzkirche), kummallisia kaivoja: yleensä harva nykyajan kaupunki Saksassa näytti niin vanhanaikuiselta kuin Nürnberg; varsinkin tuo korkea linna kaupungin pohjoisosassa on säilyttänyt paljon jälkiä entisestä asustaan. Sen viisikulmaisessa tornissa löytyy kaikenlaisia keskiaikaisia kidutuskoneita, kuten kiristyspenkki ja „rautaineu neitsyt“: jälkimäinen on eräs naisen muotoon tehty seisova puukirstu, täynnä rautapiikkejä kannessa; kun tämä suljettiin, tunkeutuvat piikit silmiin ja muuhun ruumiiseen ja kun asianomainen arvattiin kuolleeksi, avattiin alapuoli, jolloin ruumis joutui hakkuukoneen paloittavaksi, kappaleet huuhteli alhaalla juokseva vesi tiheensä, jottei voitu tapetusta mitään selkoa saada. Vasta v. 1806 poistettiin lopullisesti tämä hirveä murha-ase käytännöstä! Niin pitkälle oli ihmiskunnan sivistys ainakin niillä seuduin ehtinyt 1806 v. Kristuksen syntymisen perästä! Pistäydyn vielä Johanneskirchhofille m. m. Dürer'in yksinkertaista hautaa ja Krafft'in passioonikuvia katsomaan, illalla olin komeassa kaupunginpuistossa; sitte

kiiruhdin suoraa tietä kauniin Thüringer-metsän läpi Weimariin. Kun sinne saavuin, oli kello jo 7 vaiheilla illalla ja koska seuraavana päivänä piti lähteä ehtiäkseni ajoissa laivalle Lybeckiin, täytyi tarkastaa Goethen kuuluisaa kotia melkein pimeässä. Sain siitä kuitenkin jonkunlaisen kuvan — taideteokset esiintyivät tietysti jotenkin himmeässä valossa, — näin hänen omat sievät piirustuksensa ja siluettinsä sekä suuren joukon muistoja hänestä ja hänen rakastajattarista (Marianne de Willemer, Corona Schröter y. m.) ystäväistä (Schiller, Karl August y. m.) ja vanhemmista (varsinkin äidistä Frau Ajasta), kivi- ja muita luonnontieteellisiä kokoelmia; mutta ennen kaikkea huvitti minua hänen, ministerin työ- ja makuu- (samalla kuolin-)huoneittensa erinomainen yksinkertaisuus ja vaatimattomuus: itse selitti hän sen siten, että työhuoneen tulee olla ilman suurempia mukavuuksia, jott'ei vaipuisi laiskuuteen. Makuukammiossa ei ollut kuin yksi pieni ikkuna; ei siis kumma yhtään, että Goethe kuollessaan huudahti Ottilialle: „enemmän valoa“; joka sitte on jos jollakin tavalla selitetty. Pistäydyin sitte myöskin pimeässä katsomaan Schillerin pientä taloa ja molempien runoilijoitten kuuluisaa yhteispatsasta teatterin edustalla.

Saksan toisesta suurmiehestä riensin suoraa tietä toisen luo. Wartburgin linna, jossa Lutherus noin vuoden oleskeli kirjoittaen tunnettua raamatun käännöstä, on erittäin kauniin ja suuren puiston huipulla. Hauskin kaikesta katsottavasta täällä oli tietysti Lutheruksen huone: hänen pöytänsä, jakkaransa mammutluusta, sänkyssä ilman pohjaa — se paikka seinää, johon heitti lakkitolpponsa perkelettä muka nähdessänsä oli melkein tykkänään kadottanut kalkkirappauksensa: katsojat olivat ottaneet sen muistoksi mukansa. Mutta Wartburgin linna tarjoaa paljon muutakin katsottavaa, kuten tuon sievän kappelin saarnastuolineen, josta suuri uskonpuhdistaja monasti saarnasi, paljon Moriz Schwind'in freskomalauksia; niissä muun muassa kuvataan tuota kuuluisaa „laulajien kilpailua“ v. 1207, jolloin sopimuksen mukaan voitettun piti heittää henkensä mutta taulussa juuri pyytää ruhtinattarelta armoa; ylen komea juhlasali, jota vieläkin käytetään ruhtinaallisissa pidoissa y. m. Näköala Wartburgin linnasta Thüringer-metsän rehevien puitten, kukkulien ja laaksojen yli on sangen kaunis ja laaja, — linna kun sijaitsee noin 400 metriä meren yli Thüringenin ehkä ihanimmassa seudussa. Erittäin hauskalta tuntui minusta myöskin paluumatka toiselta puolen linnan kuvetta, jota myöten metsän läpi pyrin Anathalin sievään laaksoon. Tämä vihdoin supistuu niin kapeaksi vuorensolaksi, „Drachenschlucht“, molempien korkeitten vuorien välissä, että tuskin kaksi kulkijaa siinä pääsee toistensa ohtse. Kummallinen matka, joka kestää noin 5—10 minuuttia! Elävästi juohuivat Mignon'in sanat mieleeni:

„In Höhlen wohnt der Drachen alte Brut“

ja Böcklinin samanniminen taulu Schackin galleriassa München'issa varovaisesti minä katselin vuoren rotkoihin, eikä siinä vaan piileikö joku lohikäärme vanhoilta ajoilta! Lohikäärmeitten solasta kiiruhdin noita-akkoja tapaamaan Harzin vuoristossa. Saavuin myöhään illalla „Kolmen Annan pysäkkeelle“ josta Brockenrata viepi Harzvuoren huipulle. Asemasillalla oli kolme tyttöä vastassa, kysyin heiltä leikkillisesti, olivatko he nuo kolme Annaa, johon he yhtä leikkillisesti myöntivät; mutta kun kysyin, olivatko he — noita-akkojen maassa kun olin — myös noitia, eivät he yhtä tyytyväisinä tähän vastanneet. Seuraavana aamuna menin Brockenille, jossa Faust ja Mefistofeles kävivät ja jossa noidat varsinkin illalla ja yöllä vasten Vappua peliänsä pitävät. Muuten tuskin maksaa vaivaa sinne mennä — mitään eriskummallista ei siinä ole. Braunschweigin merkillisen ja kauniin kaupungin kautta kiiruhdin Hampuriin ja Lybeckiin ja sieltä Itämeren yli Hankoon ja Turkuun.

Mutta kaikki se kauneus, jonka minulle luonto ja taide tällä matkallu soivat, on oleva verraton valoahjo tulevaisuudessakin, josta säteilee valoa ja lämpöä sieluuni, kun juohdutan muistiini nuo ylevät hetket luonnon ja taiteen suurissa temppeleissa.

